

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών

Σύγχρονες τάσεις στη γλωσσολογία για εκπαιδευτικούς

Διπλωματική Εργασία

«Το επτανησιακό ιδίωμα στη Λογοτεχνία - Μελέτη του έργου

"Στου Αμπελιώνε τσι φουρκάδες ή ο γάμος πάει αμόντε" της

Λενέτας Στράνη»

Ειρήνη Γεωργιλέα

Επιβλέπων καθηγητής: Νικόλαος Κουτσούκος

Πάτρα, Ιανουάριος, 2025

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Το επτανησιακό ιδίωμα στη Λογοτεχνία - Μελέτη του έργου "Στου
Αμπελιώνε τσι φουρκάδες ή ο γάμος πάει αμόντε" της Λενέτας
Στράνη

Ειρήνη Γεωργιλέα

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων καθηγητής:

Συνεπιβλέπουσα καθηγήτρια:

Νικόλαος Κουτσούκος

Μαρίνα Τζακώστα

Επίκουρος Καθηγητής

Καθηγήτρια

Πανεπιστήμιο Πατρών

Πανεπιστήμιο Κρήτης

Καθηγητής – Σύμβουλος, ΕΑΠ

Καθηγήτρια – Σύμβουλος, ΕΑΠ

Πάτρα, Ιανουάριος 2015

Ευχαριστίες ή Αφιέρωση

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου, κ. Νικόλαο Κουτσούκο για τις πολύτιμες συμβουλές του, την επιστημονική καθοδήγησή του και την άμεση επικοινωνία του όποτε αυτό κρίθηκε απαραίτητο. Ο σωστός προγραμματισμός και η αμέριστη συμπαράστασή του συνέβαλαν στην εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τη συν-επιβλέπουσα καθηγήτρια κα Μαρίνα Τζακώστα για τις χρήσιμες υποδείξεις της. Τέλος ευχαριστώ από καρδιάς τη συγγραφέα Λενέτα Στράνη για τη συνάντησή μας και τον χρόνο που αφιέρωσε σε εμένα. Οι συζητήσεις μας για το έργο που μελετώ και γενικότερα για τη διαλεκτολογία και τη λογοτεχνία ήταν καθοριστικές για την ολοκλήρωση της διπλωματικής.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία πραγματεύεται τη γλωσσική ποικιλότητα στη λογοτεχνία. Στο επίκεντρο τίθεται η επτανησιακή διάλεκτος και συγκεκριμένα το ζακυνθινό ιδίωμα. Το θέμα μελετάται και αναδεικνύεται μέσα από το θεατρικό έργο της Λενέτας Στράνη *Στου Αμπελιώνε τσι φουρκάδες ή ο γάμος πάει αμόντε*. Το συγκεκριμένο έργο επιλέχθηκε διότι πρόκειται για ένα θεατρικό που έχει γραφτεί εξ ολοκλήρου στο ζακυνθινό ιδίωμα και αποτελεί ένα σύγχρονο έργο γραμμένο σε ιδιωματικό λόγο. Μέσα από τους διαλόγους αναδεικνύονται ο πλούτος του ζακυνθινού ιδιώματος και γενικότερα ο επτανησιακός πολιτισμός. Με τη μελέτη του συγκεκριμένου έργου διαπιστώνουμε πως οι δυνατότητες του ζακυνθινού ιδιώματος και κατ' επέκταση της επτανησιακής διαλέκτου είναι ανεξάντλητες. Η σκιαγράφηση των χαρακτήρων με τη χρήση συγκεκριμένων λέξεων αλλά και η αναφορά σε σημερινά ζητήματα έδειξαν πως το ζακυνθινό ιδίωμα διαθέτει πλούσιο λεξιλόγιο ικανό να αποδώσει με απόλυτη σαφήνεια και ακρίβεια σύγχρονα νοήματα. Τα παραδείγματα που αντλήθηκαν μέσα από το κείμενο αποδεικνύουν πως οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα δεν είναι παρωχημένες ντοπιολαλιές αλλά κομμάτια της κοινής νεοελληνικής με αμέτρητες δυνατότητες και προεκτάσεις.

Λέξεις – Κλειδιά

Ζακυνθινό ιδίωμα, Επτάνησα, γλωσσική ποικιλία, Ζάκυνθος, Λενέτα Στράνη, διαλεκτική λογοτεχνία.

The Heptanesian dialect in literature – Study of the play *Stou
Ambelione tsi Fourkades or the wedding goes amonte* by Leneta
Strani

Eirini Georgilea

Abstract

The aim of this thesis is the analysis of linguistic variation in literature. For this purpose, the theatrical play “Stou Abelione tsi fourkades or the wedding goes amonte” by Leneta Strani was chosen for study and analysis because it is one of the few plays written in dialect. This study shows that idiom of Zante has rich vocabulary capable of conveying modern meanings with absolute clarity and accuracy. The examples drawn from the text prove that dialects and idioms are not obsolete idioms but parts of common Modern Greek with countless possibilities and extensions.

Keywords

Linguistic variety, dialect of Zante, literature. Leneta Strani, Heptanesian dialect.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες ή Αφιέρωση.....	iv
Περίληψη.....	v
Abstract.....	vi
Περιεχόμενα	vii
1. Εισαγωγή.....	1
2. Γλώσσα και γλωσσικές ποικιλίες	3
2.1 Γεωγραφικές ποικιλίες: Γλώσσα – διάλεκτος - ιδίωμα.....	5
2.2 Γέννηση και ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων.....	8
2.3 Επτανησιακά ιδιώματα	11
2.4 Χαρακτηριστικά επτανησιακών ιδιωμάτων: Φωνητική, μορφολογία, σύνταξη λεξιλόγιο.....	12
2.5 Γλωσσική επαφή επτανησιακής διαλέκτου - Δανεισμός	14
3. Γλωσσική ποικιλότητα στην ελληνική λογοτεχνία	17
3.1 Εισαγωγικά.....	17
3.2 Διαλεκτικά χαρακτηριστικά στα ελληνικά λογοτεχνικά κείμενα: σύντομη ιστορική αναδρομή.....	18
3.3 Το επτανησιακό ιδίωμα στη λογοτεχνική παραγωγή.....	24
3.4 Η σχέση των διαλεκτικών στοιχείων με το λογοτεχνικό ύφος.....	26
4. Ανάλυση του έργου	31
4.1 Βιογραφικό σημείωμα της συγγραφέως Λενέτας Στράνη.....	31
4.2 Το περιεχόμενο του έργου ‘Στου αμπελιώνε τσι φουρκάδες ή ο γάμος πάει αμόντε’	32
4.3 Χαρακτηριστικά του ζακυνθινού ιδιώματος στο έργο	35
4.4 Η διαμόρφωση των χαρακτήρων μέσω της χρήσης του ζακυνθινού ιδιώματος..	38
4.5 Ανάδειξη του ζακυνθινού πολιτισμού μέσω του διαλεκτικού λόγου.....	46
4.6 Τα σύγχρονα προβλήματα και τα επίκαιρα ζητήματα του έργου.....	48
4.7 Οι πνευματικές προσωπικότητες της Ζακύνθου	53
5. Συμπεράσματα.....	57
Βιβλιογραφία	59

Παράρτημα Α: Πίνακας κατάταξης των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων	64
---	----

1. Εισαγωγή

Αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας είναι η γλωσσική ποικιλότητα και ο διαλεκτικός λόγος στη λογοτεχνία. Στο επίκεντρο τίθεται η επτανησιακή διάλεκτος και συγκεκριμένα το ζακυνθινό ιδίωμα. Το θέμα μελετάται και αναδεικνύεται μέσα από το θεατρικό έργο της Λενέτας Στράνη *Στου Αμπελιώνε τσι φουρκάδες ή ο γάμος πάει αμόντε*. Το συγκεκριμένο έργο επιλέχτηκε διότι πρόκειται για ένα θεατρικό που έχει γραφτεί εξ ολοκλήρου στο ζακυνθινό ιδίωμα και αποτελεί ένα σύγχρονο έργο γραμμένο σε ιδιωματικό λόγο.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να συμβάλω στη συζήτηση σχετικά με τη χρήση του διαλεκτικού λόγου στα σύγχρονα λογοτεχνικά έργα. Μελετώντας το θεατρικό έργο της Λενέτας Στράνη προσπαθώ να ερμηνεύσω τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιείται η ποικιλία από τη συγγραφέα. Η χρήση του ζακυνθινού ιδιώματος συμβάλει στην παρουσίαση του πολιτισμικού πλούτου της Ζακύνθου και γενικότερα του επτανησιακού πολιτισμού. Επιπλέον πρόκειται για ένα έργο που αναδεικνύει με επιτυχία – πάντα μέσα από τη χρήση του ζακυνθινού ιδιώματος– τα σύγχρονα ζητήματα και προβλήματα της σημερινής κοινωνίας και ως εκ τούτου δεν εξετάζει μόνο ζητήματα της παράδοσης αλλά και ζητήματα που διαχρονικά τίθενται σε λογοτεχνικά έργα.

Η εργασία δομείται σε πέντε κεφάλαια. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται λόγος για τις γλωσσικές ποικιλίες εστιάζοντας στις γεωγραφικές ποικιλίες και στη διάκριση των όρων γλώσσα, διάλεκτος, ιδίωμα. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στη γέννηση των διαλέκτων αλλά και στις διάφορες απόψεις που υπάρχουν σχετικά με την ταξινόμηση τους. Ακολουθεί η ανάλυση της επτανησιακής διαλέκτου όπου παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά της και στη συνέχεια εστιάζω στο ζακυνθινό ιδίωμα. Αναλύω τα χαρακτηριστικά του μέσω παραδειγμάτων, σε όλα τα επίπεδα λόγου, καθώς η χρήση του θα διερευνηθεί στο επόμενο κεφάλαιο.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύω τη γλωσσική ποικιλότητα στην ελληνική λογοτεχνία. Το συγκεκριμένο κεφάλαιο στοχεύει, μεταξύ άλλων, στην ανάδειξη της σημασίας της χρήσης των διαλέκτων και των ιδιωμάτων από τους συγγραφείς ως εργαλεία έκφρασης. Γι' αυτό, γίνεται μία σύντομη ιστορική αναδρομή στα ελληνικά λογοτεχνικά κείμενα που είναι πλούσια σε διαλεκτικά χαρακτηριστικά από τον 14^ο αιώνα έως και σήμερα. Στη συνέχεια παρουσιάζω τους κυριότερους εκπροσώπους της Επτανησιακής Σχολής αλλά και

μεταγενέστερους συγγραφείς, ποιητές που προέρχονται από τα Επτάνησα και ξεχώρισαν για το έργο τους. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με ανάλυση της σχέσης των διαλεκτικών στοιχείων με το λογοτεχνικό ύφος και πως αυτά συμβάλουν στην ηθογράφηση των χαρακτήρων.

Το τέταρτο κεφάλαιο περιλαμβάνει την ανάλυση του έργου. Στην αρχή παρουσιάζονται τα βιογραφικά στοιχεία της συγγραφέως, η υπόθεση του έργου και ακολουθεί ο εντοπισμός των χαρακτηριστικών του επτανησιακού και ζακυνθινού ιδιώματος με πληθώρα παραδειγμάτων μέσα από το κείμενο. Επιπλέον γίνεται εκτενής αναφορά στον τρόπο με τον οποίο η συγγραφέας με τη χρήση του ζακυνθινού ιδιώματος σκιαγραφεί τους χαρακτήρες του έργου της. Παράλληλα, υπογραμμίζεται ο τρόπος με τον οποίο ο διαλεκτικός λόγος χρησιμοποιείται για την περιγραφή της ζακυνθινής παράδοσης στη μουσική, την αρχιτεκτονική, το θέατρο αλλά και τις θρησκευτικές συνήθειες. Πεδίο ανάλυσης αποτέλεσε επίσης η αναφορά σε ζητήματα της σημερινής εποχής. Το έργο καταφέρνει να αναδείξει με τον διαλεκτικό λόγο όχι μόνο τα ήθη και τα έθιμα της Ζακύνθου αλλά και πολλούς από τους προβληματισμούς του σύγχρονου ανθρώπου. Το εν λόγω κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τις πνευματικές προσωπικότητες που ανέδειξε η Ζάκυνθος και για τις οποίες γίνεται μνεία μέσα από τους διαλόγους των πρωταγωνιστών.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, με το οποίο ολοκληρώνεται η εργασία, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τη μελέτη του έργου.

2. Γλώσσα και γλωσσικές ποικιλίες

Η γλώσσα αποτελεί έναν κώδικα επικοινωνίας των ανθρώπων. Όλοι οι άνθρωποι γνωρίζουν μία γλώσσα την οποία και χρησιμοποιούν, για να μπορούν να επικοινωνούν και να γίνονται κατανοητοί από άλλους ανθρώπους, ομιλητές της ίδιας γλώσσας. Τα μηνύματα σε μία γλώσσα είναι απεριόριστα και σχηματίζονται με τη βοήθεια διαφόρων στοιχείων των φωνημάτων, μορφημάτων, λεξημάτων. Η δυνατότητα συμμετοχής σε μία συζήτηση απαιτεί, ωστόσο, τη βαθιά γνώση της κάτι το οποίο οι περισσότεροι ομιλητές δεν τον γνωρίζουν (Fromkin, Rodman & Hyams, 2008: 34).

Στο πλαίσιο της κοινωνιογλωσσολογίας, η γλώσσα μπορεί να θεωρηθεί ως ένα σύνολο των διαλέκτων οι οποίες, όπως επισημαίνει η Holmes (2016: 176), μοιάζουν και χρησιμοποιούνται από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Συνεπώς όλες οι ομιλούμενες γλώσσες χαρακτηρίζονται από ποικιλότητα και ποικιλομορφία και αυτό φανερώνει τόσο η διαχρονική τους πορεία όσο και η συγχρονική τους διάσταση (Τζακώστα, 2022). Όσο ανομοιογενείς είναι οι κοινωνίες στις οποίες ζούμε τόσο ετερογενής είναι και η γλώσσα η οποία χαρακτηρίζεται από έντονη ποικιλομορφία.

Η γλωσσική ποικιλότητα συνήθως διακρίνεται σε ενδογλωσσική και διαγλωσσική, δηλαδή στις ποικιλίες ενός γλωσσικού συστήματος (π.χ. της ελληνικής) και στις ποικιλίες που παρουσιάζει η γλώσσα ως σύστημα επικοινωνίας (Γούτσος & Φραγκάκη, 2015) . Όσον αφορά την ενδογλωσσική ποικιλότητα αυτή διακρίνεται σε ποικιλίες σύμφωνα με τον χρήστη και σε ποικιλίες σύμφωνα με τη χρήση. Οι ποικιλίες με βάση τον χρήστη συνδέονται με στοιχεία όπως η καταγωγή, η ηλικία, το φύλο και η μόρφωση (Κανάκης, 2012). Οι ποικιλίες σύμφωνα με τη χρήση σχετίζονται με τις διάφορες κοινωνικές περιστάσεις και συχνά ονομάζονται επίπεδα ύφους ή λειτουργικές ποικιλίες.

Είναι γεγονός πως όλοι οι ομιλητές μίας γλώσσας, όπως είναι τα ελληνικά, μπορούν να μιλήσουν μεταξύ τους και να καταλάβει ο ένας τον άλλον. Ωστόσο κανείς δεν μιλάει με τον ίδιο ακριβώς τρόπο καθώς εντοπίζονται διαφορές σε όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης μορφολογία, σύνταξη, φωνολογία, λεξιλόγιο. Επίσης εντοπίζονται αρκετές διαφορές που οφείλονται στην ηλικία, το φύλο, τη μόρφωση, την καταγωγή, το επάγγελμα, την ιδεολογία και τη συναισθηματική κατάσταση. Αυτά τα στοιχεία μαζί με εκείνα που είναι κοινά για όλους τους ομιλητές δημιουργούν την ιδιόλεκτο του κάθε ομιλητή (Δελβερούδη, 2001). Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με ομάδες ανθρώπων οι οποίες

μπορεί να χρησιμοποιούν την ίδια γλώσσα την οποία μιλούν όμως διαφορετικά (Fromkin, Rodman & Hyams, 2008: 569). Για παράδειγμα οι Αθηναίοι, οι Θεσσαλονικείς, οι Βορειοελλαδίτες, οι Κρητικοί, οι μετανάστες εμφανίζουν συστηματικές αποκλίσεις στον τρόπο που μιλούν την ελληνική γλώσσα.

Στο σημείο αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντική η διασαφήνιση των ορισμών της πρότυπης γλώσσας και της καθομιλουμένης. Πρότυπη ονομάζεται η γλώσσα που χρησιμοποιείται στους κρατικούς θεσμούς, την εκπαίδευση, τη διοίκηση (Holmes, 2016: 109-110). Μία γλώσσα γίνεται πρότυπη λόγω ιστορικών, κοινωνικών και πολιτικών παραγόντων, αποτελεί την επίσημη γλώσσα ενός κράτους και είναι γνωστή και ως νόρμα. Σύμφωνα με τη Holmes (2016: 110) οι πρότυπες ποικιλίες είναι κωδικοποιημένες και η κωδικοποίηση τους πραγματοποιείται με τη σύνταξη γραμματικών και λεξικών. Σύνηθες κριτήριο των λεξικογράφων για το ποιες λέξεις θα συμπεριλάβουν στο λεξικό ως μέρος της πρότυπης ποικιλίας και ποιους τύπους θα χαρακτηρίσουν διαλεκτικούς αποτελεί η χρήση της γλώσσας από μορφωμένα μέλη της κοινότητας.

Γνωστός είναι και ο όρος «καθομιλουμένη» που χρησιμοποιείται στην κοινωνιογλωσσολογία. Πρόκειται για έναν κώδικα επικοινωνίας που δεν έχει προτυποποιηθεί, συνήθως μαθαίνεται στο περιβάλλον του σπιτιού και χρησιμοποιείται στις επαφές με τους φίλους και γενικότερα στις ανεπίσημες περιστάσεις (Holmes, 2016: 108)

Η κοινή νεοελληνική προήλθε από την πελοποννησιακή γλωσσική ποικιλία με στοιχεία της επτανησιακής ποικιλίας και της Κωνσταντινουπολίτικης (Κοντοσόπουλος, 2008: 73). Αξίζει να σημειωθεί πως για να αποκτήσει μία ποικιλία επίσημη χρήση απαιτείται μια συγκεκριμένη διαδικασία η οποία σύμφωνα με τη Holmes (2016: 142) περιλαμβάνει τέσσερα στάδια. Το πρώτο στάδιο περιλαμβάνει την επιλογή ποικιλίας που θα αναπτυχθεί, το δεύτερο στάδιο αφορά στην κωδικοποίηση δηλαδή στην αποτύπωση των δομικών ή γλωσσικών χαρακτηριστικών της ποικιλίας. Στο επόμενο στάδιο ανήκει η ανάπτυξη η διεύρυνση δηλαδή των λειτουργιών του κώδικα ώστε να καλυφθούν νέοι τομείς. Το τελευταίο στάδιο είναι η αποδοχή, η στάση δηλαδή των ανθρώπων απέναντι στην ποικιλία που αναπτύσσεται και κωδικοποιείται. Σχετικά με τα βήματα του γλωσσικού σχεδιασμού αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως η επιλογή και η αποδοχή αποτελούν στάδια που περιλαμβάνουν κοινωνικούς και πολιτικούς παράγοντες, ενώ η κωδικοποίηση και η ανάπτυξη είναι γλωσσικές διαδικασίες.

Οι γλωσσικές ποικιλίες σύμφωνα με την Τζακώστα (2022) ταξινομούνται σε δύο άξονες: τον οριζόντιο άξονα όπου εντάσσονται οι γεωγραφικές γλωσσικές ποικιλίες και τον κάθετο άξονα με τις κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες ή κοινωνιόλεκτοι. Οι γεωγραφικές είναι οι ποικιλίες που μιλιούνται σε διαφορετικούς γεωγραφικούς χώρους ενώ οι κοινωνικές σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών ομάδων που τις χρησιμοποιούν. Σημειωτέον πως παρά τη συγκεκριμένη διάκριση τα χαρακτηριστικά και των δύο ποικιλιών μπορούν να αλληλεπιδρούν και να συνυπάρχουν.

Ο τρόπος ομιλίας των ανθρώπων χαρακτηρίζεται από συστηματική ποικιλότητα. Οι δομές της ποικιλίας παρουσιάζουν εξαιρετικά μεγάλο ενδιαφέρον και αντανακλούν τους κοινωνικούς παράγοντες που είναι σημαντικοί σε μία κοινωνία (Holmes, 2016: 180).

Αναλυτικότερα θα αναφερθούμε στις γλωσσικές ποικιλίες και συγκεκριμένα στις γεωγραφικές ποικιλίες στις ενότητες που ακολουθούν. Επίσης γίνεται αναφορά στον διαχωρισμό των εννοιών γλώσσα, διάλεκτος, ιδίωμα καθώς και στη ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων. Στο επίκεντρο του κεφαλαίου βρίσκονται η επτανησιακή διάλεκτος, τα χαρακτηριστικά της και η επαφή της με την ιταλική γλώσσα.

2.1 Γεωγραφικές ποικιλίες: Γλώσσα – διάλεκτος - ιδίωμα

Διαλεκτολογία ονομάζεται ο κλάδος της γλωσσολογίας που ασχολείται με τη γεωγραφική γλωσσική ποικιλότητα και έχει ως αντικείμενο μελέτης τις γλώσσες και τις διαλέκτους (Chambers & Trudgill, 2011).

Όπως κάθε γλώσσα έτσι και η ελληνική παρουσιάζει τοπικές παραλλαγές από τη στιγμή που δεν διατηρεί την ίδια μορφή σε όλες τις περιοχές όπου ομιλείται. Οι παραλλαγές της ελληνικής γλώσσας μπορεί να οφείλονται σε γεωγραφικά, ιστορικά αίτια αλλά και σε πολιτιστικούς και πολιτικούς παράγοντες. Σύμφωνα με τον Κοντοσόπουλο (2000: 1) αυτές οι τοπικές παραλλαγές της γλώσσας ονομάζονται *διάλεκτοι* διότι οι διαφορές τους από την πρότυπη γλώσσα είναι μεγάλες και τέτοιες που με δυσκολία κάποιος ομόγλωσσος που δεν είναι ντόπιος μπορεί να τις καταλάβει. Από την άλλη *το ιδίωμα* αφορά ποικιλίες που έχουν αισθητές διαφορές αλλά δεν δυσκολεύουν τους ομόγλωσσους που δεν είναι ντόπιοι στην κατανόηση του.

Σύμφωνα με την Δελβερούδη (2001), η σχέση γλώσσας και διαλέκτου παρουσιάζει μία τυπική και μία λειτουργική πτυχή. Η τυπική πτυχή προκύπτει από τη μορφή της ποικιλίας που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι, για να επικοινωνήσουν. Γλωσσικές ποικιλίες με

διαφορετική μορφή θεωρούνται διαφορετικές γλώσσες, ενώ ποικιλίες που παρά τις διαφορές τους έχουν και έναν αριθμό τυπικών ομοιοτήτων θεωρούνται διάλεκτοι (Δελβερούδη, 2001). Η λειτουργική πτυχή της γλώσσας σχετίζεται με τη χρήση της. Σε αυτή την περίπτωση γλώσσα είναι η ποικιλία που λειτουργεί ως νόρμα ενώ αντίθετα η διάλεκτος δεν έχει συνήθως γραπτή μορφή, δεν είναι κωδικοποιημένη και το πεδίο χρήσης της είναι αυτό της καθημερινής ζωής. Σχετικά με τη διάκριση διαλέκτου και ιδιώματα η Δελβερούδη (2001) αναφέρει πως το *τοπικό ιδίωμα* παρουσιάζει μικρό αριθμό αποκλίσεων ενώ ο όρος *διάλεκτος* χρησιμοποιείται, για να δηλώσει μία γεωγραφική ποικιλία με μεγάλο βαθμό διαφοροποίησης.

Η Κακριδή-Φερράρι (2007) σχολιάζοντας τον γεωγραφικό καθορισμό των διαλέκτων επισημαίνει πως όσο περισσότερο απέχουν μεταξύ τους δύο συγγενείς διάλεκτοι τόσο περισσότερο διαφοροποιούνται. Το λεγόμενο διαλεκτικό συνεχές είναι το φαινόμενο σύμφωνα με το οποίο η απόσταση μπορεί να καταστήσει μία ποικιλία λιγότερο κατανοητή στους ομιλητές απομακρυσμένων, γεωγραφικά, ποικιλιών από αυτήν. Σημειωτέον πως οι γεωγραφικές διαφοροποιήσεις μπορούν να αφορούν όλα τα επίπεδα της γλώσσας: φωνολογικό, μορφολογικό, σύνταξη και λεξιλόγιο. Οι *διάλεκτοι*, σύμφωνα με την Κακριδή-Φερράρι (2007), διαφοροποιούνται μεταξύ τους στα περισσότερα επίπεδα και κατά συνέπεια διαφέρουν σημαντικά από την κοινή (π.χ. ποντιακά). Από την άλλη τα *ιδιώματα* εμφανίζουν λιγότερες διαφορές και δεν παρουσιάζουν μεγάλη διαφοροποίηση είτε από την πρότυπη γλώσσα είτε από κάποια υπερκείμενη διάλεκτο π.χ. τα ιδιώματα της ανατολικής Κρήτης. Όπως επισημαίνεται επίσης στην Κακριδή-Φερράρι (2007) οι γεωγραφικές διαφοροποιήσεις των διαλέκτων οφείλονται σε φυσικά εμπόδια όπως είναι οι μεγάλες αποστάσεις από τα αστικά κέντρα, οι ορεινές περιοχές, τα ποτάμια, οι θάλασσες κτλ. αλλά και σε πολιτικούς λόγους που δεν συμβάλουν στην κοινή εξέλιξη μιας γλώσσας.

Τα κριτήρια της τυπολογικής συγγένειας και της αμοιβαίας κατανοησιμότητας τίθενται στο επίκεντρο του προσδιορισμού των γλωσσικών ποικιλιών από τους Τζακώστα και Σιμήρη (2022: 263). Όπως επισημαίνεται η αμοιβαία κατανοησιμότητα παίζει κομβικό ρόλο στη συζήτηση που αφορά τον καθορισμό των γλωσσών, διαλέκτων και ιδιωμάτων. Ο Κοντοσόπουλος, με βάση το κριτήριο της αμοιβαίας κατανοησιμότητας, όπως επισημάναμε και παραπάνω, ως γλώσσα ορίζει μόνο την Κοινή Νεοελληνική και ως διαλέκτους τις ποικιλίες με κοινή καταγωγή με την κοινή που όμως δεν γίνονται κατανοητές από όσους μιλούν την Κοινή Νεοελληνική. Το κριτήριο της αμοιβαίας

κατανοησιμότητας αποτέλεσε και τη βάση του μοντέλου των Chambers & Trudgill (2011) οι οποίοι υποστηρίζουν, όμως, ότι αυτοί που κρίνουν αν μία ποικιλία είναι γλώσσα ή διάλεκτος δεν είναι οι ομιλητές της πρότυπης γλώσσας αλλά οι χρήστες δύο ή περισσότερων γλωσσικών συστημάτων. Με βάση τα παραπάνω ο Κοντοσόπουλος, για παράδειγμα, χαρακτηρίζει την ποντιακή διάλεκτο, ενώ οι Chambers & Trudgill θεωρούν πως η ποντιακή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί γλώσσα. Επίσης με το ίδιο σκεπτικό η επτανησιακή θεωρείται διάλεκτος και όχι ιδίωμα. (Τζακώστα & Σιμήρης, 2007).

Ο χαρακτηρισμός μίας γλωσσικής ποικιλίας αυτόνομη ή ετερόνομη συμβάλει σημαντικά στη προσπάθεια διάκρισης γλωσσών και διαλέκτων με βάση γλωσσολογικά κριτήρια. Σύμφωνα με τους Τζακώστα και Σιμήρη (2007: 264) αυτόνομη είναι η γλωσσική ποικιλία που έχει κωδικοποιηθεί, έχει ανεξάρτητη γλωσσική και πολιτισμική υπόσταση, ενώ ετερόνομη αυτή που δεν έχει προτυποποιηθεί.

Ο Παπαναστασίου (2015) κατηγοριοποιεί τις γλωσσικές ποικιλίες σε διαλέκτους και ιδιώματα με βάση το πληθυσμιακό εύρος και την τυπολογική συγγένεια με την πρότυπη νέα ελληνική. Όσο μεγαλύτερος δηλαδή είναι ο διαλεκτόφωνος πληθυσμός και όσο μεγαλύτερη είναι η απόκλιση από την κοινή νεοελληνική τόσο πιο πιθανό είναι να χαρακτηριστεί μία ποικιλία ως διάλεκτος. Επίσης προχωρά στην κατάταξη των διαλέκτων, όπως φαίνεται στον Πίνακα 1 στο Παράρτημα, με βάση συγκεκριμένες παραμέτρους. Ειδικότερα, αν πρόκειται για διάλεκτοι που μιλιούνται εντός ή εκτός Ελλάδας, τότε ενσωματώθηκε μία περιοχή και οι κάτοικοί της στο ελληνικό κράτος, το μέγεθος πληθυσμού που μιλά τη συγκεκριμένη διάλεκτο καθώς και η απόκλιση της διαλέκτου από την κοινή νεοελληνική. Σύμφωνα με τον Παπαναστασίου (2015) οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα της νέας ελληνικής είναι τα εξής: η κριμαιοαζοφική διάλεκτος, η ποντιακή διάλεκτος, η διάλεκτος των Φαράσων, η καππαδοκική διάλεκτος, η διάλεκτος της Σίλλης, το ιδίωμα του Λιβισιού, η κυπριακή διάλεκτος, τα δωδεκανησιακά ιδιώματα, τα ιδιώματα της Χίου και της Ικαρίας, τα ιδιώματα της Σμύρνης και της περιοχής της, τα κυκλαδικά ιδιώματα, η κρητική διάλεκτος, η μανιάτικη διάλεκτος, η μεγαροκουμιάτικη διάλεκτος, τα πελοποννησιακά ιδιώματα, τα επτανησιακά ιδιώματα, η κατωιταλιώτικη διάλεκτος, τα βόρεια ιδιώματα, τα θρακοβιθυνιακά ιδιώματα και η τσακωνική διάλεκτος.

Ολοκληρώνοντας την αναφορά στις γεωγραφικές ποικιλίες οφείλουμε να αναφέρουμε πως στη σύγχρονη εποχή οι νεοελληνικές διάλεκτοι έχουν συρρικνωθεί. Κυρίαρχο αίτιο αυτού του κοινωνικοπολιτικού φαινομένου, σύμφωνα με τον Τσιτσιπή (2001) αποτελεί η

επικράτηση της γλώσσας που μιλά η ισχυρότερη κοινωνικοοικονομική κοινότητα. Οι μεταναστεύσεις πληθυσμών, η αστικοποίηση και η αλλαγή του τρόπου ζωής, η προώθηση της πρότυπης γλώσσας από την εκπαίδευση και τα Μέσα μαζικής επικοινωνίας καθώς και οι αρνητικές στάσεις των ομιλητών απέναντι στη χρήση διαλέκτων αποτελούν επίσης αίτια που οδήγησαν, σύμφωνα με τον Παπαναστασίου (2015: 24-25) στην εξασθένησή των νεοελληνικών διαλέκτων.

Μερικά παραδείγματα γλωσσικής συρρίκνωσης αποτελούν τα αρβανίτικα και τα τσακωνικά. Πρόκειται για μία θνήσκουσα γλώσσα και μία θνήσκουσα διάλεκτο αντίστοιχα, που σύμφωνα με τον Λιόση (2019) η συρρίκνωσή τους είναι αποτέλεσμα της επαφής κυρίως με την κοινή νεοελληνική και λιγότερο με τα ντόπια νεοελληνικά ιδιώματα. Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα συρρίκνωσης νεοελληνικής διαλέκτου αποτελούν τα ποντιακά. Η γενοκτονία, η μετανάστευση του πληθυσμού από τον Πόντο στην Ελλάδα και η φοίτηση των νεότερων μελών στα ελληνικά σχολεία όπου η χρήση της κοινής νεοελληνικής ήταν υποχρεωτική συνέβαλαν, μεταξύ άλλων, στη συρρίκνωση της διαλέκτου.

2.2 Γέννηση και ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων

Για πολλούς αιώνες οι γλωσσολόγοι και οι γραμματικοί μελετούσαν μόνο τις επίσημες γλώσσες και υποτιμούσαν τις τοπικές διαλέκτους (Κοντοσόπουλος, 2000: XV). Η ενασχόληση με αυτές ξεκίνησε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα από τη Γαλλία, όπως αναφέρει ο Κοντοσόπουλος (2000), μετά το κίνημα του Ζαν – Ζακ Ρουσσώ για επιστροφή στις παλιές συνήθειες. Στην Ελλάδα η μελέτη των νεοελληνικών διαλέκτων άρχισε κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα με πρώτο μελετητή των τοπικών ιδιωμάτων των Γεώργιο Ν. Χατζιδάκι. Αξίζει να επισημανθεί πως στην αρχαία εποχή υπήρχαν τρεις διάλεκτοι η ιωνική, η αιολική και η δωρική με τις διαλεκτικές διαφορές να εξασθενούν στα αλεξανδρινά χρόνια και να σχηματίζεται η ελληνιστική κοινή η οποία έγινε παγκόσμιο όργανο επικοινωνίας και καθημερινή γλώσσα όλων των Ελλήνων εκτοπίζοντας τις τοπικές διαλέκτους. Με το πέρασμα των αιώνων η κοινή διασπάστηκε και πάλι σε τοπικά ιδιώματα και σύμφωνα με τον Κοντοσόπουλο (2000:1) έτσι γεννήθηκαν οι διάλεκτοι της νέας ελληνικής μετά τον 12^ο αιώνα.

Σύμφωνα με τον Τριανταφυλλίδη (1938[1993]) οι νεοελληνικές διάλεκτοι δεν κατάγονται από τις αρχαίες ελληνικές διαλέκτους, εκτός από τα τσακωνικά, αλλά οι ρίζες

τους βρίσκονται στην Αλεξανδρινή Κοινή χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν έχουν επιβιώσει αρχαϊσμοί και διάφορα στοιχεία των αρχαίων ελληνικών διαλέκτων.

Οι γεωγραφικές διάλεκτοι κατανέμονται στην ευρύτερη περιοχή της ηπειρωτικής και νησιωτικής Ελλάδας, καθώς και στην Κύπρο, την Νότια Ιταλία και τη Μικρά Ασία (Fromkin, Rodman & Hyams, 2008: 596). Σχετικά με την ταξινόμηση των νεοελληνικών διαλέκτων οι κυριότερες διακρίσεις μεταξύ ιδιωμάτων και διαλέκτων είναι αυτές που εισηγήθηκαν οι Χατζιδάκις (1915) και Τριανταφυλλίδης (1938) και αφορούν τη διάκριση στα βόρεια και στα νότια ιδιώματα. Το κριτήριο κατάταξης των ιδιωμάτων σε βόρεια και νότια ιδιώματα είναι η στένωση των άτονων φωνηέντων [e] και [o] και η αποβολή των άτονων [i] και [u]. Για παράδειγμα στα βόρεια ιδιώματα οι λέξεις *χωράφι*, *κεφάλι* και *παιδί* με την εφαρμογή των παραπάνω φαινομένων γίνονται *χουράφ'*, *κιφάλ'*, *πιδί* ενώ στα νότια ιδιώματα τα φαινόμενα αυτά δεν ισχύουν, τα φωνήεντα παραμένουν ανέπαφα και οι λέξεις αμετάβλητες.

Σύμφωνα με τον Κοντοσόπουλο (2000: 92) βόρεια ιδιώματα είναι αυτά που χρησιμοποιούνται από τη βόρεια ακτή του Κορινθιακού κόλπου μέχρι τα βόρεια σύνορα της χώρας, στο βόρειο μισό της Εύβοιας, και στα νησιά Λέσβος, Ίμβρος, Θάσος, Λήμνος, Σαμοθράκη, Σάμο και στις Βόρειες Σποράδες. Επίσης μιλιούνται σε ένα τμήμα της Άνδρου και της Τήνου. Από τα βόρεια ιδιώματα εξαιρούνται μερικές περιοχές της Μακεδονίας και ο νομός Θεσπρωτίας. Ο βόρειος φωνηεντισμός ακουγόταν σε μερικά ελληνόφωνα τμήματα της σημερινής Τουρκίας, στο δυτικό μισό της ανατολικής Θράκης, στα βορειοδυτικά παράλια της Μ. Ασίας και σε ορισμένες περιοχές των μικρασιατικών ακτών της Προποντίδας.

Στα νότια ιδιώματα περιλαμβάνονται τα ιδιώματα της Πελοποννήσου, των Κυκλάδων εκτός της Τήνου, της Μυκόνου και τμήματος της Άνδρου, των Δωδεκανήσων, της κεντρικής και νότιας Εύβοιας, των Επτανήσων, της Χίου και της Ικαρίας. Νότιο φωνηεντισμό εμφανίζουν επίσης η κρητική και η κυπριακή διάλεκτος. (Αγγελοπούλου, 2010:15).

Ο Browning (1983: 120) για τον διαχωρισμό των βόρειων ιδιωμάτων από τα νότια χρησιμοποιεί μία νοητή γραμμή η οποία «κατηφορίζει» τις ακτές της Ηπείρου και της Ακαρνανίας, εκτείνεται κατά μήκος του Κορινθιακού κόλπου, απέναντι από τον Ισθμό, κατά μήκος των βόρειων συνόρων της Αττικής, νότια της Εύβοιας και μέσω του νησιού της Άνδρου, βόρεια της Ικαρίας και νότια της Σάμου χωρίς να περιλαμβάνεται η Χίος.

Γενικότερα σαν όριο των βόρειων και νότιων ιδιωμάτων θεωρείται ο 38^{ος} παράλληλος του γεωγραφικού πλάτους (Κοντοσόπουλος, 2000: 92).

Αξίζει να σημειωθεί πως υπάρχει και τριμερής διάκριση των ιδιωμάτων σε βόρεια, νότια και ημιβόρεια (Μηνάς 2004, Παπαναστασίου 2015). Όπως αναφέρει ο Κοντοσόπουλος (2000: 111), ημιβόρεια ονομάζονται τα ιδιώματα που δεν παρουσιάζουν στένωση του [ο] σε [u] και του [ε] σε [i] αλλά εμφανίζουν την πτώση του άτονου τελικού [i] και ίσως και την πτώση των άτονων [i] και [u] μέσα στη λέξη. Για παράδειγμα οι λέξεις *παιδί*, *τόπος* γίνονται δεν γίνονται *πιδί*, *τόπου* αλλά οι λέξεις *χωράφι* και *χέρι* γίνονται *χωράφ'* και *χέρ'*. Σε αυτήν την κατηγορία ανήκουν, όπως αναφέρει ο Κοντοσόπουλος (2000: 111), τα ιδιώματα της Καστοριάς, της Λευκάδας, της Σκύρου, της Μυκόνου, του χωριού Λεύκες της Πάρου, του χωριού Βούρμπιανη του νομού Ιωαννίνων, μερικών χωριών έξω από την Πρέβεζα και του ανατολικού τμήματος της Ανατολικής Θράκης καθώς και των ελληνόφωνων πόλεων της ακτής της Ανατολική Ρωμυλίας.

Επίσης σύμφωνα με τον Τζιτζιλί (2000) τα ιδιώματα διακρίνονται σε ανατολικά και δυτικά κάτι που επισημαίνει και ο Τριανταφυλλίδης. Συγκεκριμένα ο Τριανταφυλλίδης (1938) για τον διαχωρισμό σε ανατολικά και δυτικά ιδιώματα επισημαίνει τρία κριτήρια. Πρώτον τη διατήρηση ή την αποβολή του ληκτικού -ν. Στα ανατολικά διατηρούν το -ν και το επεκτείνουν π.χ. *τον ουρανόν*, *την μάναν*, *το γράμμαν*, ενώ στα δυτικά το αποβάλλουν. Δεύτερον, την αλλαγή του χ μπροστά από το ε και ι σε παχύ σ ή απλό σ π.χ. *τρέχσει* και τρίτον την επίταξη της άτονης προσωπικής αντωνυμίας π.χ. *παρακαλώ σε*. Τα φαινόμενα αυτά, σύμφωνα με τον Τριανταφυλλίδη (1938[1993]) εντοπίζονται στα ιδιώματα της Κύπρου, της Μικρασίας, των Δωδεκάνησων και μερικών άλλων νησιών του Αιγαίου, Χίου, Νάξου κτλ. (η ισόγλωσση ακολουθεί περίπου τον 44^ο μεσημβρινό).

Ο Κοντοσόπουλος (από Τζιτζιλής, 2000) προχωρά επίσης σε μία διαφορετική διάκριση. Στηριζόμενος σε μία ομάδα λεξιλογικών, πολιτισμικών και φωνητικών διαφοροποιήσεων προτείνει την ταξινόμηση των διαλέκτων με κριτήριο την ερωτηματική αντωνυμία. Έτσι κάνει λόγο για την Ελλάδα του *τι* που περιλαμβάνει τα Ιόνια νησιά και την ηπειρωτική Ελλάδα και την Ελλάδα του *είντα* που περιλαμβάνει κυρίως τη νησιωτική Ελλάδα.

2.3 Επτανησιακά ιδιώματα

Τα επτανησιακά ιδιώματα μιλιούνται στα νησιά του Ιονίου πελάγους και συγκεκριμένα στην Κέρκυρα, την Κεφαλλονιά, την Ιθάκη, τη Ζάκυνθο και τους Παξούς. Ως προς τον φωνηεντισμό θεωρούνται ιδιώματα νοτίου τύπου εκτός από αυτό της Λευκάδας (Ραυτοπούλου, 2000: 147).

Μπορεί η Λευκάδα να ανήκει στην γεωπολιτική οντότητα των Επτανήσων αλλά η μελέτη του ιδιώματός της δεν γίνεται μαζί με τα ιδιώματα των υπόλοιπων νησιών. Το ιδίωμα της Λευκάδας σύμφωνα με τον Κοντοσόπουλο (2000: 67), δεν ανήκει στα επτανησιακά ιδιώματα καθώς εμφανίζει χαρακτηριστικά ημιβόρειου/βόρειου φωνηεντισμού τα οποία συναντάμε στα στερεοελλαδίτικα ιδιώματα. Ο Κριμπάς (2019: 245) ωστόσο συγκρίνοντας το λευκαδίτικο ιδίωμα με την κοινή νεοελληνική και τα ιδιώματα των υπολοίπων Επτανήσων καταλήγει σε ένα διαφορετικό συμπέρασμα. Αναφέρει συγκεκριμένα πως το λευκαδίτικο ιδίωμα πρέπει να υπάγεται στα Επτανησιακά ιδιώματα (Κριμπάς, 2019: 260), να συνεξετάζεται με αυτά και ο βόρειος/ημιβόρειος φωνηεντισμός της να θεωρείται μέρος της ποικιλότητας των επτανησιακών ιδιωμάτων.

Τα επτανησιακά ιδιώματα δεν έχουν μελετηθεί εις βάθος καθώς σύμφωνα με τον Κοντοσόπουλο (2000) η γλώσσα δεν παρουσιάζει έντονους ιδιοματισμούς και οι αποκλίσεις από την κοινή νεοελληνική δεν είναι επίσης έντονες. Οι διαφορές με τη νόρμα εντοπίζονται κυρίως στα λεξιλόγιο, τη μορφολογία και τον επιτονισμό (Ραυτοπούλου, 2000: 147). Η προφορά των επτανησιακών ιδιωμάτων δεν διαφέρει από την προφορά της κοινής νεοελληνικής. Στην μορφολογία, όπως επισημαίνει ο Κοντοσόπουλος (2000: 68), υπάρχουν κάποιες διαφοροποιήσεις σε σχέση με την κοινή νεοελληνική ενώ στη σύνταξη δεν υπάρχει κάποια ουσιώδη διαφορά. Χαρακτηριστικό τους είναι επίσης και ο ξεχωριστός επιτονισμός τους που διαφέρει από νησί σε νησί με ιδιαίτερο αυτόν της Ζακύνθου (Holmes, 2016: 603).

Ολοκληρώνοντας την αναφορά στα ιδιώματα και τις διαλέκτους της Ελλάδας αξίζει να σημειωθεί πως η Επτανησιακή μαζί με τις διαλέκτους της Πελοποννήσου αποτέλεσαν τη βάση για τη διαμόρφωση της Κοινής Νεοελληνικής (Λιόσης, 2025). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Λιόση (2025), η χρήση της Επτανησιακής στη λογοτεχνία αποτέλεσε κι έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες που οδήγησαν στη συμβολή της Επτανησιακής στη διαμόρφωση της Κοινής Νέας Ελληνικής.

2.4 Χαρακτηριστικά επτανησιακών ιδιωμάτων: Φωνητική, μορφολογία, σύνταξη λεξιλόγιο

Τα χαρακτηριστικά των επτανησιακών ιδιωμάτων είναι τα εξής (Κοντοσόπουλος, 2000: 68 -69, Κριμπάς, 2021, Χατζηαντωνίου, 2022: 14-16, Ξυδόπουλος, 2017: 16).

Φωνητική – φωνολογία

- Φωνηεντισμός νότιου τύπου χωρίς ιδιαίτερες διαφορές από την κοινή νεοελληνική
- Η μη έρρινη προφορά των [b], [d], [g] π.χ. [abeli]
- Η απουσία του [γ] μεταξύ φωνηέντων π.χ. καλόγερος – [kaloeros]

Μορφολογία

- Οι τύποι του οριστικού άρθρου της, τις, τους γίνονται *τση, τσι, τσου* π.χ. *τσι γυναίκες*.
- Η γενική ενικού θηλυκών ουσιαστικών σε –ος αντί για –α π.χ. *η νύχτα, τση νυχτός, τση βδομάδος*.
- Αναλογικά το αρσενικό *αφέντης* έχει γενική του *αφεντός*.
- Προσθήκη ενός [ε] στη γενική πληθυντικού και σπανιότερα στην αιτιατική ενικού π.χ. *των ανθρωπώνε, των εφημεριδώνε*
- Ύπαρξη συλλαβική αύξησης [ε] στους ιστορικούς χρόνους π.χ. *εβαρέθηκα*
- Προσθήκη ενός [ε] στο τέλος ρηματικών τύπων στο γ' πληθυντικό πρόσωπο ενεργητικής φωνής π.χ. *γράφουνε, εγράφανε*
- Η κατάληξη –*ιόμαι* στην παθητική φωνή των ρημάτων αντί για –*ιέμαι* π.χ. *θυμιόμαι*
- Οι υποκοριστικές καταλήξεις –*ελι, -πούλα* και –*ίτσι* π.χ. *ποτηρέλι, εκκλησοπούλα, ποδαρίτσι*
- Διατήρηση της ασυναίρετης κατάληξης των ρημάτων της β' συζυγίας π.χ. *λειτουργάω, ακολουθάω*
- Η αντωνυμία *εκείνος* γίνεται *εκείός*
- Η πρόθεση *εκ* έχει τη μορφή *οχ* π.χ. *οχ το χωριό* ‘από το χωριό’

Σύνταξη

- Χρήση του έμμεσου αντικειμένου σε γενική π.χ. *έδωκε τση γυναικός*

Λεξιλόγιο

- Τα επτανησιακά ιδιώματα διαθέτουν πολλές ιδιωματικές λέξεις. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις εξής: *κοπαδιάρης* ‘βοσκός’, *γλυκά* ‘κουφέτα’, *προβατώ* ‘περπατώ’.
- Πολλές είναι και οι δάνειες λέξεις από την ιταλική π.χ. *σκάτουλα* ‘κουτί’, *ντακάπο* ‘από την αρχή’.

Το ζακυνθινό ιδίωμα ανήκει στα επτανησιακά ιδιώματα. Σύμφωνα με Κοντοσόπουλο (2015), Χατζηαντωνίου (2022), παρατηρούμε επιπροσθέτως και τα εξής χαρακτηριστικά:

- Τα επιρρήματα καταλήγουν σε *-ούθε* ή *-ούθες* π.χ. *κάτουθες* ‘από κάτω’, *πάνουθε* ‘από πάνω’
- Ασυνίζητες καταλήξεις θηλυκών ονομάτων σε *-ία* και ουδετέρων σε *-ίο* π.χ. *φωτία*, *δροσία*, *καμπαναρείο*.
- Το ρήμα είμαι στο γ’ ενικό και πληθυντικό του παρατατικού γίνεται *ήτουνα*.
- Η κατάληξη του ενεργητικού αορίστου είναι *-κα* ή *-ξα* αντί για *-σα* π.χ. *έδωκα*.
- Τα θηλυκά ουσιαστικά λήγουν στην ονομαστική πληθυντικού σε *-άδες* π.χ. *γιορτάδες*.
- Η κατάληξη *-άδο* των τοπωνυμίων, των ονομάτων χωριών που συνήθως σχηματίζονται από το επώνυμο οικιστή ή της μεγαλύτερης οικογένεια που κατοικεί εκεί π.χ. *Μαχαιράδο*.
- Το αριθμητικό *τέσσερις* σχηματίζει στο αρσενικό γένος την ονομαστική *τέσσεροι* και την αιτιατική *τέσσερους*.

Επιπλέον μερικές χαρακτηριστικές ιδιωματικές λέξεις της Ζακύνθου είναι οι εξής: *νοτία* ‘υγρασία’, *τεσσεράγκωνος* ‘τετράγωνος’, *ρουμποσύνη* ‘αταξία’, *συναγόμαστε* ‘συγκεντρωνόμαστε’, *σουρτάνα* ‘ζώο’, *αποσκιάδα* ‘σκιά’, *λιτρουβιάρης* ‘εργάτης ελαιοτριβείου’, *βερτάτης* ‘αγροφύλακας’, *ντέμπολος* ‘αδύνατος’, *ρολάρω* ‘καταγράφω’, *φάβρος* ‘σιδηρουργός’. Τέλος, το πιο συνηθισμένο βαπτιστικό όνομα στη Ζάκυνθο είναι το Διονύσιος ενώ χαρακτηριστικά βαπτιστικά γυναικεία ονόματα είναι τα Μαύρα, Δημητρία, Διονυσία (Κοντοσόπουλος, 2000: 71).

2.5 Γλωσσική επαφή επτανησιακής διαλέκτου - Δανεισμός

Βασικό χαρακτηριστικό του επτανησιακού ιδιώματος είναι η εμφάνιση πολλών λέξεων ιταλικής καταγωγής και η περιορισμένη χρήση λέξεων τουρκικής προέλευσης. Έχουν διατηρηθεί πολλοί λεξιλογικοί διαλεκτισμοί κάτι το οποίο εντοπίζεται σε όλα τα έργα των επτανησίων λογοτεχνών τα οποία είναι γεμάτα από τοπικές λέξεις οι περισσότερες προερχόμενες από τα ιταλικά (Κοντοσόπουλος, 2000: 68). Αυτό οφείλεται στο γεγονός πως τα Ιόνια νησιά ήταν υπό της βενετσιάνικης κατοχής και δεν βρέθηκαν ποτέ κάτω από τον τουρκικό ζυγό. Τα Επτάνησα άνηκαν στην Ενετική Δημοκρατία από τα μέσα του 14^{ου} αιώνα έως και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Κατακτήθηκαν σταδιακά και συγκεκριμένα πρώτα κατακτήθηκαν τα Κύθηρα και το νησί των Αντικυθήρων, η Κέρκυρα το 1386, η Ζάκυνθος το 1485, η Κεφαλονιά το 1500 και η Ιθάκη το 1503. Τελευταία κατακτήθηκε η Λευκάδα το 1718. Μετά την πτώση της Ενετικής Δημοκρατίας όλα τα νησιά παρέμειναν σε βενετικά χέρια (Παγκράτης, 2007). Οι Τούρκοι, όπως αναφέρει ο Κοντοσόπουλος (2000: 68), δεν πάτησαν ποτέ στα Ιόνια νησιά και τα λιγοστά τουρκικά γλωσσικά δάνεια που υπάρχουν «εισήλθαν» είτε από τα τοπικά ιδιώματα των περιοχών απέναντι από τα νησιά είτε μέσω της κοινής νεοελληνικής. Μπορεί τα επτανησιακά ιδιώματα να αναπτύχθηκαν σε περιβάλλον κατοχής από τους Ενετούς η στενή επικοινωνία με την ελληνική ηπειρωτική χώρα, ωστόσο, δεν σταμάτησε ποτέ.

Η επτανησιακή διάλεκτος που διαμορφώθηκε κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας παρουσιάζει πολλά χαρακτηριστικά προερχόμενα τόσο από τη βενετσιάνικη όσο και από την ιταλική γλώσσα. Στα Επτάνησα και η βενετσιάνικη και η ιταλική χρησιμοποιούνταν ως νόρμα σε διοίκηση και εκπαίδευση και ήταν επίσης και η γλώσσα της ανώτερης κοινωνικής τάξης. Αντίθετα ο απλός λαός, η αγροτική τάξη χρησιμοποιούσε την ελληνική γλώσσα (Μακρή, 2015: 94-95). Αξίζει να σημειωθεί πως είναι δύσκολο να διαπιστωθεί εάν μία δάνεια λέξη προέρχεται από την βενετσιάνικη ή την ιταλική γλώσσα διότι η Βενετία χρησιμοποιούσε ως επίσημη γλώσσα ήδη την ιταλική γλώσσα πολύ πριν την ενοποίηση της Ιταλίας (Μακρή, 2015: 98).

Τα γλωσσικά δάνεια της επτανησιακής, όπως προαναφέραμε είναι αποτέλεσμα της γλωσσικής επαφής. Η γλωσσική επαφή, όπως αναφέρει ο Λιόσης (2019) αποτελεί βασικό αίτιο της γλωσσικής αλλαγής και συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την ιστορική γλωσσολογία. Επίσης ένα φαινόμενο που υπάρχει σε όλες τις γλώσσες εξαιτίας της

επαφής των ομιλητών μίας γλώσσας με τους ομιλητές μίας άλλης γλώσσας είναι ο γλωσσικός δανεισμός (Παπαναστασίου, 2001). Οι δάνειες λέξεις εισέρχονται σε μία γλώσσα από μία άλλη γλώσσα σε μία συγκεκριμένη χρονική στιγμή χωρίς να σημαίνει πως αυτή η στιγμή μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια (Παπαναστασίου, 2001). Ο δανεισμός δεν θεωρείται απλή διαδικασία καθώς για να εισαχθεί ένα στοιχείο από τη γλώσσα-πηγή στη γλώσσα-στόχο πρέπει να γίνει ενσωμάτωση σύμφωνα με τους Μακρή, Κουτσούκο & Ανδρέου (2013). Κατά το δανεισμό παρατηρείται επίσης η τάση των γλωσσών να δανείζονται κυρίως ουσιαστικά και λιγότερο ρήματα.

Τα αποτελέσματα της γλωσσικής επαφής των επτανησιακών ιδιωμάτων με την βενετσιάνικη και ιταλική γλώσσα εντοπίζονται κυρίως στο λεξιλόγιο, τη φωνολογία και τη μορφολογία. Σχετικά με τις στρατηγικές που χρησιμοποιούνται κατά την εισαγωγή ενός ουσιαστικού στη μορφολογία της γλώσσας στόχου, η Μακρή (2015: 93) κάνει λόγο για την άμεση και την έμμεση εισαγωγή. Κατά την άμεση εισαγωγή πραγματοποιείται μεταφορά ουσιαστικών με ελάχιστες ή καθόλου φωνολογικές τροποποιήσεις, ενώ κατά την έμμεση εισαγωγή τα δάνεια ουσιαστικά ακολουθούν τις αρχές της μορφολογίας της γλώσσας στόχου με τη βοήθεια κάποιων λειτουργικών στοιχείων όπως είναι τα επιθήματα (Μακρή, 2015: 95). Στη μορφολογία συγκεκριμένα εισήχθησαν προσφύματα όπως είναι το επίθημα σχηματισμού ονομάτων *-αδα < -ada* (Χυτήρης, 1987: 24, όπως αναφέρεται στη Μακρή 2015) και το οποίο εντοπίζουμε και σε λέξεις του έργου που μελετάμε π.χ. *αρμαράδα, φερτσάδα*. Στο λεξιλόγιο οι δάνειες λέξεις εντοπίζονται κυρίως σε λέξεις που σχετίζονται με το εμπόριο, τη διοίκηση, την οικονομία και τον πολιτισμό (Μακρή, 2015: 95). Όσες όμως λέξεις αναφέρονται στην καθημερινότητα, στη φύση, τη θρησκεία ή εκφράζουν συναισθήματα παραμένουν ελληνικές.

Ο Λιόσης (2025) αναφέρει επίσης πως πολλές από τις δάνειες λέξεις που προέρχονται από την ιταλική γλώσσα και έχουν ενσωματωθεί στην Επτανησιακή, εντοπίζονται και στην Κοινή Νέα Ελληνική με την ίδια ή παρόμοια σημασία. Συγκεκριμένα αναφέρει το ρήμα *αμολάρω* που προέρχεται από την ιταλική λέξη *amolaro*, στην Κοινή Νέα Ελληνική εμφανίζεται ως *αμολάω* και σημαίνει *απελευθερώνω*. Άλλα παραδείγματα είναι οι λέξεις *στανιάρω* ‘*staniaro*’ (= στεγανοποιώ), *ρέμπελος* ‘*rebelos*’ (=επαναστάτης), *μπαγαμπόντης* ‘*vagabondo*’ (=άχρηστος άνθρωπος) (Λιόσης, 2025).

Ένα ακόμα στοιχείο που ευνοεί τον γλωσσικό δανεισμό και βοηθά στην υιοθέτηση περισσότερες λέξεων, ανεξαρτήτων στρατηγικής, είναι το γεγονός πως τόσο η ελληνική

όσο και η ιταλική γλώσσα διαθέτουν σύστημα γενών και καταλήξεις. Σύμφωνα με την Μακρή (2015: 99) τα δάνεια των επτανησιακών ιδιωμάτων ενσωματώνονται πλήρως στο ελληνικό ονοματικό σύστημα αφού λαμβάνουν τις καταλήξεις των ονομάτων της κοινής νεοελληνικής και κλίνονται.

3. Γλωσσική ποικιλότητα στην ελληνική λογοτεχνία

3.1 Εισαγωγικά

Μετά την αναλυτική προσέγγιση της γεωγραφικής ποικιλίας και του επτανησιακού ιδιώματος που προηγήθηκε στο κεφάλαιο 2 και αποτελεί τη βάση της ανάλυσης του έργου που μελετάμε, ακολουθεί ανασκόπηση της χρήσης διαλέκτων στην ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Στόχος αυτού του κεφαλαίου είναι μεταξύ άλλων να παρουσιαστεί ο τρόπος με τον οποίο οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα ήταν ανέκαθεν σημαντικά εργαλεία έκφρασης στα χέρια των συγγραφέων.

Ενδιαφέρον για τη γλώσσα του λογοτεχνικού κειμένου για πρώτη φορά έδειξαν οι γλωσσολόγοι της Σχολής της Πράγας οι οποίοι επεσήμαναν την ανάγκη να περιληφθεί η λογοτεχνική γλώσσα στα αντικείμενα που μελετά η γλωσσική επιστήμη (Μπαμπινιώτης, 1991: 25). Σήμερα η κειμενογλωσσολογία και η υφογλωσσολογία αποτελούν δύο κλάδους της γλωσσολογίας που εστιάζουν, μεταξύ άλλων, και στη μελέτη του λογοτεχνικού κειμένου. Η κειμενογλωσσολογία μελετά τη γλωσσική δομή του καθώς και τα μεθοδολογικά και θεωρητικά προβλήματα ανάλυσής του, ενώ η υφογλωσσολογία εστιάζει στην ποικιλία και τη διαφοροποίηση που εμφανίζει η γλώσσα (Μπαμπινιώτης, 1991). Σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη (1991: 29) το λογοτεχνικό κείμενο μελετάται στην κανονικότητά του από την κειμενογλωσσολογία και στην ιδιαιτερότητά του από την υφολογία.

Σε ένα λογοτεχνικό κείμενο, είτε πρόκειται για ποίηση είτε για πεζογραφία, μπορεί να εντοπιστούν ιδιωματικά στοιχεία. Είναι γεγονός πως οι διαλεκτικές ιδιομορφίες ενός τόπου γίνονται με έμμεσο τρόπο αντιληπτές μέσα από τη μελέτη λογοτεχνικών έργων που είτε γράφτηκαν σε κάποια διάλεκτο είτε κάνουν χρήση κάποιων διαλεκτικών στοιχείων (Χαραλαμπίκης 1979: 98). Τα κείμενα αυτά με τα διαλεκτικά στοιχεία μπορεί να μην αποτελούν τη βάση για τη μελέτη μίας διαλέκτου αλλά συμβάλουν σημαντικά στην καλύτερη κατανόησή της καθώς μέσω αυτών αναδεικνύονται οι παραδόσεις, τα ήθη, τα έθιμα ενός τόπου, στοιχεία δηλαδή που συνέβαλαν στη διαμόρφωση μίας διαλέκτου.

Στην ενότητα που ακολουθεί γίνεται μία σύντομη ιστορική αναδρομή στα ελληνικά λογοτεχνικά κείμενα από τον 14^ο αιώνα έως και σήμερα που παρουσιάζουν διαλεκτικά χαρακτηριστικά. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η επτανησιακή σχολή, οι κυριότεροι

εκπρόσωποί της καθώς και η χρήση του επτανησιακού ιδιώματος στη λογοτεχνία. Τέλος αναλύεται η σχέση του διαλεκτικού λόγου με το λογοτεχνικό ύφος.

3.2 Διαλεκτικά χαρακτηριστικά στα ελληνικά λογοτεχνικά κείμενα: σύντομη ιστορική αναδρομή

Η ενότητα παρουσιάζει ελληνικά λογοτεχνικά έργα πλούσια σε διαλεκτικά χαρακτηριστικά από τον 14^ο αιώνα έως και σήμερα. Αξίζει να σημειωθεί πως η αναδρομή που πραγματοποιείται δεν εξαντλεί όλες τις περιπτώσεις αλλά στέκεται σε κομβικά σημεία, σε καλλιτέχνες που με τα έργα τους και τον τρόπο συγγραφής τους άφησαν το δικό τους αποτύπωμα στην ιστορία της λογοτεχνίας.

Στα λογοτεχνικά κείμενα έως τον 15^ο αιώνα είναι δύσκολο να εντοπιστούν ιδιοματικά στοιχεία. Μόνο στην Κύπρο σύμφωνα με τον Πολίτη (2010: 10) χρησιμοποιήθηκε πολύ νωρίς η ντόπια διάλεκτος στον γραπτό λογοτεχνικό λόγο. Συγκεκριμένα τον 14^ο αιώνα έχουμε το έργο «*Ασίζες*», πρόκειται για τη νομοθεσία του βασιλείου της Κύπρου που χρειάστηκε να μεταφραστεί στην ντόπια κυπριακή διάλεκτο προκειμένου να γίνει αντιληπτή από τον απλό λαό (Πολίτης 2010: 57). Στην κυπριακή διάλεκτο έγραψε, στο πρώτο μισό του 15^{ου} αιώνα, ο Λεόντιος Μαχαίρας τη χρονογραφία με τίτλο «*Εξήγησις της γλυκείας χώρας Κύπρου*» (γνωστό και ως *το Χρονικόν του Μαχαιρά*) αναφερόμενος στην ιστορία του νησιού του (Πολίτης 2010: 57). Τον 16^ο αιώνα η κυπριακή διάλεκτος εντοπίστηκε σε ερωτικά κυπριακά ποιήματα ανώνυμου ποιητή. Δωδεκανησιακά και συγκεκριμένα ροδίτικα στοιχεία υπάρχουν επίσης σε ποιήματα του 15^{ου} αιώνα.

Μετά την πτώση της Κύπρου στους Τούρκους το 1571 τα ελληνικά μέρη που μένουν υπό την κυριαρχία των Βενετών είναι η Κρήτη και τα Επτάνησα. Και τα δύο θα παίξουν σημαντικό ρόλο στη λογοτεχνία. Στην Κρήτη από το 1571 έως το 1669 η λογοτεχνία βρίσκεται στην ακμή της. Γενικότερα, όπως αναφέρει ο Πολίτης (2010), ο 16^{ος} και 17^{ος} αιώνας αποτελούν τη χρυσή περίοδο της κρητικής λογοτεχνίας με τη διάλεκτό της να χρησιμοποιείται ανόθευτη στα έργα της. Μερικά από τα αριστουργήματα της κρητικής λογοτεχνίας είναι ο «Ερωτόκριτος» του Βιντσέντζου Κορνάρου, η τραγωδία «Ερωφίλη», η κωμωδία «Κατσούρμπος» του Γεωργίου Χορτάτση και «Η Θυσία του Αβραάμ» όλα γραμμένα στην κρητική τοπική γλώσσα. Επίσης έχουν διασωθεί άλλες δύο τραγωδίες, μεταγενέστερες από την «Ερωφίλη». Πρόκειται για το έργο «Ο Βασιλεύς Ροδολίνος» του Ιωάννη Ανδρέα Τρωίλου και για το έργο «Ζήνων» αγνώστου συγγραφέως (Πολίτης,

2010: 69). Αμφιβολίες σχετικά με την ταυτότητα του συγγραφέα υπάρχουν και για την κρητική κωμωδία του «Στάθη», αν και ορισμένοι μελετητές θεωρούν επικρατέστερο συγγραφέα τον Χορτάτση (Πολίτης, 2010: 71). Η κωμωδία «Φορτουνάτος» (1655) του Μάρκου Αντώνιου Φώσκολου είναι επίσης γραμμένη σε κρητική διάλεκτο. Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου, όπως είδαμε αλλά και σύμφωνα με τον Πολίτη (2010: 65) είναι πως τα περισσότερα έργα της είναι θεατρικά γεγονός που αποδεικνύει την ανάπτυξη του θεάτρου εκείνη την εποχή στην Κρήτη. Η γλώσσα ωστόσο που χρησιμοποιείται στην κρητική λογοτεχνία του 17^{ου} αιώνα είναι αυτή που κλέβει την παράσταση. Οι δημιουργοί αυτή της περιόδου χρησιμοποιούν την ομιλούμενη κρητική διάλεκτο απαλλαγμένη από διάφορα λόγια στοιχεία και, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Πολίτης (2010: 66), το ντόπιο ιδίωμα υψώνεται σε μία γλώσσα λογοτεχνική, κομψή, ικανή να αποδώσει τις λεπτές αποχρώσεις του ποιητικού στοχασμού. Αξίζει να σημειωθεί πως ο Γεώργιος Χορτάτσης ήταν η ποιητική προσωπικότητα που εισήγαγε το θεατρικό είδος στην Κρήτη και σύμφωνα με τον Πολίτη (2010: 66) ύψωσε το ντόπιο γλωσσικό ιδίωμα σε λογοτεχνική γλώσσα.

Η κατάκτηση της Κρήτης από τους Τούρκους το 1669 σήμαινε και το τέλος της κρητικής λογοτεχνίας. Μετά το 1669 η παράδοση της κρητικής λογοτεχνίας μεταφυτεύεται στα Επτάνησα διατηρείται εκεί από τους Κρητικούς πρόσφυγες και αργότερα περνά στα χέρια των Επτανησιωτών. Σημειωτέον πως στους δύο αιώνες που ακολούθησαν μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης πολλές ανακατατάξεις συνέβησαν μέσα στον ελλαδικό χώρο με τα περισσότερα μέρη να είναι τουρκοκρατούμενα και ορισμένα βενετοκρατούμενα όπως είναι η περίπτωση των Επτανήσων. Από εδώ και στο εξής ανάμεσα στα Επτάνησα και τη Βενετία υπάρχει περισσότερη επαφή.

Ο 18^{ος} αιώνας είναι σε όλη την Ευρώπη αιώνας αντιποιοητικός και η εξέλιξη στην Ελλάδα σύμφωνα με τον Πολίτη (2010) δεν είναι διαφορετική. Επίσης την ίδια περίοδο γεννάται και η ανάγκη για τη δημιουργία μίας εθνικής γλώσσας γεγονός που οδηγεί στον παραγκωνισμό των τοπικών διαλέκτων και των ιδιοματικών στοιχείων από τη λογοτεχνία. Συγκεκριμένα, στα τέλη του 18^{ου} αιώνα αναδύεται το γλωσσικό ζήτημα το οποίο αφορά στην επιλογή μίας γλωσσικής ποικιλίας και το 1830 ενισχύεται η ανάγκη ανάδειξης μίας ποικιλίας σε μοναδική γλώσσα του ελληνικού και νεοσύστατου τότε κράτους (Διατσέντος, 2007). Με την άφιξη του Όθωνα το 1833 και κατά την οργάνωση του νέου κράτους η καθαρεύουσα γίνεται η επίσημη γλώσσας του. Κομβικό σημείο του γλωσσικού ζητήματος

αποτέλεσε η κυκλοφορία το 1888 του έργου «Το Ταξίδι» από τον Γιάννη Ψυχάρη ο οποίος μέσω αυτού ενισχύει την ιδέα του εκτοπισμού της καθαρεύουσας και τη σταδιακή εισαγωγή της δημοτικής (Διατσέντος, 2007).

Ο ποιητής που εγκαινίασε μία νέα τάση η οποία ήταν βασισμένη στη χρήση της δημοτικής γλώσσας ήταν ο Διονύσιος Σολωμός. Από το έργο του ωστόσο δεν λείπουν τόσο στοιχεία από την ιταλική γλώσσα όσο και επιρροές από την τοπική ζακυνθινή γλώσσα (Θωμά, 2024: 23). Την τοπική γλώσσα της πατρίδας του, της Κεφαλλονιάς, χρησιμοποιεί άλλος ένα επτανήσιος ποιητής ο Ανδρέας Λασκαράτος.¹

Ένα από τα έργα που ξεχωρίζει για τη χρήση τοπικών γλωσσών είναι η «Βαβυλωνία» του Δημήτριου Βυζάντιου που πρωτοδημοσιεύτηκε το 1836. Πρόκειται για ένα θεατρικό έργο με την υπόθεση να διαδραματίζεται στο Ναύπλιο το 1827 όπου έχουν συγκεντρωθεί για να γιορτάσουν Έλληνες από διάφορα μέρη της Ελλάδας τη νίκη στο Ναβαρίνο από τις συμμαχικές δυνάμεις. Το συγκεκριμένο έργο γνώρισε μεγάλη επιτυχία διότι ο συγγραφέας κατάφερε να δώσει παραστατικά μέσα από τη χρήση των τοπικών γλωσσών το διαφορετικό ήθος, π.χ. του Ανατολίτη, του Χιώτη, του Κερκυραίου (Πολίτης, 2010: 182).

Άλλο ένα θεατρικό έργο που αξίζει να αναφέρουμε είναι «Ο Χάσης» του ζακυνθινού συγγραφέα Δημήτριου Γουζέλη. Πρόκειται για ένα έργο ορόσημο της επτανησιακής παραγωγής με θέμα τις περιπέτειες και την οικογενειακή ζωή του Θωδωρή Καταπόδη, ενός καυχισιάρη τσαγκάρη που είχε το εργαστήριό του απέναντι από το σπίτι του συγγραφέα. Ο συγγραφέας στη προσπάθειά του να απεικονίσει την κοινωνία της Ζακύνθου τον 18^ο αιώνα χρησιμοποιεί μία γλώσσα πλούσια σε ιδιωτισμούς (Τσιουρμπάρκα).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα εμφάνισης διαλεκτικών στοιχείων στη πεζογραφία αποτελεί επίσης το έργο του Παπαδιαμάντη οποίος κάνει χρήση του σκιαθίτικου ιδιώματος. Ειδικότερα η γλώσσα του Παπαδιαμάντη διακρίνεται σε τρία επίπεδα. Στους διαλόγους κάνει χρήση της ομιλούμενης λαϊκής γλώσσας διανθισμένη με σκιαθίτικους ιδιωτισμούς, στις περιγραφές χρησιμοποιεί την καθαρεύουσα ενώ στην αφήγηση χρησιμοποιεί μία γλώσσα που βασίζεται στη καθαρεύουσα αλλά εντοπίζονται σε αυτή στοιχεία της δημοτικής (Καρτσάκης, 2012). Όσον αφορά τις περιγραφές αξίζει να σημειωθεί πως σε αυτές κάνει επίσης συχνή χρήση σύνθετων λέξεων με εικονοπλαστικό περιεχόμενο. Για παράδειγμα στην περιγραφή της Μοσχούλας χρησιμοποιεί λέξεις όπως

¹ Στην επτανησιακή λογοτεχνία θα επανέλθουμε και παρακάτω.

ηλιοκαυμένον, λεπτοφυή, κατάστιλπνον κτλ (Καραντζή, 2014: 102). Όπως η χρήση διαλεκτικών στοιχείων έτσι και αυτή των σύνθετων λέξεων συμβάλουν σημαντικά στο προσωπικό ύφος του Παπαδιαμάντη.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση του Νίκου Καζαντζάκη και της ιδιαίτερης γλώσσας που χρησιμοποιεί στα έργα του. Σύμφωνα με τον Πούλιο (2021: 11) η γλώσσα του Καζαντζάκη παρουσιάζει 20 χαρακτηριστικά. Από αυτά τα χαρακτηριστικά αξίζει να αναφέρουμε όσα αφορούν στην κρητική ιδιοματική γλώσσα αλλά και στην πανελλήνια, διαλεκτική – ιδιοματική γλώσσα που ο ίδιος δημιούργησε. Όπως αναφέρει ο Πούλιος (2021: 14) η γλώσσα του Καζαντζάκη έχει εμπλουτιστεί με διάφορες διαλεκτικές επιλογές από ολόκληρη την Ελλάδα. Σύμφωνα με μαρτυρίες, ο Καζαντζάκης κατά τις επισκέψεις του σε διάφορα μέρη της Ελλάδας, συνέλεγε και κατέγραφε άγνωστες λέξεις του απλού λαού προκειμένου να τις χρησιμοποιήσει στα έργα του. Η κρητική ιδιοματική γλώσσα αποτελεί άλλο ένα χαρακτηριστικό της λογοτεχνικής του γλώσσας. Ορισμένοι μελετητές του θεωρούν πως η επίδραση της κρητικής διαλέκτου είναι μεγάλη ενώ άλλοι υποστηρίζουν πως η κρητική διάλεκτος εμφανίζεται μόνο στο επίπεδο του λεξιλογίου και πως υπάρχουν και άλλα λεξιλογικά στοιχεία στη γλώσσα του (Πούλιος, 2021: 15). Άξιο αναφοράς είναι το έργο του Καζαντζάκη «Οδύσσεια». Το συγκεκριμένο έργο είναι γραμμένο κατά κύριο λόγο στην κρητική διάλεκτο ωστόσο εμφανίζονται και στοιχεία από ολόκληρη την Ελλάδα. Πρόκειται για μία ακόμα προσπάθεια του συγγραφέα να δημιουργήσει ένα κοινό ελληνικό γλωσσικό κώδικα, μία πανελλήνια γλώσσα (Μαθιουδάκης & Καρασίμος, 2023: 142) και συγκεκριμένα μία πανελλήνια δημοτική γλώσσα που στηρίζεται στην γλώσσα των προγόνων του, την κρητική διάλεκτο.

Άλλοι λογοτέχνες που χρησιμοποιούν αρκετά διαλεκτικά στοιχεία στο κείμενό τους, σύμφωνα με τον Χαραλαμπίκη (1999: 171) είναι επίσης, μεταξύ άλλων, οι Μυριβήλης, Βαλαωρίτης, Βενέζης, Γρυπάρης, Εφταλιώτης, Θεοτόκης, Καρκαβίτσας, Κονδυλάκης, Κρυστάλλης, Μακρυγιάννης, Ξενόπουλος, Πάλλης, Ψυχάρης.

Το μικρασιατικό ιδίωμα αποτυπώνεται σε μεγάλο βαθμό σε έργα της Διδώς Σωτηρίου. Η συγγραφέας γεννήθηκε, μεγάλωσε στο Αϊδίνιο της Μικράς Ασίας, βίωσε την Μικρασιατική καταστροφή του 1922 και τον ξεριζωμό των Ελλήνων. Στα έργα της «Οι Νεκροί περιμένουν» και «Ματωμένα χώματα» γίνεται εκτεταμένη χρήση του μικρασιατικού ιδιώματος. Συγκεκριμένα στο «Οι νεκροί περιμένουν» το μικρασιατικό ιδίωμα της Ιωνίας εντοπίζεται κυρίως στα διαλογικά μέρη και συγκεκριμένα όταν μιλούν

άνθρωποι που ανήκουν σε ασθενέστερες κοινωνικές τάξεις. Η κοινή νεοελληνική γλώσσα εντοπίζεται στους διαλόγους ανθρώπων ανώτερων κοινωνικών τάξεων και στα αφηγηματικά μέρη (Βαρβιτσιώτη: 2024). Τα «Ματωμένα χώματα» τόσο στα διαλογικά όσο και τα αφηγηματικά μέρη ενσωματώνουν ορισμένα διαλεκτικά στοιχεία που δεν δυσχεραίνουν τον αναγνώστη στην κατανόηση (Βαρβιτσιώτη, 2024).

Όπως αποδεικνύουν τα διάφορα παραδείγματα που προαναφέραμε οι περισσότεροι διαλεκτισμοί εντοπίζονται στις ηθογραφίες. Ο εισηγητής του ηθογραφικού διηγήματος στη νεοελληνική λογοτεχνία σύμφωνα με τον Πολίτη (2010: 210) είναι ο Γεώργιος Βιζυηνός. Τα περισσότερα διηγήματά του, όπως και το «Αμάρτημα της μητρός μου», αποδίδουν το περιβάλλον της θρακιώτικης επαρχίας και παρουσιάζουν μεταξύ άλλων τη συνύπαρξη του ελληνικού με το τούρκικο στοιχείο. Χρησιμοποιεί κατά κύριο λόγο την καθαρεύουσα ωστόσο στους διαλόγους εντοπίζεται η δημοτική διανθισμένη με στοιχεία του βορειοελλαδίτικου ιδιώματος και συγκεκριμένα της θρακιώτικης διαλέκτου (Πολίτης, 2010: 202). Οι ιδιόρρυθμες συνθήκες που αντιμετώπιζαν οι άνθρωποι της παραμεθόριας περιοχής της Θράκης παρουσιάζονται και μέσα από το έργο των Πολύδωρου Παπαχριστοδούλου και Στέφανου Ιωαννίδη (Χαραλαμπίκης, 2001: 282). Πρόκειται για δύο Θρακιώτες λογοτέχνες στο έργο των οποίων εντοπίζονται πολλά ιδιωματικά στοιχεία της γλώσσας της Θράκης. Για παράδειγμα στα διηγήματα του Παπαχριστοδούλου βλέπουμε σημαντικά φωνητικά – φωνολογικά φαινόμενα της Θρακικής γλώσσας, π.χ. *πήγα – γήρτα, θα πάγω, πλάγι ‘πλάι’*. Ο Στέφανος Ιωαννίδης ακολούθησε τα χνάρια τόσο του Βιζυηνού όσο και του Παπαχριστοδούλου περιγράφοντας στα έργα του τους απλούς ανθρώπους της θρακιώτικης γης και κάνοντας χρήση άφθονων διαλεκτικών λέξεων (Χαραλαμπίκης, 2001: 284).

Η χρήση των διαλεκτικών στοιχείων δεν είναι τόσο έντονη στην ποίηση, η περίπτωση ωστόσο του Σεφέρη ξεχωρίζει. Το ενδιαφέρον του Σεφέρη για τα τοπικά ιδιώματα υπήρξε μεγάλο. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Χαραλαμπίκης (2001: 200) ο ποιητής συχνά συνομιλούσε με απλούς, καθημερινούς ανθρώπους της υπαίθρου με ένα σημειωματάριο στο χέρι για τη συλλογή διαλεκτικού υλικού. Στο έργο του ανιχνεύονται διάφορες διαλεκτικές λέξεις από διαφορετικές προελεύσεις. Συγκεκριμένα εντοπίζονται στοιχεία από τη γλώσσα της Σμύρνης όπου μεγάλωσε σαν παιδί, τη γλώσσα του Ερωτόκριτου και γενικότερα την κρητική διάλεκτο και την κυπριακή διάλεκτο (Χαραλαμπίκης, 2001: 201). Αρκετά επίσης είναι τα διαλεκτικά στοιχεία και από τον ευρύτερο νησιωτικό χώρο του

Αιγαίου. Ωστόσο όπως επισημαίνει ο Χαραλαμπίδης (2001:202) οι σμυρναϊκές λέξεις (όπως, π.χ. *αγκούσα, κουκλώνων, φλέμα*) δεν είναι εύκολο να διακριθούν από πολλές λέξεις του Ερωτόκριτου και του νησιωτικού χώρου εξαιτίας του βυζαντινού γλωσσικού υποστρώματος. Η κρητική λογοτεχνία επηρέασε τον Σεφέρη ο οποίος χρησιμοποίησε στα «Ποιήματά» του περισσότερες από 70 λέξεις προερχόμενες από τον Ερωτόκριτο, π.χ. *αντιλάρισμα, λογιάζω, οχτρός*. Πολλές από τις ιδιοματικές λέξεις που συναντάμε στον Σεφέρη είναι και κρητικές, π.χ. *ζόδι, πινάκι, ροδαμός*. Ιδιαίτερη θέση στα ποιήματα του Σεφέρη κατέχουν οι κυπριακές λέξεις. Οι επισκέψεις του στην Κύπρο ήταν αρκετές και αυτό αποτυπώνεται και στη ποιητική του γλώσσα και ιδιαίτερα στο έργο «Ημερολόγιο Καταστρώματος Γ'». Οι λέξεις που χρησιμοποίησε γενικότερα στα έργα του προήλθαν από τρεις πηγές και συγκεκριμένα από τον απλό λαό, από το «Χρονικό του Μαχαιρά» και τις τοιχογραφίες της Παναγιάς της Ασίνου (Χαραλαμπίδης, 2001: 210).

Σχετικά με το γλωσσικό ζήτημα που προαναφέραμε αυτό επιλύεται οριστικά το 1976, ένα έτος που σήμανε τυπικά το τέλος της κυριαρχίας της καθαρεύουσας και τη συνταγματική κατοχύρωση της δημοτικής. Έργα γραμμένα σε τοπικές διαλέκτους κάνουν την εμφάνισή τους λίγα χρόνια αργότερα όπως είναι το «*Ντιάλιθ' ιμ' Χριστάκη*» του Σωτήρη Δημητρίου που κυκλοφόρησε το 1987. Πρόκειται για ένα έργο γραμμένο στην ηπειρώτικη διάλεκτο. Αξίζει να αναφερθεί πως το έργο «Ουρανός απ' άλλους τόπους» του ίδιου συγγραφέα, γραμμένο στο νότιο ηπειρώτικό ιδίωμα, απέσπασε το Κρατικό Βραβείο Μυθιστορήματος το 2022. Σε αυτό το έργο ο διαλεκτικός λόγος και συγκεκριμένα η τοπική ποικιλία της Θεσπρωτίας χρησιμοποιείται κυρίως στην αφήγηση και τους διαλόγους ενώ περιορίζεται όταν τον λόγο παίρνουν μικρότερες ηλικίες (Τσουκαλά, 2024).

Έργα πλούσια σε ιδιοματικά στοιχεία έγραψαν επίσης οι Θανάσης Βαλτινός, Κλαίρη Μιτσοτάκη και Γιάννης Μακριδάκης (Hulot, 2022). Ενδεικτικά αναφέρουμε το έργο «Γκιακ» του Δημοσθένη Παπαμάρκου το οποίο αφορά στην ντοπιολαλιά της Μαλεσίνας με κάποιες αρβανίτικες φράσεις. Έπειτα την εμφάνισή της έκανε η συλλογή διηγημάτων «Μόνο το αρνί» της Βασιλικής Πέτσα με την τοπική διάλεκτο της Καρδίτσας. Επίσης ο Κώστας Μπαρμπάτσης γράφει στην ντοπιολαλιά της Αιτωλοακαρνανίας στο έργο «Λυκοχαβιά» (2022) και ο Κωνσταντίνος – Δομηνίκ Πιπιλής στην ντοπιολαλιά της Πιερίας στο «Ωπα Ωπα Μπλάτιμοι» (2022). Υπάρχουν και θεατρικά έργα γραμμένα σε διαλέκτους όπως είναι το θεατρικό έργο «Τη φτεχού το καμίσ' και το ξεφτιλέρ» της

Μαρίας Μαυρίδου – Καλούδη που είναι γραμμένο στην ποντιακή διάλεκτο. Άξιο αναφοράς είναι και το θεατρικό του Αντώνη Γεωργίου «Θείος Γιάννης» το οποίο είναι γραμμένο στην κυπριακή διάλεκτο (Μολέσκη).

Ολοκληρώνοντας την ιστορική αναδρομή και λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι η κρητική διάλεκτος μαζί με το πελοποννησιακό ιδίωμα και το ιδίωμα των Κυκλάδων, σύμφωνα με τον Χαραλαμπίκη (1999: 176) αποτέλεσαν τη βάση της νεότερης κοινής, αντιλαμβανόμαστε τη σημασία που έχει το διαλεκτικό στοιχείο για τη διαμόρφωση και της λογοτεχνικής γλώσσας.

3.3 Το επτανησιακό ιδίωμα στη λογοτεχνική παραγωγή

Η λογοτεχνική παραγωγή που πραγματοποιήθηκε στην περιοχή των Επτανήσων είναι ιδιαίτερα σημαντική. Συγκεκριμένα ξεκίνησε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και κορυφώθηκε την εποχή του Σολωμού. Κατά τη διάρκεια όλων αυτών των ετών αναπτύχθηκε η ποίηση, η λογοτεχνία, το θέατρο. Ο γεωγραφικό τόπος όπου παρήχθησαν όλα τα έργα έδωσε και το όνομα στη σχολή η οποία ονομάστηκε «Επτανησιακή Σχολή».

Παρά το γεγονός πως στη συγκεκριμένη σχολή ανήκουν έργα με ουσιώδεις διαφορές υπάρχουν και κάποια κοινά χαρακτηριστικά τα οποία συναντώνται στα περισσότερα έργα. Αυτά είναι η λατρεία της φύσης, της γυναίκας, της θρησκείας, η αφοσίωση στην πατρίδα και την ελευθερία και γενικότερα η παρουσίαση των συναισθημάτων. Επίσης οφείλουμε να αναφέρουμε, όπως άλλωστε έχουμε τονίσει και παραπάνω, πως η επτανησιακή σχολή έχει δεχτεί επιδράσεις από την ιταλική και την ευρωπαϊκή λογοτεχνία, την κρητική λογοτεχνία, το δημοτικό τραγούδι και το ποιητικό έργο του Βηλαρά και του Χριστόπουλου (Κωνσταντοπούλου, 2023: 22)

Έχοντας ως «κέντρο» τον Σολωμό, οι πρώτοι ποιητές που εγκαινίασαν τη σχολή ήταν οι Αντώνιος Μαρτελάος, Νικόλαος Κουτούζης, Θωμάς Δανελάκης, Ανδρέας Σιγούρος και ο Νικόλαος Κούρτσολα. Πρόκειται για τους λεγόμενους προσολωμικούς ποιητές οι οποίοι με το έργο τους προετοίμασαν το έδαφος για την εμφάνιση δύο εμβληματικών μορφών της ποίησης, τον Ανδρέα Κάλβο και τον Διονύσιο Σολωμό.

Τα χρόνια της επανάστασης αποτέλεσαν τόσο για τον Κάλβο όσο και για τον Σολωμό πηγή έμπνευσης. Ο Σολωμός που ήταν προσηλωμένος στην ιδέα της τελειότητας και στην άψογη απόδοση των ποιητικών του συλλήψεων άφησε ένα έργο αποσπασματικό αλλά με υψηλή ποιότητα και καθαρότητα ποιητικού λόγου (Γρηγοριάδης κ.ά., 2004: 204). Από την

άλλη το έργο του Κάλβου περιλαμβάνει 20 ποιήματα, συγκεκριμένα ωδές, όλα αφιερωμένα στον αγώνα των Ελλήνων για την απελευθέρωση (Πολίτης, 2010: 152-153).

Δεν ήταν λίγοι εκείνοι οι ποιητές που επηρεάστηκαν από τον Σολωμό καθώς τον είχαν σαν πρότυπο. Οι σολωμικοί, οι σύγχρονοι δηλαδή ποιητές με το Σολωμό, ήταν οι Γιώργος Τερτσέτης, Αντώνιος Μάτεσης, Ιούλιος Τυπάλδος, Ιάκωβος Πολυλάς, Γεράσιμος Μαρκοράς κ.ά. Στους μετασολωμικούς δηλαδή στους μεταγενέστερους ανήκουν οι Γεώργιος Καλοσγούρος, ο Λορέντζος Μαβίλης και ο Μικέλης Άβλιχος (Πολίτης, 2010).

Τόσο Ανδρέας Κάλβος, που προαναφέραμε, όσο και οι Αριστοτέλης Βαλαωρίτης και Ανδρέας Λασκαράτος ανήκουν στους ποιητές της επτανησιακής σχολής που όμως δεν επηρεάστηκαν άμεσα από το έργο του Σολωμού. Ο Βαλαωρίτης, ένας ποιητής με έντονη πολιτική δράση που αγωνίστηκε μεταξύ άλλων για την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα, στα ποιήματά του επικεντρώνεται στα κατορθώματα αγωνιστών και την ηρωική ατμόσφαιρα της επανάστασης. Ο Κεφαλλονίτης Ανδρέας Λασκαράτος που υπήρξε μαθητής του Ανδρέα Κάλβου, ασχολήθηκε κυρίως με τη ποίηση και τη σατιρική πεζογραφία (Θωμά, 2024). Η διαφορά του Λασκαράτου με άλλους συγγραφείς είναι πως η κεφαλλονίτικη τοπική γλώσσα παρουσιάζεται σε όλο το έργο του και όχι αποσπασματικά στα κείμενά του (Θωμά, 2024: 24). Οι τοπικοί ιδιοματισμοί, όπως αναφέρει η Θωμά (2024: 55) είναι τόσο πολλοί στο έργο του που ο αναγνώστης χρειάζεται γλωσσάριο για να το κατανοήσει. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο το γεγονός πως τα έργα του συνοδεύονταν από ειδικό γλωσσάριο στο τέλος προκειμένου να εξηγούνται πολλές λέξεις.

Κεφαλονίτης και ο Γεράσιμος Μαρκοράς ο οποίος ανήκει στους σολωμικούς ποιητές της Επτανησιακής Σχολής. Τα ποιήματά του δεν είναι γραμμένα αμιγώς στην επτανησιακή διάλεκτο ωστόσο εντοπίζονται σε αυτά γλωσσικά χαρακτηριστικά του τοπικού ιδιώματος της Κεφαλονιάς όπως για παράδειγμα στα ποιήματα «Ο Μάρτης», «Μητρική αγάπη», «Το ψέμα». Ανάλογη περίπτωση είναι και αυτή του ποιητή από την Ιθάκη Λορέντζου Μαβίλη, στα έργα του οποίου υπάρχουν μερικά στοιχεία από το ιδίωμα της Κεφαλονιάς και της Ιθάκης (Κωνσταντοπούλου, 2023: 25-26).

Οι Επτανήσιοι δεν ασχολήθηκαν μόνο με την ποίηση αλλά και με το κριτικό δοκίμιο, τη μετάφραση και το θέατρο. Με το κριτικό δοκίμιο και τη μετάφραση ασχολήθηκε μεταξύ άλλων ο Ιάκωβος Πολυλάς. Αξίζει να σημειωθεί πως ο Πολυλάς μετά τον θάνατο του Σολωμού αναλαμβάνει να εκδώσει έργα του ποιητή από χειρόγραφα του (Πολίτης,

2010: 162). Η έκδοση των «Ευρισκομένων» το 1859 όπως και τα «Προλεγόμενα» είναι από τις σημαντικότερες μαρτυρίες που υπάρχουν για την ποίηση και τη προσωπικότητα του Σολωμού (Πολίτης, 2010: 162).

Επιπλέον οι λογοτέχνες της επτανησιακής σχολής μετάφραζαν έργα από την αρχαία ελληνική, τη λατινική φιλολογία, τα αγγλικά, τα γερμανικά, τα ιταλικά ακόμα και τα σανσκριτικά. Ξεχωριστή άνθηση στα Επτάνησα γνώρισε και το θέατρο το οποίο αρχικά μιμήθηκε το κρητικό θέατρο. Μερικές από τα έργα που ξεχώρισαν ήταν η κωμωδία «Ο Χάσης» του Δημήτριου Γουζέλη, όπως αναφέραμε και στην προηγούμενη ενότητα, αλλά και «Ο Βασιλικός» του Αντώνιου Μάτεση (Γρηγοριάδης κ.ά., 2004: 207). Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το αυτοβιογραφικό αφήγημα της Ελισάβετ Μαρτινέγκου – Μουτζάν μέσω του οποίου παρουσιάζει την κοινωνία της εποχής και τη θέση της γυναίκας σε αυτή (Μποζώνη, 2021) και στο οποίο αναφερόμαστε αναλυτικότερα στο κεφάλαιο 4.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως η γλώσσα της επτανησιακής ποίησης είναι ένα χαρακτηριστικό που, όπως επισημαίνει ο ζακυνθινός συγγραφέας, Γρηγόριος Ξενόπουλος, ξεχωρίζει και διακρίνει τους ποιητές της. Συγκεκριμένα αναφέρει πως όλοι οι ποιητές ακολουθώντας τον Σολωμό έγραψαν σε ζωντανή, δημοτική γλώσσα και γι' αυτό η ποίησή τους είναι πιο αληθινή, πιο γνήσια και πιο αυθόρμητη σε σχέση με εκείνη όσων χρησιμοποίησαν την καθαρεύουσα. Επίσης άλλο ένα βασικό γνώρισμα των Επτανησίων είναι η στενή γνωριμία τους με την ιταλική ποίηση και η επίδραση που είχε αυτή στο έργο τους (Ξενόπουλος, 1972: 337). Μπορεί, ωστόσο, οι επτανήσιοι να είχαν ως πρότυπο τον ιταλικό στίχο κατάφεραν, όμως, όπως αναφέρει ο Ξενόπουλος (1972:337) χάρη στην ηχητική ευκαμψία της γλώσσας και στη δύναμη των λέξεων να δημιουργήσουν τον δικό τους νεοελληνικό στίχο (Ξενόπουλος, 1972: 337). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η επίδραση της Επτανησιακής σχολής και κατ' επέκταση της επτανησιακής ποίησης στα μετέπειτα ρεύματα να εντοπίζεται κυρίως στη γλώσσα και στον στίχο.

3.4 Η σχέση των διαλεκτικών στοιχείων με το λογοτεχνικό ύφος

Η λογοτεχνική δημιουργία, σύμφωνα με τη Ζαμπάνη (2016: 19) στηρίζεται στις γλωσσικές επιλογές του κάθε δημιουργού μέσω των οποίων επιτυγχάνεται η μετάδοση του λογοτεχνικού μηνύματος. Οι επιλογές που κάνει ο εκάστοτε λογοτέχνης κατά την λογοτεχνική παραγωγή συνθέτουν και το ιδιαίτερο λογοτεχνικό του ύφος. Κατ' επέκταση όταν αναφερόμαστε στη γλώσσα του λογοτεχνικού κειμένου δεν νοείται να μην

αναφερθούμε στο ύφος και στα δύο στοιχεία που το συνθέτουν, την επιλογή και την απόκλιση (Μπαμπινιώτης, 1991: 34). Η ποικιλία στη γλώσσα προϋποθέτει την πραγματοποίηση κάποιων επιλογών στα στοιχεία που χρησιμοποιούνται για τη σύνθεση ενός ολοκληρωμένου μηνύματος. Βέβαια η έννοια της επιλογής και της απόκλισης προϋποθέτουν επίσης τη σύγκριση με μία νόρμα. Δεν μπορεί να γίνει επιλογή και δεν μπορεί να υπάρξει απόκλιση αν δεν υπάρχει σύγκριση με έναν δεδομένο κώδικα, με ένα γενικότερο κανόνα. Επίσης κάθε λογοτέχνης στην προσπάθειά του να αποτυπώσει την έμπνευσή του προβαίνει σε αποκλίσεις δημιουργώντας παράλληλα νεολογισμούς (Ζαμπάκη, 2016:20). Τόσο οι επιλογές όσο και οι αποκλίσεις αποτελούν στοιχεία δημιουργικότητας και προσδίδουν στο κείμενο πρωτοτυπία. Επομένως σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη (1991: 35) το ύφος στηρίζεται σε γλωσσικές επιλογές και αποκλίσεις που βρίσκονται σε συνάρτηση με έναν συγκεκριμένο γλωσσικό κώδικα.

Για έναν λογοτέχνη η δημιουργικότητα της γλώσσας είναι βασική διότι του επιτρέπει να δημιουργεί συνεχώς απεριόριστο αριθμό εκφράσεων. Βασικό μέλημα του κάθε λογοτέχνη σε μία λογοτεχνική δημιουργία είναι επίσης η αναζήτηση της γλωσσικής μορφής που θα εκφράσει με τον καλύτερο τρόπο το μήνυμά του. Αυτή η μέγιστη αξιοποίηση των εκφραστικών ικανοτήτων του λόγου ονομάζεται «αγωνία του λόγου», σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη (1991: 108) και αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό του ύφους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της αναζήτησης της κατάλληλης γλωσσικής μορφής και της ανάγκης του ποιητή για ακριβή έκφραση των συναισθημάτων και των σκέψεων του αποτελούν τα «Σχεδιάσματα» του Σολωμού ιδίως στους «Ελεύθερους Πολιορκημένους». Επομένως το ύφος είναι η αναζήτηση της κατάλληλης μορφής για κάθε συγκεκριμένο περιεχόμενο.

Η δυσκολία στη λογοτεχνική έκφραση για τους δημιουργούς εντοπίζεται στο κατά πόσο μία επιλογή είναι σωστή, κατάλληλη. Επίσης ανάλογος είναι και ο ρόλος της απόκλισης, της χρήσης δηλαδή σχημάτων που αποκλίνουν από τη γλώσσα της κοινότητας και είναι μη αποδεκτά στην κοινή γλώσσα. Στη λογοτεχνική γλώσσα οι αποκλίσεις από τη νόρμα είναι θεμιτές καθώς συνιστούν στο σύνολό τους την ιδιαιτερότητα της δομής του λογοτεχνικού λόγου, το λεγόμενο λογοτεχνικό ύφος (Μπαμπινιώτης, 1991: 111). Οι αποκλίσεις μπορεί να εντοπίζονται σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα στο φωνολογικό, μορφολογικό, λεξιλογικό και συντακτικό.

Σημαντικό στοιχείο ύφους στο έργο ενός συγγραφέα τόσο από άποψη επικοινωνιακή όσο και υφολογική αποτελεί η εμφάνιση διαλεκτικών στοιχείων (Χαραλαμπίκης 2001). Υπάρχουν δύο είδη διαλεκτικών λέξεων χωρίς αυτό να σημαίνει, σύμφωνα με τον Χαραλαμπίκη (2001: 194), πως υπάρχουν σαφή διαχωριστικά όρια. Στο πρώτο είδος ανήκουν οι λέξεις τις οποίες ο ποιητής δεν μπορεί να αποφύγει όταν αναφέρεται σε συγκεκριμένα γεγονότα διότι με τη χρήση αυτών των λέξεων αποδίδει με ακρίβεια όλα όσα είδε και έζησε. Πρόκειται δηλαδή για αντιστοιχία των λέξεων με τα πράγματα ή αλλιώς τη λεγόμενη αντιστοιχιακή λειτουργία της γλώσσας. Σε περίπτωση που ο ποιητής επιχειρήσει να μην χρησιμοποιήσει τη διαλεκτική λέξη και να κάνει χρήση της συνώνυμής της στην κοινή τότε καταστρέφεται αυτόματα το γλωσσικό περιβάλλον στο οποίο ταιριάζει η διαλεκτική γλώσσα (Χαραλαμπίκης, 2001: 194). Η χρήση τέτοιων διαλεκτικών λέξεων υπαγορεύεται από τον γεωγραφικό ή πολιτισμικό χώρο του ποιήματος. Για παράδειγμα στο έργο του Σεφέρη «Τρεις Μούλες» αν ο συγγραφέας αντί για τις λέξεις *τζελάτης* και *γλάκι* χρησιμοποιούσε τις λέξεις *δήμιος* και *τρέξιμο* θα χαλούσε όλο το πνεύμα του ποιήματος (Χαραλαμπίκης, 2001: 195).

Στο δεύτερο είδος ανήκουν οι λέξεις τις οποίες ο συγγραφέας επιλέγει για να εξυπηρετήσει έναν συγκεκριμένο σκοπό σε μία συγκεκριμένη επικοινωνιακή λειτουργία της γλώσσας. Η επιλογή αυτή σχετίζεται με τη στάση του δημιουργού απέναντι στο κείμενο, την προθετικότητα, δηλαδή, του δημιουργού. Οι μετρικές ανάγκες, ο ρυθμός και γενικότερα η εκφραστική πληρότητα οδηγεί τον δημιουργό σε διάφορες μορφολογικές, συντακτικές, λεξιλογικές και φωνολογικές αποκλίσεις από τη νόρμα. Έτσι, σύμφωνα με τον Χαραλαμπίκη (2001: 195) οι επιλογές και οι αποκλίσεις του συγγραφέα όσον αφορά τα διαλεκτικά στοιχεία είναι και αυτές που συμβάλουν στην ατομική πραγμάτωση του λόγου, στη διαμόρφωση της γλώσσας και του ύφους του κάθε συγγραφέα. Ο Ελύτης για παράδειγμα χρησιμοποιεί στο «Ο Ήλιος ο ηλιάτορας» το ρήμα που προέρχεται από την ηπειρώτικη διάλεκτο *επήραμαν*. Ο λόγος που οδήγησε τον ποιητή στη χρήση αυτού του ρήματος μπορεί να γίνει κατανοητός μόνο αν δει κάποιος το περιβάλλον στο οποίο εμφανίζεται, π.χ. *Χρόνους πολλούς μας πολεμάν κι ανάσα δεν επήραμαν* (Χαραλαμπίκης, 2001: 195).

Η εμφάνιση των διαλέκτων και των ιδιωματικών στοιχείων στα λογοτεχνικά έργα του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα σχετίζεται μεταξύ άλλων με την καταγωγή, τις εμπειρίες, τα βιώματα και τη μόρφωση των συγγραφέων. Είναι γεγονός πως όλοι οι συγγραφείς που έζησαν τα

παιδικά τους χρόνια σε κάποιο διαλεκτικό περιβάλλον χρησιμοποιούν στο έργο τους ιδιωματικές λέξεις, πολλές φορές μάλιστα εντελώς αυθόρμητα, για να εξωτερικεύσουν προσωπικά βιώματα και εμπειρίες. Οι λέξεις αυτές καθιστούν ένα έργο ξεχωριστό και διαμορφώνουν το προσωπικό και λογοτεχνικό ύφος του κάθε συγγραφέα καθώς του δίνουν τη δυνατότητα να εκφράσει με απόλυτα ακρίβεια σκέψεις και συναισθήματα (Χαραλαμπίκης, 2001). Οι περισσότεροι λογοτέχνες δεν χρησιμοποιούν τα τοπικά ιδιώματα αυτούσια αλλά πραγματοποιούν μικρές ή μεγάλες μεταβολές και επίσης συνηθίζουν να χρησιμοποιούν τις διαλέκτους για να κάνουν πιο παραστατική την περιγραφή των απλών ανθρώπων της υπαίθρου (Χαραλαμπίκης, 2001: 279). Σύμφωνα με τον Χαραλαμπίκη (1979: 99) στους διαλόγους προτιμάται η χρήση διαλέκτων διότι αυτή καθιστά τον λόγο πιο ζωντανό και αποτυπώνει καλύτερα την ψυχολογική κατάσταση των χωρικών. Αξίζει να σημειωθεί πως στα περισσότερα κείμενα αυτού του είδους συναντάμε όχι μόνο ιδιωματικές λέξεις αλλά και τοπωνύμια, παρωνύμια, οικογενειακά ονόματα και βαφτιστικά, δημόδεις λαογραφικούς όρους, παροιμίες, γνωμικά, δημοτικά τραγούδια.

Ο Χαραλαμπίκης (2001: 182) κατά την μελέτη της σχέσης της λογοτεχνικής γλώσσας με τις διαλέκτους προχωρά στην ταξινόμηση των διαλεκτικών και ιδιωματικών στοιχείων που εντοπίζονται στα έργα της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρώτον επισημαίνει την προσεκτική χρήση αυτών των στοιχείων κυρίως στην ποίηση όπου χρησιμοποιούνται ως «διακοσμητικά» στοιχεία του λόγου και εντοπίζονται σε έργα των Σολωμού, Παλαμά, Γρυπάρη, Μαβίλη, Σικελιανού κτλ. Επίσης υπάρχει η περίπτωση του Παπαδιαμάντη και του Κονδυλάκη που κάνουν περιορισμένη χρήση διαλεκτικών στοιχείων και γενικότερα παρατηρείται μία προσπάθεια απλούστευσης της διαλέκτου. Μεγάλη χρήση διαλεκτισμών (φωνολογικά, μορφολογικά, λεξιλογικά στοιχεία) βλέπουμε στα έργα των Θεοτόκη, Κρυστάλλη, Καζαντζάκη και Πρεβελάκη. Κατάχρηση των διαλεκτισμών εντοπίζεται στον Ψυχάρη και κυρίως στον Πάλλη. Υπάρχουν και λογοτεχνικά έργα γραμμένα σε αμιγή διάλεκτο (ποίηση, θεατρικό, πεζό) που δημοσιεύονται κυρίως σε τοπικά περιοδικά και εφημερίδες. Σημειωτέον πως η συγκεκριμένη ταξινόμηση δεν εξαντλεί όλες τις περιπτώσεις της χρήσης των διαλεκτικών στοιχείων.

Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του λογοτεχνικού ύφους διαδραματίζει και η χρήση σύνθετων λέξεων και συγκεκριμένα διαλεκτικών σύνθετων λέξεων. Τα σύνθετα, όπως αναφέρει η Καραντζή (2014) ταυτίζονται με τους νεολογισμούς και δίνουν τη δυνατότητα στους δημιουργούς να εκφραστούν με πρωτότυπο τρόπο, να καινοτομήσουν αλλά και να

συμπυκνώνουν την έκφρασή τους. Επίσης τα σύνθετα γίνονται φορείς μεταφορικών σημασιών και εικονοποιίας. Κάθε συγγραφέας επιστρατεύει διαφορετικά εκφραστικά μέσα, ενσωματώνει στο έργο του τα σύνθετα της δικής του προτίμησης και αυτά που ταιριάζουν στο ατομικό του ύφος. Γι αυτό τα σύνθετα στον λογοτεχνικό λόγο εντάσσονται στο προσωπικό ύφος του δημιουργού.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Καζαντζάκη ο οποίος αντλεί το λεξιλόγιό του από την κρητική διάλεκτο αλλά δημιουργεί με βάση τους κοινούς γλωσσικούς μηχανισμούς και ποιητικούς νεολογισμούς (Καραντζή, 2014: 103). Όπως υπογραμμίζεται, ο Καζαντζάκης συνδυάζει υλικό και μηχανισμούς της κρητικής διαλέκτου και της προφορικής γλώσσας με ποιητική ευχέρεια και ελευθερία. Γενικότερα οι λογοτέχνες αξιοποιούν τους μηχανισμούς νεοελληνικής σύνθεσης σε όλα τα επίπεδα, φωνολογικό, μορφολογικό και συντακτικό με σύνθετα διαφόρων κατηγοριών, αρχαιοπρεπή, λόγια, δημώδη και διαλεκτικά. (Καραντζή, 2014:103)

Εν κατακλείδι η χρήση διαλεκτισμών, είτε απλών λέξεων είτε σύνθετων, αποτελεί σημαντικό στοιχείο ύφους. Γι' αυτό η υφολογία είναι και ο κλάδος που εξετάζει όχι μόνο τις ποικιλίες μίας διαλέκτου αλλά και τα διάσπαρτα διαλεκτικά στοιχεία που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας, είτε συνειδητά είτε όχι, για να γίνει πιο οικείος και παραστατικός. Επίσης αντικείμενό της είναι και η εξέταση ολόκληρων διαλεκτικών κειμένων που παρεμβάλλονται σε ένα λογοτεχνικό ύφος (Χαραλαμπίκης, 2001: 198). Η μελέτη, ωστόσο, των διαλεκτισμών δεν αποτελεί μία απλή διαδικασία διότι το ίδιο υφολογικό στοιχείο μπορεί να λειτουργεί διαφορετικά σε ένα έργο και διαφορετικά υφολογικά στοιχεία μπορεί και να επιτελούν την ίδια λειτουργία. Γι' αυτό το λόγο η υφολογική λειτουργία των διαλεκτικών στοιχείων πρέπει πάντα να εξετάζεται μέσα στο γλωσσικό περιβάλλον στο οποίο εμφανίζονται (Χαραλαμπίκης, 2001: 190).

4. Ανάλυση του έργου

4.1 Βιογραφικό σημείωμα της συγγραφέως Λενέτας Στράνη

Η Λενέτα Στράνη κατάγεται από τη Ζάκυνθο όπου έζησε τα παιδικά και εφηβικά της χρόνια, από πατέρα Ζακυνθινό και μητέρα Μεσολογγίτισσα κεφαλονίτικης καταγωγής. Η επωνυμία Στράνη που σημαίνει ιδιόρρυθμος, ξένος, εμφανίζεται στο νησί, σύμφωνα με επτανήσιους ερευνητές, στις αρχές του 16^{ου} αιώνα. Ο ομώνυμος λόφος ο οποίος βρίσκεται πολύ κοντά στην πόλη σήμερα ανήκει στο δημόσιο. Εκεί ο εθνικός μας ποιητής Διονύσιος Σολωμός έγραψε τον Ύμνο εις την Ελευθερία και τους Ελεύθερους Πολιορκημένους. Τον συνέδεε βαθειά φιλία με την εν λόγω οικογένεια και ένα από τα μέλη της υπήρξε επίτροπος του ποιητή κατά τη νεαρή ηλικία.

Η Λενέτα Στράνη σπούδασε ψυχολογία και ασχολείται κυρίως με την ποίηση, τα νεοελληνικά γλωσσικά ιδιώματα, το παιδικό και νεανικό βιβλίο. Έχουν εκδοθεί οι ποιητικές της συλλογές *Διεθνή Ύδατα* (Στιγμή, 2008, β' έκδοση Κουκκίδα, 2011), *Αλπική Ζώνη* (εκδ. Κίχλη, 2014) *Ανάκουστοι κελαηδισμοί* (Πανεπιστήμιο Πατρών – Εργαστήριο Νεοελληνικών Διαλέκτων/Κουκκίδα, 2019) και *Άγονες γραμμές* (Κίχλη, 2022). Επίσης εκτός από το διαλεκτικό ποιητικό έργο *Στου αμπελιώνε τσι φουρκάδες ή ο γάμος πάει αμόντε*, που μελετά η παρούσα διπλωματική εργασία, έχει γράψει και το διαλεκτικό αφήγημα *Με το δεύτερο φεγγάρι του Αυγούστου* στο οποίο παρουσιάζονται δύο ιδιώματα, το ζακυνθινό και το μεσολογγίτικο. Έχουν κυκλοφορήσει επίσης παιδικά και νεανικά βιβλία όπως *Μία ιστορία στο Λιβάδι*, *Ο ήλιος κλαίει*, *Για να λέμε καλημέρα*, *Ο κόκκινος φιόγκος του Προ απ' τον οίκο Δωρικός*, *Τα παιδιά πουλιά των Εξαρχείων*, *Το ξενοπούλι και ο Συνορίτης Ποταμός* (Σαββάλας, 2012), *Η Μαγιόφτερη και τα πονίδια της αγάπης* (Κουκκίδα, 2020), *Το καρδερινοχελίδονο και οι δυο φωλιές του* (Κουκκίδα, 2022). Τα διηγήματα *Η Ραχήλ και άλλες ιστορίες* (Κουκκίδα, 2023)

Στίχοι της έχουν μελοποιηθεί από τον τραγουδοποιό Γιάννη Ποντάκη και τον συνθέτη Τιμόθεο Αρβανιτάκη (Στράνη, 2023). Επιπλέον συνεργάζεται με λογοτεχνικά περιοδικά, επτανησιακά έντυπα και εφημερίδες. Σήμερα η Λενέτα Στράνη ζει και εργάζεται στην Αθήνα.

4.2 Το περιεχόμενο του έργου ‘Στου αμπελιώνε τσι φουρκάδες ή ο γάμος πάει αμόντε’

Η ενασχόληση με τις διαλεκτικές ποικιλίες της ελληνικής γλώσσας παρουσιάζει τεράστια έλλειψη παρά το γεγονός ότι οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα εμπλουτίζουν τη γλωσσική έκφραση, συνεχίζουν την πολύτιμη παράδοσή μας και συμπυκνώνουν όλη τη σοφία και την εμπειρία τοπικών κοινωνιών, σύμφωνα με τη συγγραφέα, στεγάζουν ολόκληρο τον λαϊκό μας πολιτισμό. Η επιβίωση και η μελέτη των γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων είναι σημαντικές καθώς συμβάλλουν στη διατήρηση του πολιτισμικού πλούτου της κάθε περιοχής και της γλωσσικής κληρονομιάς ενός λαού γενικότερα.

Το κενό της ελλιπούς μελέτης των διαλεκτικών ποικιλιών της ελληνικής γλώσσας προσπαθεί να καλύψει το *Εργαστήριο Μελέτης Νεοελληνικών Διαλέκτων* της Σχολής Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών (Τμήμα Φιλολογίας, Ειδίκευση Γλωσσολογίας) του Πανεπιστημίου Πατρών. Στο πλαίσιο αυτό το συγκεκριμένο εργαστήριο ανέλαβε να εκδώσει το θεατρικό έργο της ζακυνθινής συγγραφέως Λενέτας Στράνη με τίτλο *Στου αμπελιώνε τσι φουρκάδες ή ο γάμος πάει αμόντε*. Πρόκειται για ένα εξαιρετικό δείγμα λογοτεχνικής γραφής σε γλωσσικό ιδίωμα και συγκεκριμένα στο ζακυνθινό ιδίωμα.

Όπως αναφέρει η ίδια η συγγραφέας στο εισαγωγικό σημείωμα του βιβλίου, προχώρησε στη συγγραφή του συγκεκριμένου έργου καθώς θεώρησε ιδιαίτερος σημαντικό το γεγονός πως για πρώτη φορά πανεπιστημιακός φορέας θέλησε να ερευνήσει και να ανασύρει από την αφάνεια διαλέκτους και ιδιώματα. Γι’ αυτό ανταποκρίθηκε με χαρά και ενθουσιασμό στην πρόταση του Εργαστηρίου για τη συγγραφή ενός έργου στο ζακυνθινό γλωσσικό ιδίωμα και γενικότερα στο επτανησιακό, εφόσον αυτό αποτελεί έναν από τους βασικούς πυλώνες της Κοινής Νεοελληνικής.

Η Λενέτα Στράνη χρησιμοποιώντας ως πυξίδα τα παιδικά ακούσματα παρέδωσε ένα σημαντικό και άρτια λογοτεχνικά κείμενο, σύμφωνα με κριτικές ειδικών, σε μορφή θεατρική (είδος ζακυνθινής ομιλίας δηλαδή λαϊκού θεάτρου). Με ιδιοματικό λόγο εξολοκλήρου υπογραμμίζεται ο γλωσσικός πλούτος, τα μεγάλα προβλήματα της εποχής μας, ενώ αναδεικνύεται παράλληλα ο επτανησιακός πολιτισμός.

Το θεατρικό είναι γραμμένο σε άψογο δεκαπεντασύλλαβο και αυτό η συγγραφέας το επέλεξε, όπως η ίδια αναφέρει, για να είναι εύληπτο από τους φοιτητές που ήταν και οι πρώτοι αποδέκτες.

Στο κέντρο του θέματος βλέπουμε μία τριμελή τυπική ζακυνθινή οικογένεια γεωργών της δεκαετίας του 1970, το ανδρόγυνο ο Νιόνιος με τη Κεβή και η νεαρή κόρη τους Φιορούλα. Στις συζητήσεις τους κύρια θέση κατέχει ο αρραβωνιαστικός της μικρής, Πίπης, μηχανικός και εργολάβος που δραστηριοποιείται στο νησί, ενώ ο Λάμπρος ένας άλλος ζακυνθινός νέος εκφράζει με τραγούδια, από απόσταση όμως, τον έρωτά του για τη Φιορούλα.

Την οικογένεια πλαισιώνουν εν είδει αρχαίου χορού τέσσερις υπερήλικες γυναίκες: Η Αντζουλέτα, η Κιάρρα, η Θάλεια και η Τζόγια. Η τελευταία, θα λέγαμε, είναι μία οπτασία, το πνεύμα της Ζακύνθου που ανεβαίνει ανά τακτά χρονικά διαστήματα από τον τάφο της για να ενημερωθεί, όπως αναφέρει η συγγραφέας, από τις τρεις γυναίκες, να ορμηνέψει ή να ευχηθεί.

Το έργο αποτελείται από 5 πράξεις. Πριν από κάθε πράξη η συγγραφέας παραθέτει με λογοτεχνικό τρόπο ένα κείμενο το οποίο περιγράφει τον τόπο και τον χρόνο που εξελίσσονται τα γεγονότα υποψιάζοντας έτσι τον αναγνώστη για όσα πρόκειται για επακολουθήσουν.

Η πρώτη σκηνή στο κείμενο παρουσιάζει τις εργασίες του τρύγου. Οι τρυγητές, στο διάλλειμα της εργασίας τους συγκεντρώνονται γύρω από το πηγάδι του κτήματος και τραγουδούν μία *αρέκια* τη στιγμή που διακρίνουν τις τρεις γυναίκες σε μία ξερολιθιά, δίπλα στα γκρεμισμένα του σεισμού.

Στου αμπελιώνε τσι φουρκάδες

Απαντιούνται οι κυράδες

Ένα κόσκινο βαστάνε

Και τον κόσμο κοσκινάνε

Πίτουρο βουνό τσου φτιάχνει

Και μία μπουκουλούλα (=μικρή) αράρχνη

Με αυτό το τραγούδι, προϊδεάζουν πως σε παρόμοιες αναλύσεις και σχολιασμούς θα κινηθεί όλο το βιβλίο.

Ο αφηγητής πριν από τη δεύτερη πράξη σκιαγραφεί το σπίτι του Κόντε Διονυσάκη με διευκρινιστικές λεπτομέρειες και τον περιβάλλοντα χώρο του όπου πρόκειται να συζητήσουν ο Νιόνιος με τη Κεβή. Στην τρίτη εμφανίζονται οι γυναίκες καθισμένες στο πεζούλι ώρες που δύει ο ήλιος και σύμφωνα με τη συγγραφέα *όταν η νύχτα κλέβει από τους ανθρώπους το ροῖ και ανεβαίνει να ρίξει λάδι στ' ουρανού τους λύχνους*.

Στην τέταρτη το αφηγηματικό κείμενο μας δίνει μία όμορφη εικόνα της άνοιξης με τις γυναίκες του χορού να συναντιούνται μετά από έναν βαρύ χειμώνα για να σχολιάσουν χαρούμενες τη ματαίωση του γάμου της ηρωίδας με τον συμφεροντολόγο Πίπη. Η αφήγηση που προηγείται της τελευταίας πράξης αναφέρεται στην εορταστική ατμόσφαιρα του σπιτιού της οικογένειας των ηρώων, όπου προετοιμάζεται ο παραδοσιακός γάμος της Φιορούλας με τον ερωτευμένο Λάμπρο. Όλο το πόνημα, σύμφωνα με τη συγγραφέα, διακρίνεται από την αρχή μέχρι το τέλος από ένα λεπτό χιούμορ, το λεγόμενο ζακυνθινό σκώμμα.

Όλα αυτά αποτυπώνονται στο χαρτί με τη συμβολή του ζακυνθινού ιδιώματος. Παράλληλα προβάλλονται, όπως θα δούμε και αναλυτικότερα παρακάτω, τα ήθη, τα έθιμα, οι παραδόσεις της Ζακύνθου, οι σημαντικές πνευματικές προσωπικότητες της, η γαστρονομία της και η αρχιτεκτονική της. Μέσα σε όλο αυτό το κλίμα τονίζονται και σχολιάζονται σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα με τα οποία ερχόμαστε όλοι αντιμέτωποι σήμερα. Τέτοια είναι η χρήση των κινητών τηλεφώνων, η κλιματική κρίση, ο υπέρμετρος τουρισμός, το κλείσιμο των σχολείων της επαρχίας, η αδιαφορία των νέων για τη γλώσσα, την ιστορία και τον πολιτισμό τους, η τσιμεντοποίηση του νησιού.

Αξίζει να σημειωθεί πως για την καλύτερη ανάλυση του έργου πραγματοποιήθηκε συνάντηση με τη συγγραφέα Λενέτα Στράνη, σχόλια της οποίας συμπεριλαμβάνονται στο εν λόγω κεφάλαιο. Μετά το θεατρικό κείμενο ακολουθεί το επίμετρο του βιβλίου στοιχεία του οποίου αξιοποιήθηκαν για την ανάλυση του έργου. Το επίμετρο περιλαμβάνει τρεις ενότητες τα έθιμα από τα οποία τα περισσότερα ισχύουν έως και σήμερα στο νησί, σημειώσεις για επιφανή πρόσωπα, ιστορικούς, αρχαιολογικούς χώρους, κτίσματα κτλ. και το γλωσσάρι όλων των ιδιωματικών λέξεων του βιβλίου καθώς και των ιδιωματικών εκφράσεων. Σημειωτέον πως το έργο δεν περιλαμβάνει ενδοκειμενικές μεταφράσεις των λέξεων του ιδιώματος και ο αναγνώστης για την καλύτερη κατανόησή του οφείλει να ανατρέξει στο γλωσσάρι. Για την επισήμανση των πραγματολογικών στοιχείων η

συγγραφέας έχει φροντίσει για την παραπομπή του αναγνώστη σε σημειώσεις μέσω της χρήσης εκθετών σε διάφορες λέξεις.

4.3 Χαρακτηριστικά του ζακυνθινού ιδιώματος στο έργο

Στο έργο εντοπίζονται τα χαρακτηριστικά του επτανησιακού ιδιώματος και του ζακυνθινού ιδιώματος όπως αναλύθηκαν προηγουμένως στο κεφάλαιο 2.

Στο επίπεδο της φωνητικής, παρατηρούμε την απουσία του [γ] μεταξύ των φωνηέντων, π.χ. *ελέανε, πελάου, στα' λεα, παρακλούθαες, καίουνται, φαώνεσαι* 'καβγαδίζω με κάποιον ή επιμένω σε κάτι', *ετήραε* 'κοιτούσε', *ελέαμε*.

Στο επίπεδο της μορφολογίας, παρατηρούμε τους τύπους του οριστικού άρθρου *της, τις, τους* να γίνονται *τση, τσι και τσου*, π.χ. *τση Κεβής, τση χρήσης, στον ίσκιο τσου, τσι νύχτες, τσι πισίνες*. Επίσης παρατηρείται ο σχηματισμός της γενικής ενικού των ονομάτων σε -ος, π.χ. *τση γυναικός, τση νυχτός, του αφεντός*. Επίσης τα θηλυκά ουσιαστικά λήγουν στην ονομαστική πληθυντικού σε -άδες, π.χ. *αδερφάδες, κυράδες, κορφάδες, φερτσάδες* (*η φερτσάδα* = *η μάλλινη κουβέρτα κρεβατιού*), *γιορτάδες*.

Στα ρήματα υπάρχει συλλαβική αύξηση [ε] στους ιστορικούς χρόνους, π.χ. *εβαρέθηκα, εβάρυνε, εθρονιάσανε, επέσανε, edιάλεξε, επιάσανε, εφορτσάρισε* 'ενέτεινε τις προσπάθειες', *ελέαμε, επαράτησε, εμπήκε, εμορογάρισε* 'καθυστέρησε', *εζήσαμε* αλλά και η προσθήκη ενός [ε] στο τέλος ρηματικών τύπων στο γ' πληθυντικό πρόσωπο ενεργητικής φωνής σε ενεστώτα, παρατατικό και αόριστο, π.χ. *εξεπατώσανε, επηαίνανε φυτεύουνε, φτιάνουνε, τρουπώνουνε, πέφτουνε, παραλογάνε*.

Επιπλέον η αντωνυμία *εκείνος* γίνεται *εκειός*, π.χ. *το χώμα που τσι ανάστησε, εκείό να τσι σκεπάσει*. Επίσης για τους τύπους της αιτιατικής *εκείνον – εκείνη* απαντούν οι τύποι *εκειόνε – εκείνηνε*. Η αντωνυμία *αυτός, αυτή, αυτό* γίνεται *ευτός, ευτούνος, ευτούνη, ευτούνο*. Απαντά και ο τύπος *ετουτουνούς* όταν θέλουμε να πούμε 'αυτούς εδώ'. Για τους αδύναμους τύπους της αντωνυμίας χρησιμοποιούνται οι εξής λέξεις *έντονε-έντηνε* και *εντονέ-εντηνέ* 'να τον, να την', *έτζουγε-έτζοιγε* και *ετζουγέ-ετζοιγέ* 'να τους, να τοι'. Επίσης η γενική ενικού της λέξεως ένας δεν γίνεται ενός αλλά *ενού*.

Οι υποκοριστικές λέξεις του ιδιώματος σχηματίζονται με τις καταλήξεις –*πούλος και -έτα*. Στο έργο που επεξεργαζόμαστε εμφανίζονται τα υποκοριστικά με την κατάληξη –*πούλο* π.χ. *σπιτόπουλο, πυργόπουλο*. Σε –έτα έχουμε συνήθως υποκοριστικά ονομάτων *Αντζουλέτα, Λενέτα*.

Στο έργο συναντάμε ασυνίζητες καταλήξεις ονομάτων σε *-ία* π.χ. *αλεγγρία* ‘ευθυμία’, *κουκουναρία* ‘κουκουναριά’, *κροπία* ‘κοπριά’, *κουμπαρία* ‘κουμπαριά’, *ψαρμουδία* ‘ψαλμωδία’, *φουγγαρία* ‘φωτιά’, *παιδία* ‘παιδιά’

Επίσης εντοπίζονται επιρρήματα που καταλήγουν σε *-ούθε* ή *ούθες*, π.χ. *ουλούθενες* ή *ουλούθες* ‘παντού, σε όλες τις μεριές’, *αποκάτουθες* ‘από κάτω’, *αποδώθενες* ‘από εδώ’, *όθενες* ‘όπου’. Ως προσδιορισμοί του τόπου χρησιμοποιούνται και οι λέξεις *έδεκει* και *εδεκέι* ‘σε εκείνο το μέρος’, *έδεπα* και *εδεπά* ‘εδώ που είμαστε’, *έδευτου* και *εδευτού* ‘στο μέρος που βρίσκεται’. Ως χρονικό επίρρημα χρησιμοποιείται η λέξη *ετότες* ή *ετότενες* ‘τότε’.

Επιπλέον το ρήμα *είμαι* στο *γ’* ενικό και πληθυντικό του παρατατικού γίνεται *ήτουνα*. Επίσης υπάρχουν οι τύποι σε *α’* και *β’* ενικό *ήμουνα*, *ήσουνα*. Τα ρήματα της *β’* συζυγίας σε *-ιέμαι* σχηματίζουν τύπο και σε *-ιούμαι*, π.χ. *ανανογιέμαι* και *ανανογιούμαι* ‘αναλογίζομαι’, *ανασπιέμαι* και *ανασπιούμαι* ‘σπαράζω, τρέμω’. Επίσης, συνηθίζεται η προσθήκη ενός [e] στη γενική πληθυντικού, π.χ. *αθρώπωνε*, *αλλουνώνε*, *κοτερώνε*, *γυναικώνε*, *ελιώνε*. Ακόμα στο έργο παρατηρούμε ρήματα που λήγουν σε *-άω* να σχηματίζουν το *γ’* ενικό σε *-ει* π.χ. *κρατεί*, *προβατεί* (περπατάει), *μιλεί*, *πουλεί*, *καρτερεί*.

Ως προς το λεξιλόγιο, το ζακυνθινό ιδίωμα εμφανίζει πολλές ιδιοματικές λέξεις όπως επίσης και πολλές δάνειες λέξεις από την ιταλική γλώσσα ή την ενετική. Οι λέξεις που ακολουθούν προέρχονται από το Γλωσσάρι του έργου όπως αναγράφεται στην υποσημείωση.²

Ενδεικτικά αναφέρουμε τις εξής ιδιοματικές λέξεις: *α* ‘αν’, *ε* ‘να’, *προβατώ* ‘περπατώ’, *προβατησιά* ‘περπάτημα’, *γιάτσο* ‘παγωνιά, ψύχρα’, *εκκριμάτισα* ‘διέπραξα αμάρτημα’, *καψερός* ‘δυστυχής’, *κουτσούνα* ‘κούκλα, καλλονή’, *μπιστιού* ‘με πίστωση’, *ναίσκε* ‘ναι’, *παραματιού* ‘στο μάτι, σε δυσμένεια’, *τσιγαρίδια* ‘αγριολάχανα που μαγειρεύονται με ντομάτα’, *φίο* ‘κρύο, παγωνιά’, *δελέγκου* ‘ευθύς αμέσως’, *γκίστρος* ‘παιδικό παιχνίδι’, *δικάει* ‘αρκεί’, *ζγατζέτο* ‘φαγητό παρόμοιο με τη μαγειρίτσα’, *καθίκλα* ‘καρέκλα’, *κάργιο* ‘μεγάλο πηγάδι’, *κλωνά* ‘κλωστή’, *κοπέλι* ‘βοηθός, υπηρέτης’, *λαϊμίζω* ‘ηρεμώ’, *λάστρα* ‘τζάμι’, *λιγώνω* ‘κουράζομαι’, *λιχνίζω* ‘αποχωρίζω το στάρι από το άχυρο’, *λουμπάρδα* ‘μεγάλη φωτιά’, *μαώνω* ‘μαζεύω’, *μπιθιάζω* ‘νοικιάζω’, *φρύγω* ‘αφυδατώνω’, *ούφου* *ντουλούφου* ‘κακήν κακώς’, *όσκε* ‘όχι’, *στραπουντί* ‘το στρώμα του κρεβατιού’, *αγάρα*

² Στράνη, Λ. (2010). *Στου αμπελιώνε τσι φουρκάδες ή ο γάμος πάει αμόντε*. Πανεπιστήμιο Πατρών, Εργαστήριο Νεοελληνικών διαλέκτων, 116 -137

‘έριδα, φινονικία’, *αγγειό* ‘μαγειρικό σκεύος’, *σκουτέλα* ‘φλυτζάνα’, *βερέτες* ‘σκουλαρίκια κρίκοι’, *βελέσι* ‘μακρυνά φούστα’, *καρακούσια* ‘παραμόρφωση στα κάτω άκρα’, *αερόνι* ‘ερωδιός’, *στουπουλίζει* ‘χιονίζει’, *στουπούλα* ‘το χιόνι’, *φελί* ‘κομμάτι, τμήμα’, *τράφος* ‘το χαντάκι’, *το τσουρούλι* ‘μία μικρή ποσότητα’, *φέστα* ‘χοροεσπερίδα’, *φιδόνι* ‘εύστροφος, αντιληπτικός’, *φινίδος* ‘αδύνατος, εξαντλημένος’, *φυρίρω* ‘τσουγκρίζω τα πασχαλινό αβγά’, *τάγιο* ‘τομή για δειγματοληψία’, *τσιπουργέλος* ‘ο κοκκινολαίμης’, *σαλαμούρα* ‘άρμη’, *σοταμπάρκα* ‘είδος αμπέχονου που φτάνει μέχρι τη μέση’, *πλεζονιά* ‘το καρπούζι’, *χώρα* ‘πόλη’.

Πολλές λέξεις έχουν ιταλική προέλευση όπως *φιόρο* ‘λουλούδι’ *αμέντε* ‘κατά νου’, *αμόντε* ‘στα βουνά’, *αποκόντο* ‘με την ευκαιρία’, *βεγγέρα* ‘βραδινές ψυχαγωγικές συγκεντρώσεις στα σπίτια’, *βεραμέντε* ‘αλήθεια, πράγματι’, *ικάντο* ‘δημοπρασία’, *ιναμοράτος* ‘ερωτευμένος’, *καδινάτσος* ‘σιδερένιος σύρτης’, *κορέτο* ‘πένθος’, *κόρτε* ‘φλερτ’, *λαουρέντες* ‘βοηθός τεχνίτη, εργάτης’, *λίμπερος* ‘ελεύθερος’, *λουμπάρδα* ‘μεγάλη φωτιά’, *ματζέτο* ‘μικρή ανθοδέσμη’, *νοβιτά* ‘είδηση’, *νιέντε* ‘τίποτα’, *νιτερέσο* ‘συμφέρον’, *παλάτσο* ‘παλάτι’, *πόπολο* ‘λαός’, *σέστο* ‘τάξη’, *σινιάλο* ‘νεύμα’, *σόρα* ‘κυρία’, *στάτουα* ‘άγαλμα, άναυδος (μεταφορικά)’, *τραταμέντο* ‘κέρασμα’, *ντούνκουε* ‘λοιπόν’, *βαρδιόλα* ‘φυλάκιο για τη φρούρηση της περιοχής’, *κολάνα* ‘κολιέ’, *κοντράτο* ‘συμβόλαιο’, *φαλιμέντο* ‘πτώχευση’, *βεντέμα* ‘περίοδος φόρτου εργασίας’, *βεντερούγα* ‘η ραχίτιδα’, *βλησιγάντι* ‘έμπλαστρο’.

Σε λέξεις με ιταλική προέλευση παρατηρείται η προσθήκη επιθήματος για τη δημιουργία των ρημάτων, π.χ. *αβαντάρω* ‘υποβοηθώ’, *αβιζάρω*, ‘γνωστοποιώ’, *αριβάρω* ‘φτάνω’, *ασπετάρω* ‘περιμένω’, *κρεπάρω* ‘κινδυνεύω να σκάσω από στεναχώρια ή κούραση’, *μαϊτζάρω* ‘κατευθύνω, χειραγωγώ’, *κογιονάρω* ‘περιπαίζω’, *παρλάρω* ‘μιλάω πολύ’, *πικάρω* ‘πειράζω κάποιον με τα λόγια’, *σκαπουλάρω* ‘ξεφεύγω’, *στιμάρω* ‘εκτιμώ’, *φορτσάρω* ‘εντείνω τις προσπάθειες’, *φαλάρω* ‘κάνω λάθος’.

Στο έργο χρησιμοποιούνται και πολλές ιδιωματικές φράσεις όπως: *ακούω μοσκιάδα* ‘αισθάνομαι μοσχοβολιά’, *γύρευε τι εγίνηκε!* ‘δηλώνει φασαρία και αναστάτωση από ένα γεγονός’, *δεν πάει στην τσακισμάρα του* ‘στα τσακίδια’, *εκόντηνε το πάσο μου* ‘φτάνω στο τέλος της ζωής μου’, *να φάω σμπάρο* ‘όρκος’, *τι ορίζεις;* ‘τι θέλεις;’, *τι αγαπάς;*, *του κάκου μάταια*, *άμε καλιά σου* ‘πήγαινε στο καλό, φύγε’.

Αξίζει να σημειωθεί πως και τα ονόματα των πρωταγωνιστών δεν είναι τυχαία. Πρόκειται για παραδοσιακά επτανησιακά ονόματα με κάποια από αυτά να έχουν επίσης

ιταλική προέλευση όπως είναι τα ονόματα *Αντζουλέτα* ‘Αγγελική’, *Κιάρα* ‘Φωτεινή’ και *Τζόγια* ‘Χαρά’. Επίσης το όνομα *Φιορούλα* είναι χαρακτηριστικό ζακυνθινό όνομα, σημαίνει Λουλουδένια και προέρχεται από το ουσιαστικό *φιόρο* που σημαίνει λουλούδι. Οι γονείς της *Φιορούλας* ονομάζονται *Κεβή* και *Νιόνιος*. Το *Κεβή* είναι χαϊδευτικό όνομα που προέρχεται από το *Παρασκευή* ενώ το *Νιόνιος* προέρχεται από το *Διονύσης*. Από το *Διονύσης* βγαίνει επίσης και το *Διόνος*. Τα ονόματα *Διονύσης* και *Διονυσία* είναι από τα πιο δημοφιλή στη *Ζάκυνθο*. Ο Άγιος *Διονύσιος* είναι ο προστάτης του νησιού, γεννήθηκε το 1547, διετέλεσε αρχιεπίσκοπος Αιγίνης και ιερέας στο ναό του Αγίου Νικολάου του Μώλου. Το 1583 αποσύρθηκε στην ορεινή μονή της *Αναφωνήτριας* όπου έζησε την υπόλοιπη ζωή του έως τον θάνατό του το 1622. Θάφτηκε στο νησί *Στροφάδες* και το 1717 τα λείψανά του μεταφέρθηκαν στη *Ζάκυνθο* (Στράνη, 2010:102).

Όπως γίνεται κατανοητό και σύμφωνα και με όλα όσα προαναφέρθηκαν το συγκεκριμένο θεατρικό έργο έχει γραφτεί εξολοκλήρου σε επτανησιακό, ζακυνθινό ιδίωμα με κάθε λέξη, όνομα, επίθετο, τοπωνύμιο να παραπέμπει στη *Ζάκυνθο* και στη μεγάλη παράδοσή της. Ακόμα μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος με τον οποίο το κάθε πρόσωπο του έργου χρησιμοποιεί το ζακυνθινό ιδίωμα και πως μέσω αυτού αναπτύσσονται οι διάφοροι χαρακτήρες του έργου.

4.4 Η διαμόρφωση των χαρακτήρων μέσω της χρήσης του ζακυνθινού ιδιώματος

Η συγγραφέας, *Λενέτα Στράνη* καταγόμενη από τη *Ζάκυνθο*, όπως προαναφέραμε, γνωρίζει άψογα το ζακυνθινό ιδίωμα και συγκεκριμένα όπως μιλιόταν μετά τον μεγάλο σεισμό του 1953. Όπως υποστηρίζει η ίδια, κάποιες φορές οι διαφορές που παρουσιάζονταν στη γλώσσα από τόπο σε τόπο ή μεταξύ πόλης, ορεινών και πεδινών χωριών δεν ήταν ιδιαίτερα σημαντικές. Η ίδια έγραψε ένα έργο εξολοκλήρου σε ζακυνθινό ιδίωμα ωστόσο τα πρόσωπα που πρωταγωνιστούν δεν το χρησιμοποιούν όλα με τον ίδιο τρόπο και την ίδια ένταση. Η επιλογή αυτή έχει γίνει εσκεμμένα από τη συγγραφέα καθώς με αυτό τον τρόπο καταφέρνει να διαμορφώσει τον χαρακτήρα του κάθε προσώπου αλλά και γενικότερα το ύφος του έργου.

Για παράδειγμα οι τρεις υπερήλικες γυναίκες *Αντζουλέτα*, *Θάλεια* και *Κιάρα* κάνουν χρήση των χαρακτηριστικών του ιδιώματος, όπως αυτά αναλύθηκαν παραπάνω, καθώς

λόγω ηλικίας το γνωρίζουν άριστα όπως επίσης τα έθιμα, τη γαστρονομία και γενικότερα την παράδοση του νησιού. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η Τζόγια όπως θα αναλύσουμε και παρακάτω. Ανάλογη είναι η περίπτωση της Κεβής και του Νιόνιου οι οποίοι χρησιμοποιούν αρκετά καλά το ιδίωμα. Η Φιορούλα ωστόσο ως η νεότερη, μιλάει την κοινή νεοελληνική γλώσσα και κάνει χρήση μόνο ελάχιστων ιδιοματικών λέξεων που είναι ευρύτερα γνωστές.

Σκοπός αυτής της ενότητας είναι να εξετάσει τον λόγο των χαρακτήρων λαμβάνοντας υπ' όψιν την άποψη της συγγραφέως, όπως αυτή προέκυψε από την κατ' ιδίαν συνάντηση, αλλά και την προσωπική μου προσέγγιση που είναι απόρροια ενδελεχούς μελέτης του έργου.

Στην ανάλυση που ακολουθεί για την καλύτερη κατανόηση των σχολίων παρατίθεται και μέρος των διαλόγων. Οι διάλογοι παρουσιάζονται μαζί με επεξηγήσεις ορισμένων λέξεων. Διευκρινίζεται ότι η συγγραφέας στο θεατρικό της έργο δεν έχει ενδοκειμενικές μεταφράσεις και επεξηγήσεις για τις λέξεις του ιδιώματος που δεν γίνονται εύκολα αντιληπτές. Ωστόσο εγώ παραθέτω τις μεταφράσεις, όπως αυτές προκύπτουν από το γλωσσάρι του βιβλίου ή από τα σχόλια της συγγραφέως, σε σημεία που θεωρώ πως είναι δυσνόητα και απαιτούν περαιτέρω προσοχή.

Αντζουλέτα

Ξεκινώντας την ανάλυση των χαρακτήρων από την Αντζουλέτα θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι μία γυναίκα ειλικρινής που δεν μασάει τα λόγια της. Πολλές φορές είναι απότομη, επικριτική και πάντα λέει τα πράγματα με το όνομά τους χωρίς περιστροφές. Από τα πρώτα κιόλας λόγια σκιαγραφείται ο χαρακτήρας της. Ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένα παραδείγματα. Στην πρώτη σκηνή όπου οι τρεις γυναίκες βλέπουν τη Φιορούλα, η Αντζουλέτα σχολιάζει τη σχέση της με τον Πίπη λέγοντας χαρακτηριστικά πως οι σημερινοί νέοι ξέρουν μονάχα να τριγυρνούν από εδώ και από εκεί χωρίς να δουλεύουν και να κάνουν κάτι σημαντικό.

Ακόμα δεν εγύρισε, εβγήκε στο σουλάτσο;

Φαίνεται πως στον κόρφο τση δε βρέσκει καδινάτσο (=σύρτης πόρτας)

Δεν διστάζει μάλιστα να δείξει εξ αρχής την αντιπάθειά της για τον Πίπη ο οποίος χτίζει στη Ζάκυνθο σπίτια χωρίς να σέβεται την αρχιτεκτονική παράδοση και το φυσικό τοπίο του νησιού. Σχολιάζοντας την κατάσταση τον χαρακτηρίζει *νιοράντε* δηλαδή αυτός που δεν έχει ιδέα για τίποτα, ο βλάκας.

*Πολλοί 'ναι που σφιντάρουνε (=ανταγωνίζονται) τον Πίπη, τον νιοράντε
Ήρθαν οι απονύχτεροι να χτίσουνε το Τζάντε*

Η επίθεσή της προς το πρόσωπο του Πίπη συνεχίζεται κάνοντας αναφορά στο γεγονός πως το μόνο που τον ενδιαφέρει είναι να γεμίσει την *πούρσα* του, δηλαδή την τσέπη του.

*Εξόν από τα τάλαρα, άλλο δε χαμπερίζει
Ω! που να του 'ρθει συφορά! την πούρσα του γιομίζει
Θα πάω να παρακαλεστώ μες στον Ανεμογδούρη
στο πέλαο να αφανιστεί το ζήστρωτο γαϊδούρι*

Η Αντζουλέτα παρουσιάζεται επίσης επικριτική όταν αναφέρεται στην Κεβή και τη Φιορούλα οι οποίες ενδιαφέρονται, σύμφωνα με την ίδια, μόνο για το φαίνεσθαι και καθόλου για την ουσία. Μάλιστα όταν μητέρα και κόρη πήγαν στα μαγαζιά είπε χαρακτηριστικά αναφερόμενη στον Νιόνιο.

Κιάρρα, θα τον γδάρουνε ρουμπί(=κουρέλι) δεν θα του μείνει

Όταν επίσης αναφέρεται στην νοικοκυροσύνη της Κεβής και της Φιορούλας τονίζει μεταξύ άλλων πως δεν γνωρίζουν καθόλου από μαγειρική. Η συγγραφέας αναφέρει διάφορα παραδοσιακά ζακυνθινά φαγητά και με αυτόν τον τρόπο αναδεικνύεται όχι μόνο ο γλωσσικός πλούτος του ιδιώματος αλλά και η ζακυνθινή γαστρονομία.

*Α πεις από νοικοκυριό; Τίποτσι δε νογάνε (=δεν γνωρίζουν)
Να κάμουν' ένα κουρκουσέ (=ζυμαρικό), ζγατζέτο (=κάτι σαν μαγειρίτσα), σοφιγάδο
(=ένα είδος γιαχνί με παχιά σάλτσα από χοντροκομμένα κρεμμύδια, σκόδρο, πατάτες,*

πολύ λάδι και ντομάτα), *αλιάδα* (=σκορδαλιά), *αβγολέμονο*, *μπουργέτο* (=τρόπος μαγειρέματος ψαριών) ή *στουφάδο*

Θάλεια

Από τις τρεις υπερήλικες φίλες η πιο φίνα, ευαίσθητη προσωπικότητα που προσέχει τον λόγο είναι η Θάλεια. Παρουσιάζεται περισσότερο ευγενική και διακριτική σε σχέση με την Κιάρρα και την Αντζουλέτα. Στην πρώτη σκηνή που σχολιάζουν και οι τρεις τη σχέση της Φιορούλας με τον Πίπη μπορεί η Αντζουλέτα να εμφανίζεται έξαλλη για αυτά που βλέπει και η Κιάρρα να σχολιάζει αδιακρίτως η Θάλεια ωστόσο δικαιολογεί κάπως τη Φιορούλα λέγοντας πως την τύφλωσε ο έρωτας:

τον αμοράτο (=ερωτευμένο) άνθρωπο τονε βαρεί η θέλα(=πάθηση των ματιών)

και συνεχίζει δικαιολογώντας της νεαρή:

Μα ποίος δεν εδικίμασε του ερώτου, την καήλα

Σαν αγκλεούρι (=πικρή και δυσάρεστη γεύση) απλώνεται, μες τση καρδιάς τα φύλλα.

Επιπλέον συμπονά τον Νιόνιο και συγκεκριμένα στη σκηνή όπου ο ίδιος σιγοτραγουδά ακουμπισμένος σε ένα δέντρο ενώ μαμά και κόρη είναι για ψώνια εκείνη λέει πως έχει και αυτός ο άνθρωπος τις *αιρέσες* του, τις ιδιαιτερότητές του, την ιδιορρυθμία του.

Έχει και αυτός τσι αιρέσες του, ακούτε με και μένα

Δύο χέρια θέλει να κοπεί του αδραχιού το γνέμα (=νήμα)

Και για τον Λάμπρο που είναι ερωτευμένος με τη Φιορούλα, ενώ εκείνη ετοιμάζεται να παντρευτεί τον Πίπη, μιλά με γλυκό τρόπο παρομοιάζοντας με *γαρδέλι* δηλαδή καρδερίνα.

Ακούτε τον που τραγουδεί, επήρε το στρατόνι (=μονοπάτι)

σαν το γαρδέλι (=καρδερίνα) που λαλεί και μες τσι βάτους λιώνει

Ευαίσθητη παρουσιάζεται στην τρίτη σκηνή στο σημείο όπου η Τζόγα ολοκληρώνει το τραγούδι της το οποίο αναφέρεται σε σύγχρονα προβλήματα όπως η τσιμεντοποίηση των

πόλεων, η αύξηση της θερμοκρασίας, οι φωτιές. Η Θάλεια, τότε, αποτραβιέται στεναχωρημένη και χρειάζεται να επέμβει η Κιάρρα με ένα παιδικό τραγουδάκι, για να της αλλάξει κάπως τη διάθεση. Ωστόσο η Θάλεια εκείνη τη στιγμή αναλογίζεται και τα προβλήματα της δικής τους εποχής λέγοντας χαρακτηριστικά

Κυράδες! Τα παράειπαμε· εμένα δε με μέλει

Αμή και κείνους τσου καιρούς... δεν ήτουνα ούλα μέλι

Εκαταπίνουμε και εμείς βαρέλια το γλυκάδι (=ξίδι)

Ετρέχανε τα μάτια μας, σαν του ρογιού (=επιτραπέζιο δοχείο για λάδι) το λάδι

Κιάρρα

Η Κιάρρα είναι εκείνη η ηλικιωμένη που σχολιάζει τα πάντα, δεν αφήνει να πέσει τίποτα κάτω, θέλει να τα μαθαίνει όλα και φυσικά να τα διαδίδει. Είναι η κουτσομπόλα της παρέας, η *σουσουρίστρα*, κάτι το οποίο φαίνεται από την πρώτη στιγμή. Δεν χάνει την ευκαιρία να κουτσομπολέψει Νιόνιο, Κεβή και Φιορούλα γεγονός που το γνωρίζουν οι υπόλοιπες γυναίκες.

Κιάρρα: Σώπαινε να τσι αγκουρμαστώ να ιδούμε τι θα γένει!

Τριζόνους έχουν ούλοι τσου, δείχνουν αλαφιασμένοι

Θάλεια: Ηρθε να ιδεί το φάττο (=το γεγονός) τση, στην πάντα (=στην άκρη) να περάσει

Ετούτη σουσουρίζεται (=αδημονεί) τσι νοβιτές (=ειδήσεις) μη χάσει.

Σε άλλο σημείο του κειμένου η Κιάρρα δείχνει να γνωρίζει πότε θα μάθει κάποιο νέο από το μάτι που «πετάει»

Μαντάτο (=νέο) θα 'χω σήμερις, το μάτι μου λαγγεύει (=σκικτάει)

Και στη συνέχεια η Κιάρρα επιβεβαιώνεται καθώς μαθαίνει πως ο Πίπης δεν θα παντρευτεί τη Φιορούλα αλλά μία τουρίστρια, με γνώμονα πάντα το συμφέρον του. Ζητάει μάλιστα από την Αντζουλέτα να της πει αναλυτικά και σωστά όλα τα γεγονότα που οδήγησαν στον χωρισμό.

Τώρα μας εμπουρδούκλωσες με τη σειρά τσου πες τα

Έδεπα, για ν' ακούεσαι, και το κορμί σου αλέστα (=όρθια, έτοιμη)

Τζόγια

Η Τζόγια είναι το πνεύμα που επανέρχεται στον κόσμο των ζωντανών, ενημερώνεται για τον σύγχρονο κόσμο από τις ηλικιωμένες γυναίκες, προβληματίζεται για τον σημερινό τρόπο ζωής και παρεμβαίνει ενίοτε με καυστικό λόγο χωρίς όμως να μειώνει τις αξίες των νεότερων χρόνων. Παράλληλα δίνει και τις ευχές της. Η παρουσία της θυμίζει την κορυφαία του χορού που συναντάμε στις αρχαίες τραγωδίες.

Ως η παλαιότερη έχει τον σεβασμό των υπολοίπων γυναικών οι οποίες φροντίζουν να σωπαίνουν όταν η ίδια εμφανίζεται. Όλα της τα τραγούδια συνδέονται με έναν όμορφο τρόπο με τους διαλόγους που είτε προηγούνται είτε ακολουθούν. Στην πρώτη σκηνή για παράδειγμα που οι τρεις γυναίκες αναφέρονται στα σχέδια του Πίπη για ανοικοδόμηση κατοικιών στη Ζάκυνθο, η Τζόγια σχολιάζει πως η γη έχει βαρύνει πολύ με τόσα που την έχουμε φορτώσει και μας συμβουλεύει το σπίτι να είναι χαμηλό, να βλέπουμε τον ουρανό και να φυτεύουμε στον κήπο μας μυρωδικά.

Στη σκηνή που η Κεβή και η Φιορούλα αποχωρούν φουριόζες για να πάνε για ψώνια η Τζόγια τραγουδάει χαρακτηριστικά:

Σίφουνας είναι η ζωή

και ούλα τ' ασηκώνει

Σκροπάει τη σταφίδα μας

Που λιάζεται στ' αλώνι

Στην προτελευταία σκηνή όπου μαθαίνεται πως ο Λάμπρος τελικά θα ζητήσει τη Φιορούλα σε γάμο η Τζόγια ικανοποιημένη υμνεί την αγάπη και τον αληθινό έρωτα λέγοντας ένα τραγούδι που καταλήγει στους στίχους:

Κι Αλιτζερίνος (=Αλγερινός πειρατής) τότενες

Αν ήθελε αγαπήσει

Η αγάπη και για δαύτονε

Γιοφύρι θε να χτίσει

Κεβή και Νιόνιος

Η Κεβή και ο Νιόνιος αποτελούν ένα τυπικό ζευγάρι όπου η γυναίκα κάνει κουμάντο, ενώ η σύζυγος παρουσιάζεται περισσότερο υποχωρητικός. Στην προκειμένη περίπτωση η Κεβή ενδιαφέρεται να παντρεύει την κόρη της με γνώμονα το συμφέρον. Η ίδια θεωρεί πως ο Πίπης είναι γαμπρός «λαχείο» και γι' αυτό φροντίζει να είναι όλα έτοιμα για τη μεγάλη στιγμή.

Στον πρώτο τους διάλογο υπάρχει ένταση μεταξύ τους καθώς η Κεβή βιάζεται να ολοκληρώσει τις προετοιμασίες για το γάμο και θέλει να πάει για ψώνια με την κόρη της. Από την άλλη ο Νιόνιος αρνείται να τις συνοδεύσει καθώς όπως υποστηρίζει Αύγουστο μήνα η χώρα είναι γεμάτη κόσμο και προτιμά να κάτσει να προσέχει τη σταφίδα που λιάζεται στα αλώνια. Αυτή η απάντηση ωστόσο έδωσε αφορμή στην Κεβή να του μιλήσει απότομα και να υποστηρίξει πως τα χωράφια δεν τους χάρισαν μία άνετη ζωή μέσα στα πλούτη αλλά ακριβώς το αντίθετο. Δεν διστάζει μάλιστα να τον αποκαλέσει *κογιόνο*, δηλαδή ανόητο, και *ταμπουρλοκέφαλο*, δηλαδή στενοκέφαλο. Επίσης η Κεβή μεγαλοπιάνεται και ονειρεύεται έναν πολυτελή γάμο με όλες τις ανέσεις όπου θα πέσουν και *σμπάρα* δηλαδή τουφεκίες. Επίσης, φαίνεται να υπερηφανεύεται επειδή η κουμπάρα θα είναι μία Αγγλίδα. Συγκεκριμένα αναφέρει:

Ο γάμος στη Χρυσοπηγή θα πέσουνε και σμπάρα

Θα φέρει, λέει, ο γαμπρός, Ιγγλέζα για κουμπάρα

Ο Νιόνιος εμφανίζεται φανερά ενοχλημένος από τα λεγόμενα της γυναίκας του κάτι το οποίο το εκφράζει πολλάκις ωστόσο δίνει τόπο στην οργή και προσπαθεί να ηρεμήσει σιγοτραγουδώντας συνήθως κάποιο κομμάτι. Μάνα και κόρη προσπαθούν να τον ηρεμήσουν κάτι το οποίο το καταλαβαίνει και ο ίδιος σχολιάζοντας πως του κάνουν *τσιριμόνιες*, φιλοφρονήσεις, για να τον καλοπιάσουν. Μπορεί ο Νιόνιος να εμφανίζεται συγκαταβατικός ωστόσο γνωρίζει καλά την αξία της σκληρής δουλειάς στα χωράφια αλλά

και τη σχέση των ανθρώπων με το χρήμα όπως αυτή παρουσιάζεται στους παρακάτω στίχους:

*Όσοι έχουνε λεφτά μαό (=σε αφθονία), τσι γλέπει γι' αφεντάδες
Για δαύτο και του Πίπη μας του κάνει ντεμενάδες (=υποκλίσεις)
Αλιά (=αλοίμονο) σε όγοιονε πουλεί κοπανιστό αέρα
Για διακονιά (=ζητιανιά) στην πόρτα σου θα κουρταλεί (=χτυπάει το ρόπτρο) μία μέρα*

Φιορούλα

Η Φιορούλα είναι η νεότερη ηλικιακά από τους χαρακτήρες του έργου. Δεν μιλάει καθόλου την ζακυνθινή διάλεκτο αντίθετα η ομιλία της παραπέμπει στη γλώσσα των νέων. Μάλιστα κατά τον πρώτο της διάλογο κάνει αναφορά στη συνήθεια των νέων να ασχολούνται συνεχώς με το κινητό και να στέλνουν μηνύματα.

*Μην είδατε το κινητό; το 'χασα μες στο σπίτι
Έχω να πάρω μήνυμα τρεις μέρες απ' τον Πίπη*

Άλλο ένα παράδειγμα της γλώσσας που χρησιμοποιεί η Φιορούλα είναι η χρήση της λέξης *χλωμό*, δηλαδή αδύνατο, όταν απαντά στην μητέρα της για το αν ο γάμος θα γίνει στη Χρυσοπηγή, στην εκκλησία της Παναγίας της Χρυσοπηγής στο γραφικό προάστιο Μπόχαλη. Ο Νιόνιος φαίνεται να μην κατανοεί τα λόγια της και να αναρωτιέται για τη γλώσσα που μιλάει η κόρη του.

Φιορούλα: *Χλωμό για τη Χρυσοπηγή· το Μάρτη κάνει κρύο
Οι νέοι μας παντρεύονται, τώρα, σε Δημαρχείο*
Νιόνιος: *Ωχράδα (=χλωμάδα), στη Χρυσοπηγή; Έχει φωτοχυσία
Σε ποία γλώσσα σου μιλεί; με πιάνει απερπισία*

Επίσης η Φιορούλα παρουσιάζεται και ανιστόρητη. Συγκεκριμένα όταν ο πατέρας της τής λέει πως οι Άγγλοι ήταν στο νησί κατακτητές η ίδια φαίνεται να μην το καταλαβαίνει και να αναρωτιέται αν οι Άγγλοι επισκέπτονταν από παλιά το νησί για τουρισμό.

Νιόνιος: *Δε τσ'είχαμε στο σβέρκο μας; γλέπε την Ιστορία*

Τώρα θα κάμουνε με μας οι Ιγγλέζοι κουμπαρία;

Φιορούλα: *Τους είχαμε, από παλιά τουρίστες στο νησί μας;*

Νιόνιος: *Δώδεκα χρόνους στο σκολειό, όρσε (=πάρε, μούντζα) στην προκοπή μας!*

Η Φιορούλα χρησιμοποιεί ελάχιστες ιδιωματικές λέξεις. Στην ουσία χρησιμοποιεί ιδιωματικές λέξεις που είναι ευρέως γνωστές. Για παράδειγμα για να καλοπιάσει τον πατέρα της του υπόσχεται πως θα του φέρει φιτούρα το γνωστό, παραδοσιακό, ζακυνθινό γλυκό από σιμιγδάλι.

4.5 Ανάδειξη του ζακυνθινού πολιτισμού μέσω του διαλεκτικού λόγου

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται για να περιγράψει τα χαρακτηριστικά του ζακυνθινού πολιτισμού. Η περιγραφή της ζακυνθινής παράδοσης στη μουσική, στην αρχιτεκτονική, στο θέατρο και των θρησκευτικών συνηθειών αποδίδεται καλύτερα με τη χρήση του διαλεκτικού λόγου.

Η λέξη *αρέκια* αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα της παραπάνω θέσης. Η *αρέκια* είναι η λέξη που χρησιμοποιείται για να περιγράψει το λαϊκό τραγούδι που τραγουδούσαν οι εργάτες της υπαίθρου στα διαλείμματα της δουλειάς δίχως όργανα (Στράνη, 2010: 103). Εκτός από την *αρέκια* υπήρχαν και οι *καντάδες*. Τα τραγούδια δηλαδή που γίνονταν με τη συνοδεία οργάνων και συνήθως ήταν αφιερωμένα σε κάποια αγαπημένη.

Στην αρχή του έργου όταν περιγράφεται το σκηνικό παρουσιάζονται ορισμένα χαρακτηριστικά της ζακυνθινής αρχιτεκτονικής καθώς περιγράφεται το σπίτι του κόντε Διονυσάκη. Τα στοιχεία που ξεχωρίζουν είναι το *πόρτεγο* και ο *άρτηκας*. Το *πόρτεγο* ήταν το μεγαλύτερο δωμάτιο του σπιτιού. Πρόκειται για έναν μεγάλο χώρο υποδοχής όπου περνούσαν τη μέρα τους τα μέλη της οικογένειας. Δεξιά και αριστερά από το *πόρτεγο* ήταν τα υπόλοιπα δωμάτια. Ο *άρτηκας* αποτελούσε τον πιο λειτουργικό χώρο του σπιτιού. Ήταν το χαγιάτι, δηλαδή ένας εξώστης που ήταν προέκταση ενός εσωτερικού χώρου. Στον *άρτηκα* γίνονταν πολλές εργασίες του νοικοκυριού, συναθροίσεις ακόμα και ο μεσημεριανός ύπνος τους ζεστούς μήνες του καλοκαιριού.

Επίσης η λέξη *σένιο* που σημαίνει μελωδική καμπανοκρουσία έχει ξεχωριστή σημασία για τους ζακυνθινούς. Όπως αναφέρεται στα σχόλια του βιβλίου (Στράνη, 2010: 102) τα

σένια που ακούγονταν από τα πανύψηλα καμπαναριά του νησιού ήταν διαφορετικά για κάθε ώρα, ημέρα και γιορτή του χρόνου. Οι καμπανάροι που ήταν υπεύθυνοι για τις μελωδικές αυτές καμπανοκρουσίες, κρατούσαν κρυφά τα μυστικά του επαγγέλματος και τα παρέδιναν από γενιά σε γενιά στους απογόνους τους. Πολλές φορές συναγωνίζονταν όλοι μεταξύ τους για το καλύτερο σένιο που θα ακουγόταν στο νησί. Οι καμπάνες χτυπούσαν για θρησκευτικούς λόγους, για πένθος αλλά και για ενημερώσουν τον κόσμο για διάφορα σημαντικά γεγονότα που συνέβαιναν στο νησί (Στράνη, 2010: 103).

Η λέξη *Ομιλία* στη Ζάκυνθο έχει αποκτήσει μία επιπλέον ερμηνεία. Πρόκειται για ένα είδος λαϊκού ζακυνθινού θεάτρου και αρχικά παρουσιαζόταν στο δρόμο από μεταμφιεσμένους στην περίοδο της Αποκριάς. Όπως αναφέρει η Στράνη (2010: 96), το θέατρο υπήρξε μία από τις κορυφαίες ψυχαγωγίες για τους Ζακυνθινούς με τους πρώτους σατιρικούς συγγραφείς Γουζέλη, Σουρμελή, Καντούνη να εμφανίζονται γύρω στο 1750. Επί δημάρχου Τζουλάτη χτίστηκε, στην πλατεία Σολωμού, το Δημοτικό Θέατρο «Ο Φώσκολος» που λειτούργησε έως και το 1953 οπότε και καταστράφηκε από τους σεισμούς. Στον ίδιο χώρο τα παλαιότερα χρόνια φιλοξενούνταν διάφορα μουσικά έργα που ερχόνταν από το εξωτερικό με παραστάσεις Ροσσίνι κ.α. Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας παρουσιάστηκαν εκεί τα πατριωτικά μελοδράματα του Παύλου Καρρέρ: «Μάρκος Μπότσαρης» και «Κυρά Φροσύνη», ενώ στον ίδιο χώρο άρχισε και το νεοελληνικό θέατρο με τον Μάτεσι και τον Γρηγόριο Ξενόπουλο (Στράνη, 2010: 96-97).

Η λέξη *ικάντο* χρησιμοποιείται για να περιγράψει την παράδοση της δημοπρασίας που συνηθίζουν να κάνουν οι ζακυνθινοί μετά τον εορτασμό της Παναγίας. Συγκεκριμένα τη δεύτερη μέρα της Λαμπρής οι εκκλησίες του νησιού που είναι αφιερωμένες στη Θεοτόκο πραγματοποιούν λιτανεία της εικόνας. Αφού γίνουν οι απαραίτητες κωδοнокρουσίες, τα σένια, και ολοκληρωθεί η περιφορά της εικόνας σε όλες τις γειτονιές και τα παρεκκλήσια ξεκινά το *ικάντο*, η δημοπρασία. Όπως αναφέρει η Στράνη (2010: 82) παλαιότερα οι προσφορές ήταν πολλές και δεν περιορίζονταν μόνο σε χρήματα, κεντήματα, λαμπριάτικες κουλούρες και φτάζυμο. Έδιναν ακόμα και πουλερικά όπως γαλοπούλα, κόκορα, πιτσιούνια. *Ικάντο* έκαναν και την Κυριακή του Δεκαπενταύγουστου.

Στο έργο γίνεται αναφορά στην αστική κοινωνία των Επτανήσων και της Ζακύνθου ιδιαίτερα. Αυτό παρουσιάζεται μέσω της αναφοράς στα οικόσημα και στο *λιμπρο ντ'όρο*. Το *λίμπρο ντ'όρο* είναι η χρυσόβιβλος στην οποία γράφονταν τα ονόματα των ευγενών, άνω των 25 ετών, από το 1485. Πολύ αργότερα μετά το 1683 γράφονταν και ονόματα

αστών. Όπως αναφέρει η Στράνη (2010, 97), το *λίμπρο ντ' όρο* πυρπολήθηκε από τους Ζακυνθινούς το 1797, στην πλατεία του Αγίου Μάρκου, όταν έληξε η βενετική κυριαρχία. Επανήλθε, ωστόσο, όταν το νησί κατέλαβαν οι Ρωσοτούρκοι με την εγκαθίδρυση του αριστοκρατικού πολιτεύματος. Στις σελίδες του γράφονταν πάλι ευγενείς και διακεκριμένοι αστοί.

Η αναφορά στο οικόσημο, όπως φαίνεται και στο δίστιχο που ακολουθεί, αποτελεί επίσης ένδειξη της αστικής κοινωνίας που υπήρχε στο νησί και στα Επτάνησα.

Ευρήκανε κι οικόσημο, σε μία τουβουλέτα

Η μάνα του απίθωνε πάνου τα σκανταλέτα (= είδος παλιού αντικειμένου για σιδέρωμα)

4.6 Τα σύγχρονα προβλήματα και τα επίκαιρα ζητήματα του έργου

Στο θεατρικό έργο που μελετάμε η συγγραφέας παντρεύει με μαεστρία το ζακυνθινό ιδίωμα, την παράδοση, τα ήθη και τα έθιμα του νησιού με τα σύγχρονα προβλήματα της εποχής. Με αυτό τον τρόπο αναδεικνύεται ο πλούτος του ιδιώματος εφόσον καταγράφονται μέσα από αυτόν με μοναδικό τρόπο τα προβλήματα που απασχολούν τις σημερινές κοινωνίες μας. Συγκεκριμένα το λεξιλόγιο του ιδιώματος περιγράφει με απόλυτη σαφήνεια και ακρίβεια τους προβληματισμούς των πρωταγωνιστών γύρω από διάφορα θέματα. Στην ενότητα που ακολουθεί θα αναδείξουμε ένα μέρος από αυτά που επισημαίνονται στο έργο.

Καταρχάς παρουσιάζεται ο εικονικός τρόπος ζωής που βιώνουν οι σημερινοί νέοι μέσα από τα κινητά και τις οθόνες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα λόγια του Νιόνιου:

Αμή το άλλο τιχτικό (=φυματίωση, χτικιό); *ευτά, δεν προβατούνε* (=περπατούν)

κλειούνται μέσα τσι κάμερες, κι ούλο κομπία (=κουμπιά) *πατούνε*

Η Φιορούλα επίσης αναφέρεται στη χρήση των κινητών:

-Μην είδατε το κινητό; το 'χασα μες στο σπίτι

Έχω να πάρω μήνυμα τρεις μέρες απ' τον Πίπη

Επιπλέον επισημαίνεται η μοναξιά των νέων και η έλλειψη επικοινωνίας ανάμεσά τους εξαιτίας όλων αυτών των σύγχρονων μέσων που προαναφέραμε. Ανάλογη είναι και η απουσία επικοινωνίας μεταξύ των μεγάλων.

Κεβή

Τι μοναξίες που έχουνε... μαύρη εποχή περνάνε

Να δείχνουνε τόσο κοντά, μα τόσο αλάργα να 'ναι

Νιόνιος

Πίλιο (=περισσότερο) κοντά είμαστε μεις δεν ξέρω, α (=αν) βγαίνει η πούλια

Η γειτονιά εματάκατσε το βράδυ στα πεζούλια;

Στο έργο, όπως αναφέραμε στη σκιαγράφιση των χαρακτήρων και συγκεκριμένα της Φιορούλας (σελ. 45), τονίζεται, επίσης η αγνωσία των νέων σε ιστορικά και κοινωνικά θέματα.

Άλλο ένα χαρακτηριστικό της σύγχρονης εποχής είναι η ανεξαρτησία της γυναίκας και η επιθυμία της να βγει εκτός σπιτιού και να εργαστεί. Στη δεύτερη σκηνή Αντζουλέτα, Κιάρα και Θάλεια σχολιάζουν τη στάση της Κεβής και της Φιορούλας με τη Θάλεια να επισημαίνει:

Τώρα η χαρά τση γυναικός ειν'όζω να δουλεύει

Κρατεί για το κουμάντο (=οικονομικός έλεγχος) τση· δε θέλει να γυρεύει

Επίσης υπογραμμίζεται η αλλαγή νοοτροπίας που επιφέρει ο τουρισμός και στα δύο φύλα με αποτέλεσμα να αποφεύγουν και τις πιο απλές χειρωνακτικές εργασίες του νοικοκυριού. Η Κιάρα συγκεκριμένα ανέφερε:

Είδες κανένα τσου, εσύ, το λιόπανο να στρώσει;

Ένα κοφίνι ραζακί στον ώμο να σηκώσει;

Γιομίζουνε τα δάχτυλα με ψεύτικες κορνιόλες (=είδος παλιού δαχτυλιδιού)

Τσι παραλίες κάθονται με Ιγγλέζες και Σπανιόλες

Παρατηρείται, ακόμα, οπισθοχώρηση των αξιών στις κοινωνίες μας οι οποίες παρέδωσαν τη θέση τους στο χρήμα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο καθένας να στοχεύει με κάθε μέσο στο ατομικό συμφέρον του.

Κιάρα

Το νιτερέσο (=συμφέρον), Άντζουλα, φέρνει τα πάνου κάτου

Για δαύτο επροσκύνησε Ιγγλέζα για κυρά του

Σε τι τονε φελάγανε (=τον ωφελούσε) τση Φιόρας μας οι βέρες;

Θα 'χε βαντάγιο (=κέρδος) μ'αδειανές ούλες τσι γκαρσονιέρες;

Στη συνέχεια κατά τον διάλογο της Κεβής με τον Νιόνιο γίνεται αναφορά στο γεγονός πως στις σύγχρονες γεωργικές καλλιέργειες χρησιμοποιούνται φυτοφάρμακα τα οποία βλάπτουν την υγεία μας και καθιστούν άχρηστα τα εδάφη.

Τα καταπίνει ούλα η γης, το πέλαο, τα λαγκάδια

Καρούλες (=καντήλες) επετάζανε ακόμα και τα ψάρια

Αυτή η τακτική έχει αλλοιώσει την ποιότητα των λαχανικών με τη Φιορούλα να σχολιάζει χαρακτηριστικά στον πατέρα της.

Δίκιο έχει·δε μας έφερες να φάμε κομιντόρα (=ντομάτα)

Και επρηστήκαμε όλοι μας, μέσα σε μία ώρα;

Επίσης επισημαίνεται η εγκατάλειψη της καλλιεργήσιμης γης και η άναρχη δόμηση που υποβαθμίζει και καταστρέφει το τοπίο.

Για δεν το δίνει μισιακό; ακάμωτο ρημάζει

Ποίος, ο Πίπης; αμητίς!δεν τονε πολυογνοιάζει

Εδώ, δεν τονε φτάνανε το δράκο του Τσιγάντε;

Ασήκωσε πυργόπουλα·βαρδιόλες (=παρατηρητήρια) μες στο Τζάντε

Εγίνηκε ούλο το νησί τουβουλοπεριβόλι (=περιβόλι με τούβλα)

Τσι νύχτες με τα φωτερά (=φώτα) θυμίζει πριμαρόλι (=η πρώτη φόρτωση της σταφίδας, κάθε χρόνο, σε φορτηγό πλοίο για εξαγωγή σε χώρες της Δύσης).

Επιπλέον υπογραμμίζονται οι επιπτώσεις του κυνηγιού το οποίο αποτελείώνει ότι πτηνό έχει απομείνει από τα φυτοφάρμακα και εξαφανίζει πολλά είδη ζώων με αποτέλεσμα να κλυδωνίζεται η ισορροπία του οικοσυστήματος.

Θάλεια

Τι χρεια έχουμε σήμερα; θα φάμε και τον γκιώνη;

Χιλιάδες ζα που σφάζονται, τίποτσι δεν μας γκώνει (=χορταίνει)

Μεταξύ των προβλημάτων των σύγχρονων κοινωνιών είναι και η κλιματική κρίση. Εκτός από την αλόγιστη χρήση φυτοφαρμάκων γίνεται αναφορά στις φωτιές, *φουγγαρίες*, στην τρύπα του όζοντος, στην άνοδο της θερμοκρασίας, στις εκπομπές τοξικών αερίων, στην αποψίλωση της γης, στην έλλειψη νερού και καθαρού αέρα, στη τσιμεντοποίηση πολλών περιοχών.

Το ρογοβύζι το 'χει η γης· μέσα τση το βασταίνει

Πούλιο (=περισσότερο) μακρία τήραξε (=κοίταξε) να ιδείς τι τσου ανιμένει

Σ' ολίγο, αντίς τσι αγίους μας, θε να περικαλούμε

αέρα, χώμα και νερό σ' ευτά θα προσκυνούμε

Τα περισσότερα από όσα προαναφέραμε θίγονται, επίσης, μέσα από τα λόγια της Αντζουλέτας αλλά και από το τραγούδι της Τζόγιας.

Αντζουλέτα:

Η γης εφόρειε από παλιά μεταζωτό τζιτούνι (=χοντρό σακάκι)

Εμείς, τση το τρουπήσαμε του λείπει ένα μπουκούνι (=κομμάτι)

Ποίος θα κάμει μπάλωμα ν' ανέβει να το ράψει;

Ο ήλιος μπαίνει λίμπερος (=ελεύθερος), ούλους θα μας εκάψει

Οι φουγγαρίες (πυρκαγιές) έδεπα· έδεκει τα σαρίδια (=σκουπίδια)

Οι φουγγαράδες (=η καπνοδόχος) παρά 'πάρα κεί, γιομίσαμε πονίδια (=μικρή πληγή που επουλώνεται)

Τζόγια:

Το χόμα εφαρμακίστηκε

Εγιόμισε πονίδια (=πληγές)

Μες στα τσιμέντα προβατείς (=περπατάς)

Και μες στ'αποκαΐδια

Επυρωθήκανε (=ζεστάθηκαν) οι καιροί

Η κάψα μεγαλώνει

Τση γης το πόρτσο (=ο σφυγμός) ακούεται

Σα να βαρεί κανόνι.

Εδώ βλέπουμε και την αδιάφορη στάση αρχών και πολιτών όσον αφορά την καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος ενώ γίνεται σύγκριση και με τις προηγούμενες γενιές.

Αντζουλέτα

Πώς εγινήκαμε ούλοι μας; τίποτσι δεν μας γνοιιάζει

Τηράμε τον παπόρο (=ατμόπλοιο) μας, σούμπιτο (=αμέσως) να βουλιάζει

Οι ποπολάροι (= άνθρωποι του λαού) οι παλιοί, σ' εκείό το Ρεμπελιό τσου

Ετρώανε την άλυσσο (=αλυσίδα) να γένει το δικό τσου

Κιάρα

Σήμερα να μην καρτερείς για τίποτσι, καημένη

οι αρχόντοι και το πόπολο είν' ούλοι τσου χαϊμένοι

Η μεσογειακή διατροφή φαίνεται να περνάει και αυτή κρίση καθώς το φαστ φουντ την έχει αντικαταστήσει με αποτέλεσμα να ξεχαστούν οι παλαιότερες και άκρως πιο υγιεινές συνταγές μαγειρικής όπως αυτές αναφέρθηκαν στην ανάλυση του χαρακτήρα της Αντζουλέτας στη σελίδα 40.

Ένα μείζον ζήτημα των κοινωνιών στην επαρχία είναι η έλλειψη εργατικών χεριών στη γεωργία και το κλείσιμο σχολείων στην περιφέρεια. Την κατάσταση έσωσαν, όπως αναφέρουν οι τρεις γυναίκες, οι μετανάστες που εγκαταστάθηκαν στα μέρη τους, ανέλαβαν τις εργασίες που δεν έκαναν οι ντόπιοι και έστειλαν τα παιδιά τους στα σχολεία

της περιοχής. Με αυτόν τον τρόπο κατάφεραν να κρατήσουν τα σχολεία ανοιχτά και να μην ερημώσει η ύπαιθρος.

Αντζουλέτα:

Οι ξένοι μας εσώσανε· ούλοι στο μεροδούλι

Γινήκανε αφεντικά κι οι αφεντάδες δούλοι

Θάλεια:

Άκουα, ο Πλατύφορος εγιόμισε παιδιά,

Να ιδείς, όπου θ' ανοίξουνε καινούρια σκολαρχεία

Τέλος, γίνεται αναφορά στη θλίψη επιφανών προγόνων εξαιτίας της έλλειψης σεβασμού του σημερινού κόσμου στις παρακαταθήκες του.

Κιάρρα

Τότες θ' αναγαλλιάσουνε (χαρούν) και οι ψυχές τσου ακόμα

α κρατηθεί απονίδιαστο (=χωρίς πληγές) και αλαφρό το χώμα

Τα αποσπάσματα που προαναφέραμε αποδεικνύουν πως ένα ιδίωμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί ακόμα και για να θίξει επίκαιρα ζητήματα. Η σωστή επιλογή του λεξιλογίου σε συνδυασμό με τους χιουμοριστικούς -σε αρκετά σημεία- διαλόγους των πρωταγωνιστούν αναδεικνύουν με τον καλύτερο τρόπο όλα τα μείζονα θέματα που απασχολούν τον πολίτη ακόμα και σήμερα. Η φιλολογική ανάλυση που προηγήθηκε φανερώνει πως το λεξιλόγιο του ζακυνθινού ιδιώματος και γενικότερα της επτανησιακής διαλέκτου είναι πλούσιο και κατάλληλο για να περιγράψει με απόλυτη ακρίβεια και σαφήνεια πράξεις και γεγονότα της σημερινής εποχής. Επίσης αποτελεί χρήσιμο εργαλείο έκφρασης της συγγραφέως η οποία χειρίζεται τον λόγο άψογα και σκιαγραφεί άρτιους χαρακτήρες, ομιλητές του ζακυνθινού ιδιώματος.

4.7 Οι πνευματικές προσωπικότητες της Ζακύνθου

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση του έργου δεν θα μπορούσαμε να μην αναφερθούμε στις πνευματικές προσωπικότητες του τόπου που ξεχώρισαν με το έργο τους. Οι πνευματικές

παρουσίες οι οποίες προήλθαν από αυτό το νησί είναι πολλές και καλύπτουν διαφόρους τομείς όπως είναι η λογοτεχνία (πεζογραφία – ποίηση), το θέατρο, η ζωγραφική και η μουσική. Εκτενής αναφορά αρκετών εξ' αυτών έγινε στο κεφάλαιο 3 και συγκεκριμένα στην ενότητα το *Επτανησιακό ιδίωμα στη λογοτεχνική παραγωγή*, ωστόσο αξίζει να αναφέρουμε αυτές που επισημαίνονται στο έργο μέσα από τους διαλόγους των πρωταγωνιστών. Η συγγραφέας μπορεί να έχει γράψει ένα θεατρικό έργο πλούσιο σε κωμικά στοιχεία ωστόσο καταφέρνει μέσα από τα λόγια των πρωταγωνιστών της να φωτίσει όλα εκείνα τα πρόσωπα που με τα έργα τους κατέστησαν τη Ζάκυνθο κοιτίδα του ελληνικού πολιτισμού.

Η αναφορά στον εθνικό μας ποιητή Διονύσιο Σολωμό γίνεται μέσω της Θάλειας. Συγκεκριμένα οι τρεις υπερήλικές γυναίκες συζητούν για την κλιματική κρίση και για την υπερβολική ζέστη με τη Θάλεια να λέει στις άλλες γυναίκες πως από την πολλή ζέστη δεν θα μείνει ζωντανό κανένα πουλί για να τραγουδήσει και πως κάποιες φορές της έρχεται στο νου ο γνωστός στίχος από το έργο «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» του Διονύσιου Σολωμού.

Εφρύγηκε το χόμα μας, ανάβει σαν καμίνι

Ατσάραντος (=το πουλί φλώρος) για να λαλεί στον κόσμο δε θα μείνει

Σκέβουμαι 'κειο του Σολωμού τσι νύχτες με παιδεύει

«Λαλεί πουλί, παίρνει σπυρί, κι η μάνα το ζηλεύει»

Υπενθυμίζεται πως ο Διονύσιος Σολωμός γεννήθηκε στη Ζάκυνθο το 1798, από πατέρα κόντε, τον Νικόλαο Σολωμό, και μητέρα την οικονόμο Αγγελική Νίκλη, μία νεαρή λαϊκής καταγωγής (Στράνη, 2010: 104). Πέθανε στην Κέρκυρα το 1857 αφήνοντάς μας μία πολύτιμη πολιτιστική κληρονομιά και επηρεάζοντας όλες τις μετέπειτα γενιές του πνευματικού χώρου.

Από το έργο δεν θα μπορούσε να απουσιάζει η αναφορά σε δύο επίσης σημαντικές προσωπικότητες των γραμμάτων, τον Ανδρέα Κάλβο και τον Ούγο Φώσκολο. Συγκεκριμένα όταν η Θάλεια αναφέρεται στον Σολωμό η Κιάρρα της απαντά με αναφορά στον Κάλβο και στη συνέχεια η Θάλεια της ανταπαντά με αναφορά στον Φώσκολο.

Κιάρρα:

Ο Κάλβος όπου ήθελε σε τούτη γης το μνήμα!

Αν εματάζει, θα 'γραφε, πάλι εντό το ποίημα;

Θάλεια:

Κιάρρα μου εβουρλίστηκες (=τρελάθηκες); τι θα 'γραφε ο βλοημένος

Ο ύστερος ο ύπνος του να 'ναι ξενιτεμένος;

Δεν αγροικάς το Φώσκολο, ανάερα τα βράδια

που κουρταλεί (=χτυπάει την πόρτα με ρόπτρο), καμία βολά, τση νύχτας τα σκοτάδια;

Ο Ανδρέας Κάλβος, ο ποιητής των Ωδών, γεννήθηκε το 1792 στη Ζάκυνθο. Στην Ιταλία συνδέθηκε φιλικά με τον Φώσκολο ο οποίος τον πήρε μαζί του στην Αγγλία και την Ελβετία (Στράνη, 2010: 104). Ο Ούγος Φώσκολος, γεννημένος το 1778, πριν μεταβεί στη Βενετία για σπουδές, ήταν μαθητής του Αντώνιου Μαρτελάου. Έζησε μία πολυτάραχη ζωή, έγραψε πολλά έργα στην ιταλική γλώσσα και πέθανε στο Λονδίνο το 1827.

Μία γυναικεία ύπαρξη που ξεχώρισε στα Επτάνησα όχι μόνο για το έργο της αλλά και για τη ζωή της ήταν η Ελισάβετ Μουτζάν Μαρτινέγκου. Γεννήθηκε το 1801 και ανήκε σε οικογένεια ευγενών. Ο πατέρας της είχε διατελέσει υπάρχος Ζακύνθου και νομοθέτης του συντάγματος του Ιονίου Κράτους. Η Μαρτινέγκου ήταν πρωτοπόρος για την εποχή της. Όπως αναφέρει η Στράνη (2010), ήταν ένα ανήσυχο πνεύμα που ασφυκτιούσε στα στενά πλαίσια της ζωής που επικρατούσαν εκείνη την εποχή για το γυναικείο φύλο. Η ίδια δεν ήθελε να παντρευτεί αλλά να αφιερωθεί στα γράμματα και τις τέχνες. Τελικά δεν μπόρεσε να παραβεί τους κανόνες της εποχής και παντρεύτηκε τον ευγενή Νικόλαο Π. Μαρτινέγκο. Πέθανε σε ηλικία μόλις 31 ετών αφήνοντας πίσω της σπουδαία έργα στα ελληνικά και τα ιταλικά, δράματα, τραγωδίες και κωμωδίες. Δυστυχώς τα έργα της δεν δημοσιεύτηκαν ποτέ από τους συγγενείς της. Μόνο ο γιος της δημοσίευσε πενήντα χρόνια μετά το θάνατό της την αυτοβιογραφία της η οποία όμως ήταν λογοκριμένη (Στράνη, 2010: 101). Κάποια χειρόγραφα βρέθηκαν στα χέρια του Ζακυνθινού λόγιου Ντίνου Κονόμου ωστόσο όλα έγιναν στάχτη μετά τον καταστροφικό σεισμό του 1953.

Η αναφορά στην Μαρτινέγκου μέσα στο κείμενο δεν γίνεται σε τυχαίο σημείο. Η Κιάρρα, η Αντζουλέτα και η Θάλεια κουτσομπολεύοντας τη Φιορούλα και την Κεβή, συζητούν για την είσοδο της γυναίκας στην αγορά της εργασίας και γενικότερα για την επιθυμία της να μην ασχολείται μόνο με το νοικοκυριό του σπιτιού. Την ώρα που η συζήτηση έχει ανάψει η Κιάρρα αναρωτιέται αν τα γραπτά της Μαρτινέγκου, της πρώτης ελληνίδας φεμινίστριας ήταν προφητικά και τους προετοίμαζε για κάτι τέτοιες στιγμές.

Κοπιάστε, Αντζουλέτα μου, να σας τα ειπώ δελέγκου (=αμέσως)

Θα 'βγει από το μνήμα τση η σιόρα Μαρτινέγκου

Για δαύτου μας ορμήνευε με τα γραψίματά τση;

Ν'αμολυθεί η αμυαλιά να δείχνει τ'αχαμνά τση;

Τέλος στο κείμενο γίνεται αναφορά σε δύο εξαιρετικούς ζωγράφους τον Νικόλαο Κουτούζη και τον Νικόλαο Καντούνη. Συγκεκριμένα η Κεβή αναφέρεται σε κάποιες εικόνες, σε κονίσματα, που έχουν ζωγραφίσει Κουτούζης και Καντούνης, οι οποίες αποτελούν για την ίδια σπουδαία κληρονομιά όλης της χώρας.

Ο Νικόλαος Κουτούζης ήταν ένας από τους μεγαλύτερους ζακυνθινούς ζωγράφους, αγιογράφος αλλά και σατιρικός ποιητής. Υπήρξε μαθητής του Νικ. Δοξαρά, ενώ αργότερα συνέχισε τις σπουδές του στη Βενετία. Η ζωή του ήταν πολυτάραχη, ενώ δεν απέφυγε τις προστριβές εξαιτίας του οξύθυμου χαρακτήρα και της προκλητικής συμπεριφοράς του.

Μαθητής του Νικόλαου Κουτούζη και του Μαρτελάου ήταν ο ζωγράφος και αγιογράφος Νικόλαος Καντούνης. Ο Κουτούζης, όπως αναφέρει η Στράνη (2010: 100), δεν επέτρεπε στον μαθητή του να τον παρακολουθεί και έτσι ο Καντούνης αναγκαζόταν να δωροδοκεί τον υπηρέτη του δασκάλου του για να τον παρακολουθεί από την κλειδαρότρυπα. Σπουδαίοι πίνακές του δυστυχώς καταστράφηκαν από τον σεισμό και τις πυρκαγιές του 1953. Ό,τι απέμεινε από το έργο του κοσμεί το Μουσείο της Ζακύνθου, δημόσιες και ιδιωτικές συλλογές καθώς και διάφορες εκκλησίες σε Ζάκυνθο και Επτάνησα.

5. Συμπεράσματα

Στην παρούσα διπλωματική έρευνα μελετήθηκε η γλωσσική ποικιλότητα και ο διαλεκτικός λόγος στη λογοτεχνία. Στο επίκεντρο βρέθηκε η επτανησιακή διάλεκτος και συγκεκριμένα το ζακυνθινό ιδίωμα. Το θέμα αναδείχτηκε μέσα από το θεατρικό έργο της Λενέτας Στράνη *Στου Αμπελιώνε τσι φουρκάδες ή ο γάμος πάει αμόντε*. Στόχος της παρούσας εργασίας ήταν να συμβάλω στην ανάδειξη των διαλεκτικών ποικιλιών και στη σημασία της χρήσης τους στη λογοτεχνία. Για την επίτευξη του στόχου μελέτησα το έργο σε βάθος και συνάντησα τη συγγραφέα Λενέτα Στράνη η οποία με μύησε στον κόσμο της επτανησιακής διαλέκτου και του ζακυνθινού πολιτισμού.

Για την επίτευξη του στόχου της διπλωματικής πραγματοποιήθηκε πρωτίστως μία αναφορά στις γεωγραφικές ποικιλίες, στις διαλέκτους, στα ιδιώματα καθώς και στην ταξινόμηση αυτών. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται η επτανησιακή διάλεκτος, το ζακυνθινό ιδίωμα και τα χαρακτηριστικά τους. Στο τρίτο κεφάλαιο έγινε μία αναδρομή στα κυριότερα λογοτεχνικά κείμενα που εμπεριέχουν διαλεκτικά χαρακτηριστικά. Επίσης παρουσιάστηκαν οι εκπρόσωποι της Επτανησιακής Σχολής καθώς και επτανήσιες προσωπικότητες των τεχνών και των γραμμάτων. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με ανάλυση της σχέσης των διαλεκτικών στοιχείων με το λογοτεχνικό ύφος και την ηθογράφιση των χαρακτήρων.

Στο τέταρτο κεφάλαιο ανέλυσα το θεατρικό έργο αναφέροντας αρχικά τα βιογραφικά στοιχεία της συγγραφέως, την υπόθεση του έργου και επισημαίνοντας τα χαρακτηριστικά του ζακυνθινού ιδιώματος με παραδείγματα λέξεων και φράσεων μέσα από το κείμενο. Με θεατρικό έργο εξ ολοκλήρου γραμμένο σε ιδιωματικό λόγο αναδείχτηκε ο γλωσσικός πλούτος του ζακυνθινού ιδιώματος, ο επτανησιακός πολιτισμός αλλά και τα μεγάλα προβλήματα των σύγχρονων κοινωνιών που ισχύουν έως και σήμερα.

Με την ανάλυση που πραγματοποίησα παρουσιάστηκαν οι ανεξάντλητες δυνατότητες ενός ιδιώματος που μέχρι πρότινος βρισκόταν στο περιθώριο. Επισημάνθηκαν και αναλύθηκαν λέξεις και φράσεις που είχαν θαφτεί στον βωμό της ομοιομορφίας που επιτάσσει η χρήση της Κοινής Νεοελληνικής αλλά και η εποχή μας. Αυτό δείχνει πως το συγκεκριμένο ιδίωμα, όπως και γενικότερα οι διάλεκτοι, μπορούν να χρησιμοποιηθούν στη λογοτεχνία και να καταστήσουν ένα έργο διαφορετικό, ενδιαφέρον και ελκυστικό.

Μέσα από την ανάλυση αναδείχτηκε, επιπλέον, πως τόσο οι διάλεκτοι όσο και τα ιδιώματα είναι ισχυρά εργαλεία έκφρασης και δημιουργίας των συγγραφέων.

Επίσης η σκιαγράφηση των χαρακτήρων με τη χρήση συγκεκριμένων λέξεων αλλά και η αναφορά σε σημερινά ζητήματα έδειξαν πως το ζακυνθινό ιδίωμα διαθέτει λέξεις και φράσεις που μπορούν να αποδώσουν διάφορα νοήματα ακόμα και σύγχρονα ζητήματα της εποχής μας. Αυτό δείχνει πως οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα δεν είναι παρωχημένες ντοπιολαλίες αλλά ζωντανοί οργανισμοί, κομμάτια της κοινής νεοελληνικής, με αμέτρητες δυνατότητες και προεκτάσεις.

Η ανάδειξη, ωστόσο, τέτοιων ιδιωμάτων απαιτεί πολυετείς έρευνες και ενδελεχείς μελέτες λογοτεχνικών κειμένων γραμμένων σε διαλεκτικό λόγο. Η παρούσα διπλωματική θα μπορούσε να αποτελέσει το έναυσμα για περισσότερες ενδιαφέρουσες ακαδημαϊκές προσεγγίσεις που θα έχουν ως αντικείμενο τις ελληνικές διαλέκτους, τα ελληνικά ιδιώματα, που υπάρχουν σε κάθε γωνιά της χώρας μας, καθώς και την χρήση αυτών στα λογοτεχνικά κείμενα.

Μία ενδιαφέρουσα προσέγγιση που θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο έρευνας ανάλογης εργασίας στο μέλλον, είναι η διδακτική λογοτεχνικών κειμένων γραμμένων σε διαλεκτικό λόγο, στα σχολεία. Η εισαγωγή τέτοιων έργων, είτε πρόκειται για ποίηση είτε για πεζογραφία, σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες θα συνέβαλε σημαντικά στην επαφή των νέων με νέες λέξεις και κατ' επέκταση στην ουσιαστική επαφή τους με τη μητρική γλώσσα τους. Παράλληλα θα βοηθούσε στη δημιουργία θετικών στάσεων απέναντι στη χρήση διαλέκτων στον καθημερινό λόγο. Επίσης, η διδασκαλία διαλέκτων και ιδιωμάτων θα συνέβαλε στη διάσωση και επιβίωση των γλωσσικών ποικιλιών που έχουν συρρικνωθεί με το πέρασμα των χρόνων.

Βιβλιογραφία

- Chambers, K.J. & P. Trudgill, (2011). *Διαλεκτολογία*. Μτφρ: Στέλλα Λαμπροπούλου, Επιμέλεια: Δημήτρης Παπαζαχαρίου, Αθήνα: εκδ. Πατάκη.
- Fromkin, V., Rodman, R. & Hyams, N. (2008). *Εισαγωγή στη μελέτη της γλώσσας* (Επιμ. Γ. Ι. Ξυδόπουλος). Αθήνα: Πατάκης.
- Holmes, J. (2016). *Εισαγωγή στην Κοινωνιογλωσσολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Hulto, M. (2022). *Από το «Γκιακ» στο «Ωπα ώπα Μπλάτιμοι»: Η λογοτεχνία της ντοπιολαλιάς*. Lifo. Ανακτήθηκε από: <https://www.lifo.gr/culture/vivlio/apo-gkiak-sto-opa-opa-mplatimoi-i-logotehnia-tis-ntopiolalias>
- Liosis, N. (2024). Heptanesian Dialects. In G. K. Giannakis (ed.), *Encyclopedia of Greek Language and Linguistics Online*. Brill. https://doi.org/10.1163/2666-6421_GLLO_SIM_056805
- Τζακώστα, Μ. (2022). Γλώσσα, κοινωνία και διάλεκτος. Στο Δ. Γούτσος & Σ. Μπέλλα (επιμ.). *Κοινωνιογλωσσολογία*. Αθήνα: Gutenberg. 107-132
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (1938) 1993. *Νεοελληνική γραμματική: Ιστορική εισαγωγή*. 3^{ος} τόμ. του *Άπαντα*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 62-68. Ανακτήθηκε από: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_a9/03.html
- Τσιτσιπής Λουκάς Δ. (2001). Γλωσσική συρρίκνωση. Στο Α.-Φ. Χριστίδη & Μ. Θεοδοροπούλου (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε από: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_b3/index.html
- Αγγελοπούλου, Δ. (2010). *Το γορτυνιακό ιδίωμα και η χρήση του στην εκπαίδευση*. Διδακτορική διατριβή. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Browning, R. (1983). *Medieval & Modern Greek*. Cambridge University Press.
- Βαρβιτσιώτη, Σ. (2024). *Το μικρασιατικό ιδίωμα στα διαλογικά μέρη των έργων της Διδώς Σωτηρίου «Ματωμένα χώματα» και «Οι νεκροί περιμένουν»*. Διπλωματική εργασία. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Γεράσιμος Δ. Παγκράτης. (2007). *Η Βενετική Κυριαρχία στα Ιόνια Νησιά*. Ιόνιοι Νήσοι. Ιστορία και Πολιτισμός. Περιφέρεια Ιονίων Νήσων
- Γούτσος, Δ., & Φραγκάκη, Γ. (2015). Γλωσσική ποικιλότητα και σώματα κειμένων. Στο Δ. Γούτσος, & Γ. Φραγκάκη (επιμ.), *Εισαγωγή στη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων*

- [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. Ανακτήθηκε από <https://hdl.handle.net/11419/1937>
- Γρηγοριάδης, Ν., Καρβέλης, Δ., Μηλιώνης, Χ., Μπαλάσκας, Κ., Παγανός, Γ. & Παπακώστας, Γ. (2004). *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Α' Τεύχος. Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών βιβλίων. Αθήνα.
- Δελβερούδη, Ρ. (2001β). Γλωσσική ποικιλία. Στο Χριστίδης, Α.-Φ. *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*, 54-57. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. [διαθέσιμο στο https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_a9/index.html]
- Διατσέντος, Π. (2007). Θέματα ιστορίας της ελληνικής γλώσσας: Το γλωσσικό ζήτημα. Ανακτήθηκε από: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_12/index.html
- Ζαμπάκη, Θ. 2016. *Η αξιοποίηση της γλωσσικής ποικιλίας από τη λογοτεχνία: Η περίπτωση του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη*. Διπλωματική Εργασία. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.
- Θωμά, Μ. (2024). *Η δημιουργική συνύπαρξη στοιχείων της καθαρεύουσας και της κεφαλλονίτικης γλωσσικής ποικιλίας στο λογοτεχνικό έργο του Ανδρέα Λασκαράτου: Διδακτική Αξιοποίηση*. Διπλωματική εργασία. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Κακριδή-Φερράρι, Μ. (2007). Διάλεκτος. *Πύλη για την ελληνική γλώσσα*. Ανακτήθηκε από https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_02/index.html
- Κανάκης, Κ. (2012). *Τι είναι μία κοινωνική ποικιλία ή κοινωνιόλεκτος*. Ανακτήθηκε από: https://www.greek-language.gr/digitalResources/modern_greek/tools/lexica/glossology_edu/lemma.html?id=142
- Καραντζή, Χ. (2014). *Οι σύνθετες λέξεις στις νεοελληνικές διαλέκτους και η λογοτεχνία*. *Γλωσσολογία* 22: 97-107.
- Καρτσάκης, Α. (2012). *Η γλώσσα του Παπαδιαμάντη, Τα θρησκευτικά στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση της Κρήτης*. Ανακτήθηκε από: http://theologoi-kritis.sch.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=503:2012-03-29-12-03-22&catid=65:2008-12-29-20-40-10&Itemid=54
- Κοντοσόπουλος, Ν. Γ. (2000). *Διάλεκτοι και ιδιώματα της νέας ελληνικής* (5^η έκδοση). Αθήνα: Γρηγόρης.

- Κριμπάς, Π. (2019). Ο επτανησιακός χαρακτήρας της λευκαδίτικης γεωγραφικής γλωσσικής ποικιλίας. Στο Αρχάκης Α. Κουτσούκος Ν. Ξυδόπουλος Ι. Γ. Παπαζαχαρίου Δ. (επιμ.) *Γλωσσική ποικιλία – Μελέτες αφιερωμένες στην Αγγελική Ράλλη*. Αθήνα: ΚΑΠΑ Εκδοτική: 245-260.
- Κριμπάς, Π. (2021). *Η επτανησιακή γεωγραφική γλωσσική ποικιλία της Νεοελληνικής: Μια ολιστική προσέγγιση*. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.
- Κωνσταντοπούλου, Α., (2023). *Το γλωσσικό ιδίωμα της Κεφαλονιάς και της Ιθάκης στη λογοτεχνία και στα μέσα μαζικής κουλτούρας – διδακτικές προεκτάσεις*. Διπλωματική εργασία. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Λιόσης, Ν. (2019). Γλωσσική επαφή και γλωσσικός θάνατος: κριτική εξέταση με εμπειρικά δεδομένα από τα αρβανίτικα, τα τσακωνικά και τα καππαδοκικά. Χρ. Τζιτζιλής & Γ. Παπαναστασίου (επιμ.), *Γλωσσικές Επαφές στα Βαλκάνια και στη Μικρά Ασία*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 337-352
- Μαθιουδάκης, Ν. & Α. Καρασίμος (2023). *Η διαλεκτική και νεολογική «Οδύσ(σ)εια» του Νίκου Καζαντζάκη: Μία υφολογική και μορφολογική προσέγγιση*. *Γλωσσολογία* 30: 141-163.
- Μακρή, Β. (2015) Γλωσσική αλλαγή: δάνεια ουσιαστικά στην Επτανησιακή και την Grecanico. *Patras Working Papers in Linguistics, Vol.4. Γλωσσική Επαφή και Μορφολογική Ποικιλία*: 91-108
- Μακρή, Β. Κουτσούκος, Ν., Ανδρέου, Μ. (2013). Δανεισμός ονομάτων και απόδοση γένους στην Επτανησιακή διάλεκτο. *Patras Working Papers in Linguistics*. Πανεπιστήμιο Πατρών. Ανακτήθηκε από <https://pasithee.library.upatras.gr/pwpl/article/view/2158/2204>
- Μολέσκη, Ν. (2019). *Ένα κείμενο – σταθμός. «Θείος Γιάννης» του Αντώνη Γεωργίου σε σκηνοθεσία Ευριπίδη Δίκαιου*. Philenews. Ανακτήθηκε από: <https://www.philenews.com/politismos/article/312166/ena-kimeno-stathmos/>
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1991). *Γλωσσολογία και λογοτεχνία: από την τεχνική στην τέχνη του λόγου*. Αθήνα.
- Μποζώνη, Α. (2021). *Ποιος ήταν ο κόσμος της Ελισάβετ Μοντζάν Μαρτινέγκου;* Lifo. Ανακτήθηκε από <https://www.lifo.gr/culture/vivlio/poios-itan-o-kosmos-tis-elisabet-moytzan-martinegkoy>

- Ντίνας, Κ. (2015). Η αξιοποίηση της διαλεκτικής ποικιλίας στο πλαίσιο της παιδαγωγικής του κριτικού γραμματισμού: η εμπειρία μιας διδακτικής απόπειρας. Στο Μ. Τζακώστα (Επιμ.), *Η διδασκαλία των νεοελληνικών ποικιλιών και διαλέκτων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg: 167-186.
- Ξενόπουλος, Γ. (1972). *Άπαντα*. Τόμος Ενδέκατος. Εκδόσεις Βλάσση.
- Ευδόπουλος, Γ. (2017). *Στοιχεία νεοελληνικών διαλέκτων*. Αθήνα: Πατάκης.
- Παπαναστασίου, Γ. (2001). *Γλωσσικός δανεισμός*. Στο Α.Φ. Χριστίδης & Μ. Θεοδωροπούλου. Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε από: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_a7/
- Παπαναστασίου, Γ. (2015). Η σημερινή κατάσταση των νεοελληνικών διαλέκτων. Στο Μ. Τζακώστα (επιμ.), *Η διδασκαλία των νεοελληνικών γλωσσικών ποικιλιών και διαλέκτων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Θεωρητικές προσεγγίσεις και διδακτικές εφαρμογές*. Αθήνα: Gutenberg: 23-48.
- Πολίτης, Λ. (2010). *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Ραυτοπούλου, Μ. (2000). Το ιδίωμα της Ιθάκης, Περιγραφή και Σχόλια. Στο *Κυμοθόη*. Περιοδική έκδοση συνδέσμου φιλολόγων Κεφαλονιάς – Ιθάκης, Τεύχος 10,11. Αργοστόλι.
- Στράνη, Λ. (2010). *Στου αμπελιώνε τσι φουρκάδες ή ο γάμος πάει αμόντε*. Πανεπιστήμιο Πατρών, Εργαστήριο Νεοελληνικών διαλέκτων.
- Στράνη, Λ. (2017). *Με το δεύτερο φεγγάρι του Αυγούστου*, Πανεπιστήμιο Πατρών, Εργαστήριο Νεοελληνικών διαλέκτων, Εκδόσεις Κουκκίδα.
- Στράνη, Λ. (2023). *Η Ραχήλ και άλλες ιστορίες*, Εκδόσεις Κουκκίδα.
- Τζίτζιλής, Χ. (2000). Νεοελληνικές διάλεκτοι και νεοελληνική διαλεκτολογία. Στο *Η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοί της*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης et al.. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ & Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας: 15-22 Ανακτήθηκε από: https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/studies/dialects/thema_a_1_2/index.html
- Τσακώστα, Μ. & Σιμήρης, Δ. (2022). Ανακαθορίζοντας τα όρια γλωσσών και διαλέκτων. Στο Ζ. Γαβριηλίδου, Ν. Μαθιουδάκης, Μ. Μητσιάκη & Α.Φλιάτουρας (επιμ.). *Γλωσσανθοί: Μελέτες αφιερωμένες στη Πηνελόπη Καμπάκη – Βουγιουκλή*.

Επιστημονική Επετηρίδα της Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών,
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Αθήνα: Εκδόσεις Ηρόδοτος, 261-272.

Τσιουρμπάρκα, Κ. *Ο Χάσης (Το τζάκωμα και το φτιάσιμον)*, Δημήτριος Γουζέλης.

Ανακτήθηκε

από

https://www.academia.edu/28707233/%CE%9F_%CE%A7%CE%AC%CF%83%CE%B7%CF%82_%CE%A4%CE%BF_%CF%84%CE%B6%CE%AC%CE%BA%CF%89%CE%BC%CE%B1_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CF%84%CE%BF_%CF%86%CF%84%CE%B9%CE%AC%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%BF%CE%BD_%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%AE%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82_%CE%93%CE%BF%CF%85%CE%B6%CE%AD%CE%BB%CE%B7%CF%82

Τσουκαλά, Α. (2024). *Διάλεκτοι και σύγχρονη λογοτεχνία: Ανάλυση του έργου «Ουρανός από άλλους τόπους» του Σ. Δημητρίου*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Χαραλαμπάκης, Χ. (1979). Διαλεκτολογία και Λογοτεχνία. Ιδιωματικά στοιχεία σε Θράκες λογοτέχνες. *Θρακικά Χρονικά* 35: 98-107. Ανακτήθηκε από:

<https://www.greek-language.gr/periodika/mags/thrakika/1979/35/134001>

Χαραλαμπάκης, Χ. (2001). *Νεοελληνικός λόγος – Μελέτες για τη γλώσσα, τη λογοτεχνία και το ύφος*. Αθήνα.

Χατζηαντωνίου, Κ., (2022). *Στάσεις εκπαιδευτικών απέναντι στο διαλεκτικό λόγο, με εστίαση στο ζακυνθινό ιδίωμα*. Διπλωματική εργασία. Πάτρα: ΕΑΠ. Ανακτήθηκε από:

<https://apothesis.eap.gr/archive/item/72723>

Παράρτημα Α: Πίνακας κατάταξης των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1: Κατάταξη των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων

Διάλεκτος / ιδιώματα	Εντός/εκτός Ελλάδας	Περίοδος ενσωμάτωσης	Πληθυσμός	Απόκλιση από την κοινή
Κριμαιοαζοφική	Εκτός (και λίγοι μεταφερμένοι)	4γ	Μεγάλος	Μεγάλη
Ποντιακή	Μεταφερμένοι (και λίγοι εκτός)	3, 4γ	Μεγάλος	Μεγάλη
Φαράσων	Μεταφερμένοι	3	Μικρός	Μεγάλη
Καππαδοκική	Μεταφερμένοι	3	Μεγάλος	Μεγάλη
Σίλλης	Μεταφερμένοι	3	Μικρός	Μεγάλη
Λιβισιού	Μεταφερμένοι	3	Μικρός	Μέτρια
Κυπριακή	Κύπρος	–	Μεγάλος	Μέτρια
Δωδεκανησιακά	Εντός	4α	Μεγάλος	Μέτρια
Χιώτικα και Ικαρίας	Εντός	2β	Μικρός	Μέτρια
Περιοχής Σμύρνης	Μεταφερμένοι	3	Μεγάλος	Μικρή
Κυκλαδικά	Εντός	1	Μεγάλος	Μέτρια
Κρητική	Εντός (και λίγοι εκτός)	2β	Μεγάλος	Μέτρια
Μανιάτικα	Εντός	1	Μικρός	Μέτρια
Μεγαροκουμιά- τικα	Εντός	1	Μικρός	Μέτρια
Πελοποννησιακά	Εντός	1	Μεγάλος	Μικρή
Επτανησιακά	Εντός	2α	Μεγάλος	Μικρή
Κατωιταλική	Εκτός	–	Μικρός	Μεγάλη
Βόρεια ιδιώματα του «βόρειου χώρου» εκτός)	Εντός (ιδιώματα του «βόρειου χώρου» εκτός)	1, 2β, 3	Μεγάλος	Μέτρια
Θρακοβιθυνιακά	Μεταφερμένοι (και λίγοι εκτός)	3, 4β	Μεγάλος	Μέτρια, μικρή
Τσακωνική	Εντός (και λίγοι μεταφερμένοι)	1 (3)	Μικρός	Μεγάλη

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε

που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.